Татарстан Республикасы Милли китапханәсе
Национальная библиотека Республики Татарстан

ТАТАРСТАН

Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре 2017

Календарь знаменательных и памятных дат 2017

КАЗАН-КАЗАНЬ
«Милли китап» нәшрияты
Издательство «Милли китап»
2016

ББК 92.5
Т 23

Төзүчесе Г.Ш.ҖОМАГОЛОВА
Составитель Г.Ш.ЗИМАГОЛОВА

Җаваплы мөхәррире Р.И.ВӘЛИЕВ
Отв. редактор Р.И.ВАЛЕЕВ

Мөхәррирләр: И.Г.ҺАДИЕВ
А.Р.ГАБДЕЛХАКОВА
Редакторы: И.Г.ХАДИЕВ
А.Р.АБДУЛХАКОВА

Т 23 Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре = Календарь знаменательных и памятных дат. 2017 / Татарстан Респ. Милли к-ханәсе; төз. Г.Ш.Җомаголова; жав. мөх-ре Р.И.Вәлиев; мөх-рләр И.Г.Һадиев, А.Р.Габделхакова. – Казан: Милли китап, 2016. – 176 б.

ББК 92.5

© Татарстан Республикасы
Милли китапханәсе =
Национальная библиотека =
Республики Татарстан, 2016;

© «Милли китап» нәшрияты =
Издательство «Милли китап», 2016.

ТӨЗҮЧЕДӘН

Календарьга кертелгән истәлекле даталар Татарстанның иҗтимагый, сәяси, хуҗалык, мәдәни тормышындагы тарихи вакыйгаларны һәм фактларны, шулай ук күренекле шәхесләрнең – язучыларның, фән, мәгариф, мәдәният һәм сәнгать эшлеклеләренең – юбилейларын чагылдыра.

Басма ике бүлектән тора. I нче бүлектә хронологик тәртиптә татар һәм рус телләрендә 2017 нче елда узачак юбилей даталары һәм вакыйгалары исемлеге бирелә. Оешмалар өчен 25, 50, 70, 75, 100 (алга таба һәр 25 ел саен) еллыкларны, күренекле шәхесләр өчен 50, 60, 70, 75, 80 (алга таба һәр 10 ел саен) еллыкларны юбилей даталары дип санау кабул ителгән. Инкыйлабка кадәрге чорга караган истәлекле даталар яңа календарь стилендә китерелә. Дәвамлы (бер ай һәм аннан да озаккарак сузылган) вакыйгаларга багышланган даталар конкрет даталар исемлегеннән соң ай азагында бирелә. Төгәл көннәре билгеле булмаган вакыйгалар бүлек ахырында урнаштырылган. Советлар Союзы Герое исеменә лаек булган якташларыбызның юбилей даталары шулай ук аерым күрсәтелә.

I нче бүлектә йолдызчык (*) белән билгеләнгән аеруча әһәмиятле истәлекле даталарга II нче бүлектә татар һәм рус телләрендә белешмә текстлар, библиографик әдәбият исемлекләре бирелә. Исемлекләрдә, күбесенчә, яңарак басмалар, соңгы елларда дөнья күргән җыентыклардан һәм вакытлы матбугаттан мәкаләләр тәкъдим ителә. Әлеге библиографик мәгълүмат ике өлешкә бүленә. Беренче өлештә авторның татар, рус һәм башка телләрдәге әсәрләре басылып чыгу еллары буенча хронологик тәртиптә күрсәтелә. Икенче өлештә юбилярның тормыш һәм иҗат юлы турында материал – библиогра-

фик күрсәткечләрнең, китапларның, газета һәм журналлардагы, җыентыклардагы мәкаләләрнең тасвирламалары – китерелә.

Барлык библиографик материаллар Татарстан Республикасы Милли китапханәсенең татар әдәбияты һәм туган якны өйрәнү бүлеге белешмә-библиографик аппаратына нигезләнеп әзерләнде.

Басмада кереш сүз, белешмә китаплар исемлеге дә бар. Календарьдан файдалану уңайлырак булсын өчен аның ахырында «Исемнәр күрсәткече» белән «Учреждениеләр, оешмалар, басмалар һәм әсәрләр атамалары күрсәткече» урнаштырыла.

Ел саен чыга торган бу календарь китапханәчеләргә, музей, радио һәм телевидение, матбугат хезмәткәрләренә, укытучыларга, туган якны өйрәнүчеләргә ярдәмлек буларак тәкъдим ителә.

ОТ СОСТАВИТЕЛЯ

Календарь отражает наиболее значительные памятные даты из истории республики, ее политической, экономической, научной и культурной жизни, а также юбилейные даты известных писателей, деятелей науки, образования, культуры и искусства Татарстана.

Издание состоит из двух разделов. В I разделе параллельно на татарском и русском языках приводится хронологический перечень юбилейных дат и событий на 2017 год. Юбилейными датами принято считать: для организаций – 25, 50, 70, 75, 100 и далее каждые 25 лет; для персоналий – 50, 60, 70, 75, 80 и далее каждые 10 лет. Факты, относящиеся к дореволюционной истории, датируются по новому календарному стилю. Даты, посвященные длительным событиям (происходившим месяц и более), приводятся после основного перечня дат, в конце месяца. События, точные даты которых не установлены, указаны в конце раздела. Отдельно выделен перечень юбилейных дат Героев Советского Союза – наших земляков.

Во II разделе календаря представлены наиболее знаменательные даты года (обозначены в I разделе звездочкой *). Каждая дата сопровождается справочным текстом на татарском и русском языках и рекомендательным списком литературы, включающим книги, статьи из сборников и периодических изданий в основном за последние годы.

Библиографические списки рубрик, посвященных персоналиям, состоят из двух частей. В первой части отражены произведения автора на татарском и русском языках в хронологии их издания; во второй – представлены материалы о жизни и творчестве юбиляра: библиографические указатели, научные и справочные издания, публикации в периодической печати.

Библиографическая часть календаря подготовлена на базе справочно-библиографического аппарата отдела татарской и краеведческой литературы Национальной библиотеки РТ.

Календарь снабжен предисловием, списком справочников, указателем имен и указателем названий учреждений, организаций, изданий и произведений.

Календарь выходит ежегодно. Адресован работникам библиотек, музеев, средств массовой информации, преподавателям.

ИСТӘЛЕКЛЕ ДАТАЛАР ҺӘМ ВАКЫЙГАЛАР
ПАМЯТНЫЕ ДАТЫ И СОБЫТИЯ

ГЫЙНВАР=ЯНВАРЬ

1 гыйнвар

1 января Язучы, журналист Ягъсуф Долмаган улы Шәфыйковка 80 яшь (1937)

– 80 лет писателю, журналисту Ягсуфу Долмагановичу Шафикову (1937)

1 гыйнвар

1 января Язучы, публицист, җәмәгать эшлеклесе, Татарстан Язучылар берлегенең Г.Исхакый исемендәге премиясе лауреаты Айдар (Борис) Нәҗметдин улы Хәлимгә (Хәлимовка) 75 яшь (1942)

– 75 лет писателю, публицисту, общественному деятелю, лауреату премии им. Г.Исхаки Союза писателей РТ Айдару (Борису) Назметдиновичу Халиму (Халимову) (1942)

1 гыйнвар

1 января Җырчы, ТАССРның, Мари Эл Республикасының халык, Россия Федерациясенең атказанган артисты Галина Трофимовна Ластовкага 70 яшь (1947)

– 70 лет певице, народной артистке ТАССР, Республики Марий Эл, заслуженной артистке РФ Галине Трофимовне Ластовке (1947)

1 гыйнвар

1 января Балалар шагыйре, драматург, Татарстан Язучылар берлегенең А.Алиш исемендәге бүләге лауреаты Рафис Харис улы Корбановка 60 яшь (1957)

– 60 лет детскому поэту, драматургу, лауреату премии им. А.Алиша Союза писателей Татарстана Рафису Харисовичу Курбанову (1957)

2 гыйнвар

2 января Тел галиме, филология фәннәре докторы,

Татарстанның атказанган мәдәният хезмәткәре Флера Сәид кызы Баязитовага 75 яшь (1942)

– 75 лет языковеду, доктору филологических наук, заслуженному работнику культуры Татарстана Флере Саидовне Баязитовой (1942)

3 гыйнвар

3 января Шагыйрь һәм композитор, ТАССРның атказанган мәдәният хезмәткәре Разим Нәгыйм улы Вәлиуллинның тууына 75 ел (1942–2010)

– 75 лет со дня рождения поэта и композитора, заслуженного работника культуры ТАССР Разима Нагимовича Валиуллина (1942–2010)

3 гыйнвар

***3 января* Күренекле шагыйрь, Татарстанның атказанган сәнгать эшлеклесе, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Зөлфәтнең (Дөлфәт Госман улы Маликовның) тууына 70 ел (1947–2007)**

– 70 лет со дня рождения яркого и самобытного поэта, заслуженного деятеля искусств Татарстана, лауреата Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Зульфата (Дульфата Гусмановича Маликова) (1947–2007)

4 гыйнвар

***4 января* Татарстанның халык шагыйре, прозаик, драматург, дәүләт эшлеклесе, ТАССРның һәм РФнең атказанган мәдәният хезмәткәре, Татарстанның Г.Тукай исемендәге дәүләт премиясе лауреаты Разил Исмәгыйль улы Вәлиевкә 70 яшь (1947)**

– 70 лет народному поэту Татарстана, прозаику, драматургу, государственному деятелю, заслуженному работнику культуры ТАССР, РФ, лауреату Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Разилю Исмагиловичу Валееву (1947)

5 гыйнвар

5 января Шәркыятьче галим, төрки телләр белгече,

этнограф, тәрҗемәче, Петербург Фәннәр академиясенең хакыйкый әгъзасы Василий Васильевич (Фридрих Вильгельм) Радловның тууына 180 ел (1837–1918)

– 180 лет со дня рождения тюрколога, языковеда, этнографа, переводчика, действительного члена Петербургской АН Василия Васильевича (Фридриха Вильгельма) Радлова (1837–1918) (См.: Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре = Календарь знаменательных и памятных дат. 2007. – Казань: Милли китап, 2006. – С.15-18).

5 гыйнвар

5 января Актер, ТАССРның халык артисты Ринат Низам улы Мифтаховның тууына 80 ел (1937–2014)

– 80 лет со дня рождения актера, народного артиста ТАССР Рината Низамовича Мифтахова (1937–2014)

5 гыйнвар

5 января Актер, Татарстан Республикасының халык артисты Владимир Аронович Фейганның тууына 70 ел (1947–2002)

– 70 лет со дня рождения актера, народного артиста Республики Татарстан Владимира Ароновича Фейгана (1947–2002)

5 гыйнвар

5 января Архитектор, рәссам Ринат Сәхиулла улы Насыйровка 75 яшь (1942)

– 75 лет архитектору, живописцу Ринату Сахиулловичу Насырову (1942)

6 гыйнвар

6 января Прозаик, драматург, публицист, җәмәгать эшлеклесе, ТАССРның атказанган сәнгать эшлеклесе, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Мирсәй (Мирсәяф) Мәсәлим улы Әмирнең (Әмировның) тууына 110 ел (1907–1980)

– 110 лет со дня рождения прозаика, драматурга, публициста, общественного деятеля, заслуженного деятеля искусств ТАССР, лауреата Государственной премии

Татарстана им. Г.Тукая Мирсая (Мирсаяфа) Масалимовича Амира (Амирова) (1907–1980) (См.: Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре = Календарь знаменательных и памятных дат. 2007. – Казань: Милли китап, 2006. – С. 19-23).

6 гыйнвар

6 января Чистайга эвакуацияләнгән 2 нче Мәскәү сәгать заводы нигезендә төзелгән «Восток» Чистай сәгать заводына 75 ел (1942), 1965 елдан хәзерге исемдә, 1993 елдан – АҖ. Төп продукциясе: «Восток» механик кул сәгатьләре, будильниклар, автомобиль һәм судно сәгатьләре, салкын һәм кайнар су, электр, газ күләмен үлчәү приборлары һәм вакытны билгеләү белән бәйле башка төрле промышленность приборлары

– 75 лет Чистопольскому часовому заводу «Восток» (1942), созданному на базе эвакуированного в Чистополь 2-го Московского часового завода; с 1965 года носит современное название, с 1993 года – АО. Основная продукция: механические наручные часы «Восток», будильники, автомобильные и судовые часы, водосчетчики холодной и горячей воды, электросчетчики, манометры, газовые счетчики, различные промышленные приборы наработки времени

8 гыйнвар

8 января Табиб, язучы Нәкыйп Фәсхетдин улы Каштановка 75 яшь (1942)

– 75 лет врачу, писателю Накипу Фасхутдиновичу Каштанову (1942)

9 гыйнвар

9 января Балет артисты, балетмейстер, педагог, ТАССРның халык артисты Гай Хаҗи улы (Гайнулла Хаҗимөхәммәт улы) Таһировның тууына 110 ел (1907–1995)

– 110 лет со дня рождения артиста балета, балетмейстера, педагога, народного артиста ТАССР Гая Хаджиевича (Гайнуллы Хаджимухаметовича) Тагирова (1907–1995) (См.: Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас дата-

лар календаре = Календарь знаменательных и памятных дат. 2007. – Казань: Милли китап, 2006. – С. 24-26).

9 гыйнвар

9 января «Мәгариф» Бөтентатар милли берлегенә 25 ел. Ул 1992 елның 9 гыйнварында I нче оештыру корылтаенда төзелә, анда Устав кабул ителә. Бу Устав 1992 елның 7 октябрендә ТР Юстиция министрлыгы тарафыннан теркәлә. «Мәгариф» берлегенең максатлары – татар милли мәгарифен үстерү, ТРның Татарстан халыклары телләре турындагы һәм Мәгариф турындагы законнарын тормышка ашыруда катнашу, татар милли мәгариф хезмәткәрләрен хокукый һәм социаль яклауны тәэмин итү

– 25 лет Всетатарской национальной ассоциации «Магариф», которая была создана 9 января 1992 года на I (учредительном) съезде, где был принят Устав, зарегистрированный Министерством юстиции РТ 7 октября 1992 года. Задачами ассоциации «Магариф» являются развитие татарского национального просвещения, содействие претворению в жизнь Законов РТ «О языках народов Татарстана» и «Об образовании», обеспечение правовой и социальной защиты работников татарского национального просвещения.

10 гыйнвар

10 января Рәссам Равил Закир улы Саттаровның тууына 60 ел (1957–2010)

– 60 лет со дня рождения живописца Равиля Закировича Саттарова (1957–2010)

11 гыйнвар

11 января Рәссам-график Айдар Мансур улы Үтәгәновның тууына 70 ел (1947–2005)

– 70 лет со дня рождения художника-графика Айдара Мансуровича Утяганова (1947–2005)

15 гыйнвар

15 января Актриса, ТАССРның халык артисты Га-

лия Нигъмәтҗан кызы Нигъмәтуллинаның тууына 110 ел (1907–1990)

– 110 лет со дня рождения актрисы, народной артистки ТАССР Галии Нигметзяновны Нигматуллиной (1907–1990)

15 гыйнвар

15 января Театр рәссамы Габделәхәт Кадыйр улы Закировның тууына 75 ел (1942–2003)

– 75 лет со дня рождения театрального художника Габделахата Кадыровича Закирова (1942–2003)

17 гыйнвар

17 января Татар телендә «Урал» газетасының беренче саны чыгуга 110 ел (1907)

– 110 лет со дня выхода первого номера газеты «Урал» на татарском языке (1907)

17 гыйнвар

17 января Рәссам, Татарстанның атказанган мәдәният хезмәткәре Леонид Иванович Зверевка 80 яшь (1937)

– 80 лет художнику, заслуженному работнику культуры Татарстана Леониду Ивановичу Звереву (1937)

20 гыйнвар

***20 января* Татарстан Республикасының Дәүләт киңәшчесе, «Яңарыш» республика фонды Химаячеләр советы рәисе, Татарстанның беренче Президенты Минтимер Шәрип улы Шәймиевкә 80 яшь (1937)**

– 80 лет Государственному советнику Республики Татарстан, Председателю Попечительского совета республиканского фонда «Возрождение», первому Президенту РТ Минтимеру Шариповичу Шаймиеву (1937)

20 гыйнвар

20 января Балет артисты, педагог, ТАССРның халык, РСФСРның атказанган артисты, Татарстанның Г.Тукай

исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Ревдар Фәез улы Садыйковның тууына 80 ел (1937–1989)

– 80 лет со дня рождения артиста балета, педагога, народного артиста ТАССР, заслуженного артиста РСФСР, лауреата Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Ревдара Фаизовича Садыкова (1937–1989)

21 гыйнвар

21 января Шагыйрь Зыя Ярмәкинең (Әхмәтзыя Шәйхи улы Насыйровның) тууына 130 ел (1887–1963)

– 130 лет со дня рождения поэта Зии Ярмаки (Ахметзии Шайхиевича Насырова) (1887–1963) (См.: Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре = Календарь знаменательных и памятных дат. 2012. – Казань: Милли китап, 2011. – С. 63-65)

24 гыйнвар

24 января Җырчы, педагог, ТАССРның халык, РСФСРның атказанган артисты Гөлшат Ибраһим кызы Сәйфуллинаның тууына 90 ел (1927–2010)

– 90 лет со дня рождения певицы, педагога, народной артистки ТАССР, заслуженной артистки РСФСР Гульшад Ибрагимовны Сайфуллиной (1927–2010)

24 гыйнвар

24 января Шагыйрь һәм тәрҗемәче Марк Давыдович Зарецкийның тууына 80 ел (1937–2003)

– 80 лет со дня рождения поэта и переводчика Марка Давыдовича Зарецкого (1937–2003)

26 гыйнвар

26 января Радиоэлектроника гыйлеме белгече, Татарстан Фәннәр академиясенең хакыйкый әгъзасы, ТАССРның атказанган фән һәм техника эшлеклесе, Татарстанның Дәүләт премиясе лауреаты Шамил Мидхәт улы Чабдаровка 80 яшь (1937)

– 80 лет ученому в области радиоэлектроники, действительному члену Академии наук Татарстана, заслуженному деятелю науки и техники ТАССР, лауреату Го-

сударственной премии Татарстана Шамилю Мидхатовичу Чабдарову (1937)

26 гыйнвар

26 января Инженер-механик, 1992–2009 елларда «Восток» Чистай сәгать заводы» акционерлык җәмгыяте генераль директоры, Татарстан Республикасы һәм Россия Федерациясенең атказанган машина төзүчесе Владислав Валентинович Цивилинга 70 яшь (1947)

– 70 лет инженеру-механику, генеральному директору ОАО «Чистопольский часовой завод «Восток» (1992–2009), заслуженному машиностроителю Республики Татарстан и Российской Федерации Владиславу Валентиновичу Цивилину (1947)

27 гыйнвар

27 января «Кварт» АҖенә 75 ел. 1942 елда Казан резина-техник эшләнмәләр заводы булып оеша. 1984 елдан – «Казаньрезинотехника» Җитештерү Берләшмәсе, 1992 елдан «Кварт» АҖ дип йөртелә. «Кварт» 7 мең исемдәге резина-техник эшләнмәләр җитештерә һәм үзенең продукциясе белән 32 илне тәэмин итә. Җитештерелә торган әйберләр: 1500 төр-үлчәмдәге җиңсәләр, формалы һәм формасыз резина эшләнмәләр, 150 төрдәге резиналы катнашмалар, техпластина, резина өчен җилем, герметика, идән һәм түбә өчен эластик каплавычлар, халык куллануы товарлары

– 75 лет АО «Кварт», который основан в 1942 году как Казанский завод резинотехнических изделий; с 1984 года ПО – «Казаньрезинотехника», с 1992 года – АО «Кварт». «Кварт» производит 7 тысяч наименовний резинотехнических изделий и поставляет свою продукцию в 32 страны. Выпускаемые изделия: рукавные изделия 1500 типоразмеров, формовые и неформовые резиновые изделия, смеси резиновые 150 марок, техпластина, клей резиновый, герметика, эластичные покрытия для полов и крыш, товары народного потребления

29 гыйнвар

29 января Опера җырчысы, Татарстан Республика-

сының халык артисты Елена Александровна Михайловага 60 яшь (1957)

– 60 лет оперной певице, народной артистке Республики Татарстан Елене Александровне Михайловой (1957)

29 гыйнвар

29 января Шагыйрә Зәкия Туфайлованың (Зәкия Төфаил кызы Шәйхетдинованың) тууына 110 ел (1907–1977)

– 110 лет со дня рождения поэтессы Закии Туфайловой (Закии Туфайловны Шайхутдиновой) (1907–1977)

30 гыйнвар

30 января Актер, режиссер, тәрҗемәче, ТАССРның халык, РСФСРның атказанган артисты Зәйни Солтановның (Зәйнелгабидин Гобәйдулла улы Сөләймановның) тууына 125 ел (1892–1952)

– 125 лет со дня рождения актера, режиссера, переводчика, народного артиста ТАССР, заслуженного артиста РСФСР Зайни Султанова (Зайнелгабидина Губайдулловича Сулейманова) (1892–1952)

гыйнвар

январь Татар һәм рус телендә «Татар поэзиясе антологиясе»нең («Антология татарской поэзии») беренче басмасы нәшер ителүгә 60 ел (1957)

– 60 лет со дня выхода из печати первого издания «Антологии татарской поэзии» на татарском и русском языках (1957)

ФЕВРАЛЬ

1 февраль

1 февраля Невролог, психиатр, җәмәгать эшлеклесе, медицина фәннәре докторы, психиатрларның фәнни мәктәбен нигезләүче Владимир Михайлович Бехтеревның тууына 160 ел (1857–1927). 1885–1893 елларда Казанда яши.

– 160 лет со дня рождения невролога, психиатра, общественного деятеля, доктора медицинских наук, создателя научной школы психиатров Владимира Михайловича Бехтерева (1857–1927). Казанский период жизни – 1885–1893 гг.

1 февраль

1 февраля Язучы, шагыйрь, драматург һәм әдәбият белгече, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Галимҗан Хәмитҗан улы Гыйльмановка 60 яшь (1957)

– 60 лет писателю, поэту, драматургу и литературоведу, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан Галимьяну Хамитьяновичу Гильманову (1957)

2 февраль

2 февраля Язучы Сергей Иванович Ефремовның тууына 100 ел (1917–1965)

– 100 лет со дня рождения писателя Сергея Ивановича Ефремова (1917–1965)

2 февраль

2 февраля Шагыйрь, язучы-публицист, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Әхмәт Мөхәммәтһади улы Гаделнең (Гаязовның) тууына 75 ел (1942–2012)

– 75 лет со дня рождения поэта, писателя-публициста, заслуженного деятеля искусств Республики Татарстан Ахмеда Хадиевича Адиля (Гаязова) (1942–2012)

2 февраль

2 февраля Актер, Татарстанның атказанган артисты Сәлим (Александр) Григорий улы Мифтаховка 70 яшь (1947)

– 70 лет актеру, заслуженному артисту Татарстана Салиму (Александру) Григорьевичу Мифтахову (1947)

3 февраль

3 февраля Хор дирижеры, педагог, ТАССРның

атказанган сәнгать эшлеклесе Ирнис Әхмәдулла улы Рәхимуллинга 75 яшь (1942)

– 75 лет хоровому дирижеру, педагогу, заслуженному деятелю искусств ТАССР Ирнису Ахмадулловичу Рахимуллину (1942)

4 февраль

4 февраля Язучы, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Ибраһим Зарифулла улы Газиның (Мингазиевның) тууына 110 ел (1907–1971)

– 110 лет со дня рождения писателя, лауреата Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Ибрагима Зарифулловича Гази (Мингазиева) (1907–1971) (См.: Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре = Календарь знаменательных и памятных дат. 2007. – Казань: Милли китап, 2006. – С. 32-35).

4 февраль

4 февраля Рәссам, график, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе, «Европа-Азия» халыкара гуманитар академиясенең мактаулы әгъзасы Хәмзә Мәүлихан улы Шәриповка 60 яшь (1957)

– 60 лет живописцу, графику, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан, почетному члену международной гуманитарной Академии «Европа-Азия» Хамзе Маулихановичу Шарипову (1957)

6 февраль

6 февраля Рәссам, график, театр рәссамы Константин Константинович Чеботаревның тууына 125 ел (1892–1974)

– 125 лет со дня рождения живописца, графика, театрального художника Константина Константиновича Чеботарева (1892–1974)

7 февраль

7 февраля Әдәбиятчы һәм шәркыятьче галим, филология фәннәре докторы, профессор Габдрахман Таһир улы Таһирҗановның тууына 110 ел (1907–1983)

– 110 лет со дня рождения литературоведа-востоко-

веда, доктора филогических наук, профессора Габдурахмана Тагировича Тагирджанова (1907–1983)

7 февраль
7 февраля Татарстанда «Осоавиахим» оештырылуга 90 ел (1927)
– 90 лет со дня создания «Осоавихим»а в Татарстане (1927)

7 февраль
7 февраля Татарстан Республикасының Югары Советы тарафыннан Татарстанның Дәүләт гербы кабул ителүгә 25 ел (1992)
– 25 лет со дня утверждения Верховным Советом Республики Татарстан Герба Татарстана (1992)

10 февраль
10 февраля Педагог, режиссер, театр тәнкыйтьчесе, ТАССРның атказанган сәнгать эшлеклесе Юрий Алексеевич Благовның тууына 80 ел (1937–2014)
– 80 лет со дня рождения педагога, режиссера, театрального критика, заслуженного деятеля искусств ТАССР Юрия Алексеевича Благова (1937–2014)

11 февраль
11 февраля Рәссам Владимир Александрович Нестеренкога 70 яшь (1947)
– 70 лет художнику Владимиру Александровичу Нестеренко (1947)

12 февраль
12 февраля Дин һәм җәмәгать эшлеклесе, педагог Галимҗан Мөхәммәтҗан улы Барудиның (Галиевнең) тууына 160 ел (1857–1921)
– 160 лет со дня рождения религиозного и общественного деятеля, педагога Галимджана Мухаммаджановича Баруди (Галиева) (1857–1921) (См.: Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре = Кален-

дарь знаменательных и памятных дат. 2007. – Казань: Милли китап, 2006. – С. 36-39)

12 февраль

12 февраля Җырчы, ТАССРның халык артисты Гөлсем Нурмөхәммәт кызы Сөләйманованың туына 110 ел (1907–1968)

– 110 лет со дня рождения певицы, народной артистки ТАССР Гульсум Нурмухамедовны Сулеймановой (1907–1968) (См.: Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре = Календарь знаменательных и памятных дат. 2007. – Казань: Милли китап, 2006. – С. 40-43)

12 февраль

***12 февраля* Тарихчы, сәясәтче, публицист, философия фәннәре кандидаты, тарих фәннәре докторы, Татарстан Фәннәр академиясе академигы, Татарстан Республикасының атказанган фән эшлеклесе, Татарстан Республикасының Дәүләт премиясе лауреаты, Татарстан Республикасы Фәннәр академиясенең Тарих институты директоры Рафаил Сибгать улы Хәкимовка 70 яшь (1947)**

– 70 лет историку, политологу, публицисту, кандидату философских наук, доктору исторических наук, академику Академии наук Татарстана, заслуженному деятелю науки РТ, лауреату Государственной премии РТ, директору Института истории АН РТ Рафаилю Сибгатовичу Хакимову (1947)

13 февраль

13 февраля График Юлия Моисеевна Каспинаның (Вургафтның) туына 70 ел (1947–1984)

– 70 лет со дня рождения графика Юлии Моисеевны Каспиной (Вургафт) (1947–1984)

14 февраль

14 февраля Язучы, публицист, педагог, Татарстан-

ның атказанган мәдәният хезмәткәре Мәхмүт Рәхимҗан улы Әхмәтҗановның тууына 90 ел (1927–2010)

– 90 лет со дня рождения писателя, публициста, педагога, заслуженного работника культуры Татарстана Махмута Рахимзяновича Ахметзянова (1927–2010)

15 февраль

15 февраля Композитор, музыка белгече, педагог, ТАССРның атказанган сәнгать эшлеклесе Георгий (Юрий) Васильевич Виноградовның тууына 110 ел (1907–1983)

– 110 лет со дня рождения композитора, музыковеда, педагога, заслуженного деятеля искусств ТАССР Георгия (Юрия) Васильевича Виноградова (1907–1983)

15 февраль

***15 февраля* Шагыйрь Кадыйр (Минкадыйр) Идият улы Сибгатуллинның тууына 75 ел (1942–1994)**

– 75 лет со дня рождения поэта Кадыра (Минкадыра) Идиятовича Сибгатуллина (1942–1994)

17 февраль

17 февраля Баянчы, музыка белгече, педагог, ТАССРның һәм РФнең атказанган сәнгать эшлеклесе Рәгъде Фатыйх улы Халитовка 75 яшь (1942)

– 75 лет баянисту, органологу, педагогу, заслуженному деятелю искусств ТАССР, РФ Рагде Фатыховичу Халитову (1942)

18 февраль

18 февраля Язучы, ТАССРның һәм Россиянең атказанган мәдәният хезмәткәре Рәфкать Кәраметдин улы Кәрамигә (Кәрамиевкә) 75 яшь (1942)

– 75 лет писателю, заслуженному работнику культуры ТАССР и России Рафкату Карамиевичу Карами (Карамиеву) (1942)

18 февраль

18 февраля Социолог, социология фәннәре докторы, педагог, җәмәгать эшлеклесе, Татарстан

Республикасының атказанган мәдәният хезмәткәре Флера Газиз кызы Зыятдинованың тууына 70 ел (1947–2011)

– 70 лет со дня рождения социолога, доктора социологических наук, педагога, общественного деятеля, заслуженного работника культуры Республики Татарстан Флюры Газизовны Зиатдиновой (1947–2011)

22 февраль

22 февраля Курчак театры актеры, Татарстан Республикасының халык артисты Александр Порфирьевич Карпеевка 60 яшь (1957)

– 60 лет артисту-кукловоду, народному артисту Республики Татарстан Александру Порфирьевичу Карпееву (1957)

23 февраль

***23 февраля* Рәссам, сынчы, график һәм педагог, ТАССРның, РСФСРның халык рәссамы, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Бакый (Габделбакый) Идрис улы Урманченың тууына 120 ел (1897–1990)**

– 120 лет со дня рождения живописца, скульптора, графика и педагога, народного художника ТАССР, РСФСР, лауреата Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Баки Идрисовича Урманче (1897–1990)

23 февраль

23 февраля Эстрада җырчысы, Татарстан һәм Башкортстан Республикаларының халык артисты Айдар Гани улы Галимовка 50 яшь (1967)

– 50 лет эстрадному певцу, народному артисту Республики Татарстан и Республики Башкортостан Айдару Ганиевичу Галимову (1967)

24 февраль

24 февраля Композитор, педагог, ТАССР һәм Россиянең атказанган сәнгать эшлеклесе, Россиянең Дәүләт бүләге лауреаты Леонид Зиновьевич Любовскийга 80 яшь (1937)

– 80 лет композитору, педагогу, заслуженному деятелю искусств ТАССР и России, лауреату Государственной премии России Леониду Зиновьевичу Любовскому (1937) (См.: Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре = Календарь знаменательных и памятных дат. 2012. – Казань: Милли китап, 2011. – С. 66-70)

25 февраль

25 февраля Актер, ТАССРның атказанган мәдәният хезмәткәре Роберт Шәрифҗан улы Әбүлмәмбәтовның тууына 75 ел (1942–2002)

– 75 лет со дня рождения актера, заслуженного работника культуры ТАССР Роберта Шарифзяновича Абульмамбетова (1942–2002)

27 февраль

27 февраля Публицист, Татарстанның атказанган мәдәният хезмәткәре Изаил Харис улы Зариповның тууына 90 ел (1927–1999)

– 90 лет со дня рождения публициста, заслуженного работника культуры Татарстана Изаиля Харисовича Зарипова (1927–1999)

28 февраль

28 февраля Аш-су остасы, татар халкының традицион милли ризыкларын әзерләү рецептларын туплаучы, эшкәртүче һәм бастырып чыгаручы Юныс Әхмәтҗан улы Әхмәтҗановның тууына 90 ел (1927–1984). Ленин, Халыклар дуслыгы орденнары, СССР Халык хуҗалыгы казанышлары күргәзмәсенең алтын медале белән бүләкләнгән

– 90 лет со дня рождения мастера-повара, создателя библиотеки уникальных рецептов национальной татарской кухни Юнуса Ахметзяновича Ахметзянова (1927–1984). Награжден орденами Ленина, Дружбы народов, золотой медалью ВДНХ СССР

28 февраль

28 февраля Журналист, язучы Татарстанның

атказанган мәдәният хезмәткәре Мәрди (Мәрдегалләм) Галләм улы Рәфыйковның тууына 90 ел (1927–2009)

– 90 лет со дня рождения журналиста, писателя, заслуженного работника культуры Татарстана Марди (Мардигалляма) Галлямовича Рафикова (1927–2009)

29 февраль

29 февраля Монументаль сәнгать рәссамы Анатолий Алексеевич Пашинга 60 яшь (1957)

– 60 лет живописцу, монументалисту Анатолию Алексеевичу Пашину (1957)

февраль Көнкүреш химиясе товарлары җитештерүче «Хитон» предприятиесенә 75 ел (1942). Лак һәм буяу материаллары, синтетик югычлар, шулай ук парфюмерия-косметика товарлары эшләп чыгара

– 75 лет предприятию по изготовлению товаров бытовой химии «Хитон» (1942). Выпускает лакокрасочные материалы, синтетические моющие средства, а также парфюмерно-косметические товары

февраль Бөгелмә механика заводы сафка басуга 60 ел (1957)

– 60 лет со дня основания Бугульминского механического завода (1957)

МАРТ

1 март

1 марта Рәссам, монументаль сәнгать әһеле, Татарстанның халык, Россиянең атказанган рәссамы, ТАССР һәм РФнең атказанган сәнгать эшлеклесе, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе, Татарстан Республикасы Мәдәният министрлыгының Б.Урманче исемендәге премиясе лауреаты Абрек Әмир улы Абызгилдинның тууына 80 ел (1937–2013)

– 80 лет со дня рождения живописца, художника-монументалиста, народного художника Татарстана, заслуженного художника России, заслуженного деятеля

искусств ТАССР и РФ, лауреата Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая, лауреата премии им. Б.Урманче Министерства культуры Республики Татарстан Абрека Амировича Абзгильдина (1937 –2013)

1 март

1 марта Җәүдәт Фәйзинең «Башмагым» музыкаль комедиясе (Таҗи Гыйззәт либреттосы) премьерасына 75 ел (1942)

– 75 лет со дня премьеры музыкальной комедии Джаудата Файзи «Башмагым» («Башмачки») (либретто Тази Гиззата) (1942)

1 март

1 марта Балалар язучысы, Татарстанның атказанган мәдәният хезмәткәре Ләлә Нәгыйм кызы Сабировага (Гыймадиевага) 70 яшь (1947)

– 70 лет детской писательнице, заслуженному работнику культуры Татарстана Ляле Нагимовне Сабировой (Гимадиевой) (1947)

****1 март***

***1 марта* Татарстан Республикасы Президенты Рөстәм Нургали улы Миңнехановка 60 яшь (1957)**

– 60 лет Президенту Республики Татарстан Рустаму Нургалиевичу Минниханову (1957)

5 март

5 марта Язучы, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Лев Афанасьевич Кожевниковка 70 яшь (1947)

– 70 лет писателю, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан Льву Афанасьевичу Кожевникову (1947)

6 март

6 марта Актриса, Татарстан Республикасының атказанган артисты Мәрьям Хәмзә кызы Йосыповага 50 яшь (1967)

– 50 лет актрисе, заслуженной артистке Республики Татарстан Марьям Хамзовне Юсуповой (1967)

9 март

9 марта Композитор, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты, Башкортстанның атказанган сәнгать эшлеклесе Рим Мәхмүт улы Хәсәновка 70 яшь (1947)

– 70 лет композитору, лауреату Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая, заслуженному деятелю искусств Башкортостана Риму Махмутовичу Хасанову (1947)

10 март

10 марта Актер, Татарстан Республикасының халык артисты Александр Викторович Калагановның тууына 70 ел (1947–2001)

– 70 лет со дня рождения актера, народного артиста Республики Татарстан Александра Викторовича Калаганова (1947–2001)

11 март

11 марта Татарстан Республикасы Дәүләт Советы Рәисе урынбасары Юрий Җәмил улы Камалтыновка 60 яшь (1957)

– 60 лет заместителю Председателя Государственного Совета РТ Юрию Зимелевичу Камалтынову (1957)

11 март

11 марта Тележурналист, язучы, ТАССРның атказанган мәдәният хезмәткәре Индус Фатыйх улы Сирматовка 80 яшь (1937)

– 80 лет тележурналисту, писателю, заслуженному работнику культуры ТАССР Индусу Фатыховичу Сирматову (1937)

12 март

12 марта Язучы, журналист, педагог Фәхрелислам Нигъмәтулла улы Агиевның тууына 130 ел (1887–1938)

– 130 лет со дня рождения писателя, журналиста,

педагога Фахрелислама Нигматулловича Агиева (1887–1938)

12 март

12 марта Язучы, галим, дәүләт эшлеклесе, Хезмәт Батыры Галимҗан Гыйрфан улы Ибраһимовның тууына 130 ел (1887–1938)

– 130 лет со дня рождения писателя, ученого, государственного деятеля, Героя Труда Галимджана Гирфановича Ибрагимова (1887–1938) (См. Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре = Календарь знаменательных и памятных дат. 2012. – Казань: Милли китап, 2011. – С. 74-79)

12 март

***12 марта* Генерал-лейтенант Якуб Җиһангир улы Чанышевның тууына 125 ел (иске стиль белән 27 февраль, 1892–1987)**

– 125 лет со дня рождения генерал-лейтенанта Якуба Джангировича Чанышева (по старому стилю 27 февраля 1892–1987)

12 март

12 марта Актер, Татарстан Республикасының халык артисты Марсель Бакир улы Җаббаровка 70 яшь (1947)

– 70 лет актеру, народному артисту Республики Татарстан Марселю Бакировичу Заббарову (1947)

14 март

14 марта Тарихчы, археолог, тарих фәннәре докторы, Татарстанның Дәүләт бүләге лауреаты, Татарстанның атказанган фән эшлеклесе Равил Габдрахман улы Фәхретдиновның тууына 80 ел (1937–2014)

– 80 лет со дня рождения историка, археолога, доктора исторических наук, лауреата Государственной премии Татарстана, заслуженного деятеля науки Татарстана Равиля Габдрахмановича Фахрутдинова (1937–2014) (См. Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре = Календарь знаменательных и памятных дат. 2012. – Казань: Милли китап, 2011. – С. 80-83)

15 март

15 марта Васильево урман комбинаты төзелүгә 90 ел (1927)

– 90 лет со дня основания Васильевского лесокомбината (1927)

19 март

19 марта Математик, Казан университеты профессоры, җәмәгать эшлеклесе, РСФСРның атказанган фән эшлеклесе Николай Николаевич Парфентьевның туууына 140 ел (1877–1943)

– 140 лет со дня рождения математика, профессора Казанского университета, общественного деятеля, заслуженного деятеля науки РСФСР Николая Николаевича Парфентьева (1877–1943)

19 март

19 марта Гамәли-бизәлеш сәнгате рәссамы Светлана Владимировна Большаковага 50 яшь (1967)

– 50 лет художнику декоративно-прикладного искусства Светлане Владимировне Большаковой (1967)

19 март

19 марта Әдәбият тәнкыйтьчесе Илшат Әхәт улы Вәлиуллинга (Илшат Вәлиуллага) 50 яшь (1967)

– 50 лет литературному критику Ильшату Ахатовичу Валиуллину (Ильшату Валиулле) (1967)

20 март

20 марта Артист, Татарстан Республикасының халык артисты Фәридә Мирхафизан кызы Сафинага 60 яшь (1957)

– 60 лет артистке, народной артистке Республики Татарстан Фариде Мирхафизановне Сафиной (1957)

22 март

22 марта Актер, педагог, ТАССРның, Россиянең халык артисты Вадим Валентинович Кешнерга 80 яшь (1937)

– 80 лет актеру, педагогу, народному артисту

ТАССР, России Вадиму Валентиновичу Кешнеру (1937) (См. Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре = Календарь знаменательных и памятных дат. 2012. – Казань: Милли китап, 2011. – С. 84-87)

24 март

24 марта Әдәбият галиме, филология фәннәре докторы, Татарстан Республикасының атказанган фән эшлеклесе Нурмөхәммәт Шаһвәли улы Хисамовка 80 яшь (1937)

– 80 лет литературоведу, доктору филологических наук, заслуженному деятелю науки Республики Татарстан Нурмухаммету Шагвалеевичу Хисамову (1937)

24 март

24 марта Композитор, Татарстан Республикасының атказанган мәдәният хезмәткәре Риф Вәҗетдин улы Ильясовка 75 яшь (1942)

– 75 лет композитору, заслуженному работнику культуры Республики Татарстан Рифу Вазетдиновичу Ильясову (1942)

24 март

24 марта Драма артисты Луиза (Гайникамал) Галим кызы Салиәскәрованың тууына 110 ел (1907–1955)

– 110 лет со дня рождения драматической артистки Луизы (Гайникамал) Галимовны Салиаскаровой (1907–1955)

26 март

26 марта Композитор, педагог Марат Үзбәк улы Әхмәтшинга 50 яшь (1967)

– 50 лет композитору, педагогу Марату Узбековичу Ахметшину (1967)

28 март

28 марта Профсоюз эшлеклесе, сәясәт фәннәре докторы, Россия Дәүләт Думасы депутаты Фәридә Исмәгыйль кызы Гайнуллинага 70 яшь (1947)

– 70 лет профсоюзному деятелю, доктору политиче-

ских наук, депутату Государственной Думы России Фариде Исмагиловне Гайнуллиной (1947)

30 март

30 марта Тәрҗемәче Светлана Җәләл кызы Гөлтәевага (Гыйльметдиновага) 80 яшь (1937)

– 80 лет переводчице Светлане Заляловне Гультяевой (Гильмутдиновой) (1937)

31 март

31 марта Актер, курчак театры режиссеры, ТАССР-ның халык артисты Фуат Гайфулла улы Таһировның тууына 100 ел (1917–1996)

– 100 лет со дня рождения актера, режиссера кукольного театра, народного артиста ТАССР Фуата Гайфулловича Тагирова (1917–1996)

март Әзер дәвалау чаралары һәм Россиядә бердәнбер кетгут җитештерүче эре предприятие – «Татхимфармпрепараты»га 40 ел (1977). Берләшмә 1930 нчы елларда төзелгән ике заводтан тора: химия-фармацевтика һәм хирургик җөй материаллары (кетгут) заводлары

– 40 лет КПХФО «Татхимфармпрепараты» (1977) – одному из крупнейших производителей готовых лекарственных средств и единственному в России производителю кетгута. Объединение состоит из двух заводов, которые были созданы в 1930-е годы: химико-фармацевтического и завода шовных хирургических материалов (кетгутного)

АПРЕЛЬ

1 апрель

1 апреля Полиграфия предприятиеләре оешмасы «Татполиграф»ның эшли башлавына 90 ел (1927)

– 90 лет со дня начала деятельности объединения полиграфических предприятий «Татполиграф» (1927)

1 апрель

1 апреля Казан күн-галантерия фабрикасы төзелүгә 80 ел (1937)

– 80 лет со дня основания Казанской кожгалантерейной фабрики (1937) (ныне – Кожгалантерейная фирма)

6 апрель

***6 апреля* Язучы, педагог, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Якуб Камали улы Зәнкиевнең тууына 100 ел (1917–2003)**

– 100 лет со дня рождения писателя, педагога, лауреата Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Якуба Камалеевича Занкиева (1917–2003)

7 апрель

7 апреля Физиолог, медицина докторы, РСФСРның атказанган фән эшлеклесе, Казанда беренче булып Ленин премиясе бирелгән Александр Филиппович Самойловның тууына 150 ел (1867–1930)

– 150 лет со дня рождения физиолога, доктора медицины, заслуженного деятеля науки РСФСР, первого лауреата Ленинской премии в Казани Александра Филипповича Самойлова (1867–1930)

7 апрель

7 апреля Актер, ТАССРның халык артисты Юрий Александрович Максимовка 90 яшь (1927)

– 90 лет актеру, народному артисту ТАССР Юрию Александровичу Максимову (1927)

9 апрель

9 апреля Артист, Татарстан Республикасының атказанган артисты Айрат Рифкать улы Арслановка 50 яшь (1967)

– 50 лет актеру, заслуженному артисту Республики Татарстан Айрату Рифкатовичу Арсланову (1967)

12 апрель

12 апреля Сынчы Альберт Альфрет улы Әбдрәшитовка 50 яшь (1967)

– 50 лет скульптору Альберту Альфретовичу Абдрашитову (1967)

13 апрель

***13 апреля* «Республика Татарстан» газетасының беренче саны чыгуга 100 ел (1917). 1917 елда «Рабочий», 1917–1920 елларда «Знамя революции», 1920 елның маеннан «Знамя труда», «Известия Ревкома ТССР», «Известия ТатЦИКа», 1924 елдан «Красная Татария», 1951 елдан «Советская Татария», 1993 елдан «Республика Татарстан» исемендә чыга**

– 100 лет со дня выхода первого номера газеты «Республика Татарстан» (1917). В 1917 году – «Рабочий», в 1917–1920 годы – «Знамя революции», с мая 1920 года – «Знамя труда», «Известия Ревкома ТССР», «Известия ТатЦИКа», с мая 1924 года – «Красная Татария», с августа 1951 года – «Советская Татария», с 1993 года – современное название

14 апрель

14 апреля Язучы Фәрит Гыйльметдин улы Гыйльминең (Гыйльметдиновның) тууына 70 ел (1947–1993)

– 70 лет со дня рождения писателя Фарита Гильмутдиновича Гильми (Гильмутдинова) (1947–1993)

15 апрель

15 апреля Язучы, әдәбият галиме, тәнкыйтьче, М.Җәлил исемендәге республика премиясе лауреаты Гази (Миргазый) Солтан улы Кашшафның (Кашшафетдиновның) тууына 110 ел (1907–1975)

– 110 лет со дня рождения писателя, литературоведа, литературного критика, лауреата республиканской премии им. М.Джалиля Гази (Миргази) Султановича Кашшафа (Кашафутдинова) (1907–1975) (См.: Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре = Календарь знаменательных и памятных дат. 2007. – Казань: Милли китап, 2006. – С. 57-60).

19 апрель

19 апреля Тел галиме, Петербург һәм СССР Фәннәр академиясе мөхбир әгъзасы, СССРның атказанган фән

эшлеклесе, Казан университеты, Казан педагогия институты профессоры Василий Алексеевич Богородицкийның тууына 160 ел (1857–1941)

– 160 лет со дня рождения языковеда, члена-корреспондента Петербургской Академии наук и Академии наук СССР, заслуженного деятеля науки СССР, профессора Казанского университета и Казанского педагогического института Василия Алексеевича Богородицкого (1857–1941) (См. Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре = Календарь знаменательных и памятных дат. 2007. – Казань: Милли китап, 2006. – С. 61-63)

22 апрель

22 апреля Шагыйрә һәм педагог Зәйнәп Хәлиулла кызы Сәгыйдәнең (Якупова-Бакированың) тууына 120 ел (1897–1994)

– 120 лет со дня рождения поэтессы и педагога Зайнап Халиулловны Сагиды (Якуповой-Бакировой) (1897–1994)

22 апрель

22 апреля Патриот-шагыйрь Муса Җәлилгә фашист төрмәсендә язылган «Моабит дәфтәрләре» шигырьләр циклы өчен үлгәннән соң Ленин премиясе бирелүгә 60 ел (1957)

– 60 лет присуждению Ленинской премии поэту-патриоту Мусе Джалилю за цикл стихов «Моабитская тетрадь», написанных в фашистской тюрьме (1957)

23 апрель

23 апреля Җәмәгать, сәясәт һәм дин эшлеклесе, публицист Рәшит (Габдерәшит) Гомәр улы Ибраһимовның тууына 160 ел (1857–1944)

– 160 лет со дня рождения общественного, политического и религиозного деятеля, публициста Рашита (Габдерашита) Гумеровича Ибрагимова (1857–1944)

25 апрель

25 апреля Тарихчы, Лос-Анджелес университеты (АКШ) профессоры Азадә-Гайшә Рорлихка 75 яшь (1942)

– 75 лет историку, профессору Лос-Анджелесского университета (США) Азаде-Айше Рорлиху (1942)

26 апрель
26 апреля Шагыйрь Рафаил Шәкүр улы Газизовка 70 яшь (1947)
– 70 лет поэту Рафаилю Шакуровичу Газизову (1947)

27 апрель
27 апреля Дәүләт эшлеклесе, 1950–1957 елларда ТАССР Министрлар Советы рәисе Мингарифҗан Җамали улы Азизовның тууына 110 ел (1907–1969)
– 110 лет со дня рождения государственного деятеля, в 1950–1957 годы председателя Совета Министров ТАССР Миргарифзяна Замалеевича Азизова (1907–1969)

29 апрель
29 апреля Актер, Татарстан Республикасының халык артисты Александр Леонидович Кочетовка 60 яшь (1957)
– 60 лет актеру, народному артисту Республики Татарстан Александру Леонидовичу Кочетову (1957)

МАЙ

1 май
1 мая Язучы, Татарстанның атказанган мәдәният хезмәткәре Кави Таһир улы Латыйпның (Латыйповның) тууына 90 ел (1927–2008)
– 90 лет со дня рождения писателя, заслуженного работника культуры Татарстана Кави Тагировича Латыпа (Латыпова) (1927–2008)

1 май
1 мая Язучы Азат Вәли улы Ганиевнең (Мөхәммәтганиевнең) тууына 75 ел (1942–2012)
– 75 лет со дня рождения писателя Азата Валиевича Ганиева (Мухамметганиева) (1942–2012)

3 май

3 мая Актер, педагог, ТАССРның халык, Россиянең атказанган артисты, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Николай (сәхнә исеме – Наил) Иванович Дунаевка 80 яшь (1937)

– 80 лет актеру, педагогу, народному артисту ТАССР, заслуженному артисту России, лауреату Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Николаю (сценическое имя – Наиль) Ивановичу Дунаеву (1937)

4 май

4 мая Актриса, Татарстан Республикасының халык артисты Марина Владимировна Быстровага 60 яшь (1957)

– 60 лет актрисе, народной артистке Республики Татарстан Марине Владимировне Быстровой (1957)

6 май

6 мая Композитор, педагог, ТАССР һәм Россия Федерациясенең атказанган сәнгать эшлеклесе, Татарстан Республикасының һәм Россия Федерациясенең халык артисты, РФ Хөкүмәтенең мәдәният өлкәсендәге бүләге, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Рәшит Фәһим улы Кәлимуллинга 60 яшь (1957)

– 60 лет композитору, педагогу, заслуженному деятелю искусств ТАССР и РФ, народному артисту Республики Татарстан и Российской Федерации, лауреату Правительственной награды РФ в области культуры, лауреату Государственной премии Татарстана имени Г.Тукая Рашиду Фагимовичу Калимуллину (1957)

7 май

7 мая Тарихчы, тарих фәннәре докторы, профессор, Татарстанның атказанган фән эшлеклесе Рәмзи Кәлимулла улы Вәлиевкә 80 яшь (1937)

– 80 лет историку, доктору исторических наук, профессору, заслуженному деятелю науки Татарстана Рамзи Калимулловичу Валееву (1937)

8 май

8 мая Рәссам Валерий Аркадьевич Родионовның тууына 80 ел (1937–2009)

– 80 лет со дня рождения живописца Валерия Аркадьевича Родионова (1937–2009)

10 май
10 мая Режиссер, Татарстанның атказанган сәнгать эшлеклесе, Чаллы курчак театрының баш режиссеры Александр Моисеевич Янкелевичка 70 яшь (1947)
– 70 лет режиссеру, заслуженному деятелю искусств Татарстана, главному режиссеру Набережночелнинского театра кукол Александру Моисеевичу Янкелевичу (1947)

12 май
12 мая Рәссам-график Илдус Гариф улы Закировка 80 яшь (1937)
– 80 лет художнику-графику Ильдусу Гарифовичу Закирову (1937)

14 май
14 мая С.П.Горбунов исемендәге Казан авиация җитештерү берләшмәсенә нигез салынуга 90 ел (1927)
– 90 лет со дня основания Казанского авиационного производственного объединения им. С.П.Горбунова (1927)

16 май
16 мая Әдәбият белгече Рөстәм Шакир улы Башкуровның тууына 90 ел (1927–1967)
– 90 лет со дня рождения литературоведа Рустема Шакировича Башкурова (1927–1967)

22 май
***22 мая* Дәүләт эшлеклесе, Татарстан Республикасы Дәүләт Советы Рәисе Фәрит Хәйрулла улы Мөхәммәтшинга 70 яшь (1947)**
– 70 лет государственному деятелю, Председателю Государственного Совета Республики Татарстан Фариду Хайрулловичу Мухаметшину (1947)

22 май
22 мая Язучы, журналист, Татарстан Республика-

сының атказанган мәдәният хезмәткәре Нәзифә Харис кызы Кәримовага (Кашаповага) 70 яшь (1947)

– 70 лет писателю, журналисту, заслуженному работнику культуры Республики Татарстан Назифе Харисовне Каримовой (Кашаповой) (1947)

25 май

25 мая Язучы, публицист, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт бүләге лауреаты Миргазиян Закир улы Юныснық (Юнысовның) тууына 90 ел (1927–2014)

– 90 лет со дня рождения писателя, публициста, лауреата Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Миргазияна Закировича Юнуса (Юнусова) (1927–2014). (См.: Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре = Календарь знаменательных и памятных дат. 2002. – Казань: Милли китап, 2001. – С. 21-24)

25 май

25 мая Шагыйрә, тәрҗемәче, филология фәннәре кандидаты, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Флера Габдрахман кызы Тархановага 70 яшь (1947)

– 70 лет поэтессе, переводчице, кандидату филологических наук, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан Флере Габдрахмановне Тархановой (1947)

25 май

25 мая Шагыйрь, Татарстан Республикасының атказанган авыл хуҗалыгы хезмәткәре Рөстәм Газизҗан улы Зәкуанга (Зәкуановка) 60 яшь (1957)

– 60 лет поэту, заслуженному работнику сельского хозяйства Республики Татарстан Рустему Газизяновичу Закуану (Закуанову) (1957)

25 май

25 мая Актер, Татарстан Республикасының халык артисты Илгизәр Галимҗан улы Хәсәновка 60 яшь (1957)

– 60 лет актеру, народному артисту Республики Татарстан Ильгизару Галимзяновичу Хасанову (1957)

27 май

27 мая Музыка белгече, педагог, ТАССРның атказанган сәнгать эшлеклесе Роза Әхмәт кызы Вамба-Исхакованың тууына 90 ел (1927–2007)

– 90 лет со дня рождения музыковеда, педагога, заслуженного деятеля искусств ТАССР Розы Ахметовны Вамбы-Исхаковой (1927–2007)

27 май

27 мая Артист, Татарстанның атказанган артисты Илдус Илгизәр улы Габдрахмановка 50 яшь (1967)

– 50 лет актеру, заслуженному артисту Республики Татарстан Ильдусу Ильгизаровичу Габдрахманову (1967)

28 май

28 мая Музыка белгече, педагог, сәнгать фәннәре кандидаты Ольга Константиновна Егорованың тууына 90 ел (1927–2010)

– 90 лет со дня рождения музыковеда, педагога, кандидата искусствоведения Ольги Константиновны Егоровой (1927–2010)

29 май

29 мая Балалар шагыйре Бари Рәхмәтнең (Габделбари Сибгатулла улы Рәхмәтуллинның) тууына 120 ел (1897–1957)

– 120 лет со дня рождения детского писателя Бари Рахмата (Габделбари Сибгатулловича Рахматуллина) (1897–1957). (См.: Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре = Календарь знаменательных и памятных дат. 1997. – Казань, 1996. – С. 25-28)

31 май

31 мая Археограф, тарихчы Сәет Габделмәннан улы Вахидинең (Вахидовның) тууына 130 ел (1887–1938)

– 130 лет со дня рождения археографа, историка Саида Габдулманнановича Вахиди (Вахидова) (1887–1938)

май Казанның яңа елга порты эшли башлауга 60 ел (1957)

– 60 лет со дня начала функционирования нового Казанского речного порта, оснащенного новейшей техникой (1957)

май 1942 елда Казанга эвакуацияләнгән «Төньяк балкышы» Ленинград парфюмерия фабрикасы нигезендә төзелгән «Аромат» ААҖнә 75 ел. «Аромат» фабрикасы хушбуйларны, одеколоннарны, парфюмерия җыелмаларын, сыек һәм декоратив косметика әйберләрен зур ассортиментта чыгара һәм БДБ илләре базарында товары күпләп сорала

– 75 лет ОАО «Аромат», который был основан в 1942 году на базе эвакуированной в Казань Ленинградской парфюмерной фабрики «Северное сияние». Фабрика «Аромат» выпускает большой ассортимент духов, одеколонов, парфюмерных наборов, изделий жидкой и декоративной косметики и является крупным поставщиком товара на рынке стран СНГ

ИЮНЬ

1 июнь

1 июня Язучы, икътисадчы, икътисад фәннәре докторы, Татарстанның атказанган мәдәният хезмәткәре Фарсель Сәхап улы Зыятдиновка 80 яшь (1937)

– 80 лет писателю, экономисту, доктору экономических наук, заслуженному работнику культуры Татарстана Фарселю Сахаповичу Зиятдинову (1937)

1 июнь

1 июня Рәссам Зиннур Миннәхмәт улы Миннәхмәтовка 70 яшь (1947)

– 70 лет живописцу Зиннуру Миннахметовичу Миннахметову (1947)

2 июнь

2 июня Хор дирижеры, педагог, җәмәгать һәм музыка эшлеклесе, ТАССРның, Россиянең атказанган сәнгать

эшлеклесе, Татарстан Республикасының халык артисты Нурдия Гариф кызы Җүрәевага 80 яшь (1937)

– 80 лет хоровому дирижеру, педагогу, музыкальному и общественному деятелю, заслуженному деятелю искусств ТАССР, России, народной артистке Республики Татарстан Нурдии Гарифовне Джураевой (1937)

3 июнь

3 июня Драма актеры, ТАССРның халык, РСФСРның атказанган артисты Владимир Алексеевич Глушковның тууына 90 ел (1927–1993)

– 90 лет со дня рождения драматического актера, народного артиста ТАССР, заслуженного артиста РСФСР Владимира Алексеевича Глушкова (1927–1993)

4 июнь

4 июня Шагыйрә, Татарстанның атказанган сәнгать эшлеклесе Эльмира Мөхәммәт кызы Шәрифуллинага 70 яшь (1947)

– 70 лет поэтессе, заслуженному деятелю искусств Татарстана Эльмире Мухамметовне Шарифуллиной (1947)

6 июнь

6 июня Шагыйрә, тәрҗемәче, Г.Державин исемендәге Әдәби премия лауреаты Лилия Ривкать кызы Газизовага 50 яшь (1967)

– 50 лет поэтессе, переводчице, лауреату Литературной премии им. Г.Державина Лилии Ривкатовне Газизовой (1967)

7 июнь

7 июня Дәүләт эшлеклесе, 1930–1937 елларда ТАССР Халык Комиссариаты Советы рәисе Кыям Әлимбәк улы Абрамовның тууына 120 ел (1897–1938)

– 120 лет со дня рождения государственного деятеля, председателя СНК ТАССР в 1930–1937 гг. Кияма Алимбековича Абрамова (1987–1938)

9 июнь

9 июня Рәссам, график Эвелина Борисовна Бусовага 75 яшь (1942)

– 75 лет живописцу, графику Эвелине Борисовне Бусовой (1942)

10 июнь

10 июня Рәссам Василий Хавадисович Бусовка 50 яшь (1967)

– 50 лет живописцу Василию Хавадисовичу Бусову (1967)

***12 июнь**

***12 июня* Язучы Софья Борисовна Радзиевскаяның тууына 125 ел (1892–1990)**

– 125 лет со дня рождения писательницы Софьи Борисовны Радзиевской (1892–1990)

12 (15) июнь

12 (15) июня Театр рәссамы Ринат Ибәтуллинның тууына 110 ел (1907–1950)

– 110 лет со дня рождения театрального художника Рината Ибатуллина (1907–1950)

13 июнь

13 июня Композитор, ТАССРның, РСФСРның атказанган сәнгать эшлеклесе, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Ренат Әхмәт улы Еникиевкә 80 яшь (1937)

– 80 лет композитору, заслуженному деятелю искусств ТАССР, РСФСР, лауреату Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Ренату Ахметовичу Еникееву (1937) (См.: Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре = Календарь знаменательных и памятных дат. 2007. – Казань: Милли китап, 2006. – С. 69-72)

15 июнь

15 июня Актер, режиссер, Үзбәкстан ССРның атказанган сәнгать эшлеклесе Гомәр Гыймран улы Исмәгыйлевнең тууына 110 ел (1907–1983). Казанда сәнгать-театр

техникумын тәмамлый. 1926–1931, 1934–1937 елларда Татар академия театрында эшли

– 110 лет со дня рождения актера, режиссера, заслуженного деятеля искусств Узбекской ССР Гумера Гимрановича Исмагилова (1907–1983). Окончил Татарский художественно-театральный техникум. В 1926–1931, 1934–1937 годы работал в Татарском академическом театре

15 июнь

15 июня Казанда иҗтимагый-сәяси, әдәби газета «Кызыл Байрак»ның беренче саны чыгуга 100 ел (1917). 1918 елның 10 маеннан 28 июлен кертеп Мәскәүдә атнага ике тапкыр татар телендә 42 саны басыла. Редакторы – Мулланур Вахитов

– 100 лет со дня выхода в Казани первого номера общественно-политической, литературной газеты «Кызыл Байрак» («Красное знамя») (1917). С 10 мая по 28 июля 1918 г. издавалась в Москве два раза в неделю на татарском языке, 42 номера. Редактор – Мулланур Вахитов

16 июнь

16 июня Библиограф, төбәкне өйрәнүче, ТАССРның атказанган мәдәният хезмәткәре Вячеслав Васильевич Аристовның тууына 80 ел (1937–1992)

– 80 лет со дня рождения библиографа, краеведа, заслуженного работника культуры ТАССР Вячеслава Васильевича Аристова (1937–1992)

16 июнь

16 июня Сәнгать белгече, музей хезмәткәре, төбәк тарихчысы, ТАССРның атказанган мәдәният хезмәткәре, Татарстан Республикасы Мәдәният министрлыгының Б.Урманче исемендәге бүләге лауреаты Анатолий Иванович Новицкийның тууына 80 ел (1937–2008)

– 80 лет со дня рождения искусствоведа, музейного работника, краеведа, заслуженного работника культуры ТАССР, лауреата премии им. Б.Урманче Министерства культуры Республики Татарстан Анатолия Ивановича Новицкого (1937–2008)

18 июнь

18 июня График Рушан Равил улы Гатауллинга 60 яшь (1957)

– 60 лет графику Рушану Равильевичу Гатауллину (1957)

19-21 июнь

19-21 июня 25 ел элек I Бөтендөнья татар конгрессы булды (1992)

– 25 лет назад проходил I Всемирный конгресс татар (1992)

20 июнь

20 июня Гамәли бизәлеш сәнгате рәссамы Вильсун Минниян улы Хәкимовка 70 яшь (1947)

– 70 лет художнику декоративно-прикладного искусства Вильсуну Миннияновичу Хакимову (1947)

22 июнь

22 июня Язучы, фольклорчы, педагог Фазыл Кәрим улы Туйкинның тууына 130 ел (1887–1938)

– 130 лет со дня рождения писателя, фольклориста, педагога Фазыла Каримовича Туйкина (1887–1938) (См. Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре = Календарь знаменательных и памятных дат. 2012. – Казань: Милли китап, 2011. – С. 97-100)

25 июнь

25 июня Православие чиркәвенең югары дини уку йорты – Казан руханилар академиясе оештырылуга 175 ел (1842–1921)

– 175 лет со дня создания высшего учебного заведения Русской православной церкви – Казанской духовной академии (1842–1921). Торжественное открытие состоялось 8 ноября 1842 года

25 июнь

25 июня Рәссам, ТАССРның атказанган сәнгать эшлеклесе Сергей Васильевич Неустроевның тууына 90 ел (1927–2010)

– 90 лет со дня рождения живописца, заслуженного

деятеля искусств ТАССР Сергея Васильевича Неустроева (1927–2010)

25 июнь

25 июня Актриса Мәсгудә Мөхәммәт кызы Хәйруллинаның тууына 80 ел (1937–1997)

– 80 лет со дня рождения актрисы Масгуды Мухамметовны Хайруллиной (1937–1997)

26 июнь

26 июня Монументаль сәнгать рәссамы, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Ким Мөхәммәт улы Сафиуллинга 90 яшь (1927)

– 90 лет художнику-монументалисту, живописцу, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан Киму Мухаметовичу Сафиуллину (1927)

26 июнь

26 июня Кинооператор, кинорежиссер, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Николай Алексеевичка Морозовка 70 яшь (1947)

– 70 лет кинооператору, кинорежиссеру, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан Николаю Алексеевичу Морозову (1947)

27 июнь

27 июня Тарихчы, тарих фәннәре докторы, профессор, җәмәгать эшлеклесе, язучы, публицист Газиз (Габделгазиз) Салих улы Гобәйдуллинның тууына 130 ел (1887–1937)

– 130 лет со дня рождения историка, доктора исторических наук, профессора, общественного деятеля, писателя, публициста Газиза (Габдулгазиза) Салиховича Губайдуллина (1887–1937) (См.: Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре = Календарь знаменательных и памятных дат. 2007. – Казань: Милли китап, 2006. – С. 73-76)

28 июнь

28 июня Шагыйрь, әдәбият галиме, җәмәгать эшлек-

лесе, филология фәннәре докторы Әмир Гобәй улы Мәхмүдовка 70 яшь (1947)

– 70 лет поэту, литературоведу, общественному деятелю, доктору филологических наук Амиру Губаевичу Махмудову (1947)

ИЮЛЬ

10 июль

10 июля Рәссам, проектлаучы, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Виктор Федорович Крайниковка 70 яшь (1947)

– 70 лет живописцу, художнику-проектировщику, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан Виктору Федоровичу Крайникову (1947)

11 июль

11 июля Икътисадчы, Татарстан Фәннәр академиясенең мөхбир әгъзасы, ТАССРның атказанган фән эшлеклесе, РСФСРның атказанган мәдәният эшлеклесе Рәшит Галимҗан улы Нугаевның тууына 90 ел (1927–2006)

– 90 лет со дня рождения экономиста, члена-корреспондента Академии наук Татарстана, заслуженного деятеля науки ТАССР, заслуженного деятеля культуры РСФСР Рашида Алимзяновича Нугаева (1927–2006)

12 июль

12 июля Актриса, Татарстан Республикасының халык артисты Люция Миннәхмәт кызы Хәмитовага 50 яшь (1967)

– 50 лет актрисе, народной артистке Республики Татарстан Люции Миннахметовне Хамитовой (1967)

13 июль

***13 июля* Сәясәт һәм дәүләт эшлеклесе, публицист Мирсәет Хәйдәргали улы Солтангалиевнең тууына 125 ел (1892–1940)**

– 125 лет со дня рождения политического и госу-

дарственного деятеля, публициста Мирсаида Хайдаргалиевича Султан-Галиева (1892–1940)

14 июль

14 июля Педагог, әлифбалар, программалар, татар теле дәреслекләре авторы Габбас Шиһабетдин улы Сәйфуллинның тууына 130 ел (1887–1951)

– 130 лет со дня рождения педагога, автора букварей, программ, учебников татарского языка Габбаса Шигабутдиновича Сайфуллина (1887–1951)

16 июль

16 июля Баянчы, Татарстанның халык артисты Рамил Сөләйман улы Курамшинга 70 яшь (1947)

– 70 лет баянисту, народному артисту Татарстана Рамилю Сулеймановичу Курамшину (1947)

17 июль

17 июля Драматург, прозаик, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Рәдиф Нәҗип улы Сәгъдигә (Сәгъдиевкә) 60 яшь (1957)

– 60 лет драматургу, прозаику, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан Радифу Назиповичу Сагди (Сагдееву) (1957)

18 июль

18 июля Химия технологиясе өлкәсе галиме, техник фәннәр докторы, Татарстан Фәннәр академиясенең хакыйкый әгъзасы, ТАССРның һәм РСФСРның атказанган фән һәм техника эшлеклесе Сергей Германович Дьяконовка 80 яшь (1937)

– 80 лет ученому в области химической технологии, доктору технических наук, действительному члену Академии наук Татарстана, заслуженному деятелю науки и техники ТАССР и РСФСР Сергею Германовичу Дьяконову (1937)

19 июль

19 июля Шагыйрь Валерий Валентинович Модестовка 80 яшь (1937)

– 80 лет поэту Валерию Валентиновичу Модестову (1937)

20 июль

20 июля Математик, физика-математика фәннәре докторы, Татарстанның һәм Россиянең атказанган фән эшлеклесе Борис Михайлович Гагаевның тууына 120 ел (1897–1975)

– 120 лет со дня рождения математика, доктора физико-математических наук, заслуженного деятеля науки Татарстана и России Бориса Михайловича Гагаева (1897–1975)

20 июль

20 июля Язучы, ТАССРның атказанган сәнгать эшлеклесе Рәйсә Гыйниятулла кызы Ишморатованың тууына 100 ел (1917–1997)

– 100 лет со дня рождения писательницы, заслуженного деятеля искусств ТАССР Раисы Гиниятовны Ишмуратовой (1917–1997)

26 июль

26 июля Әдәбият галиме, тәнкыйтьче, профессор Галимҗан Әмирҗан улы Нигъмәтинең (Нигъмәтуллинның) тууына 120 ел (1897–1941)

– 120 лет со дня рождения литературоведа, литературного критика, профессора Галимджана Амирджановича Нигмати (Нигматуллина) (1897–1941). (См.: Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре = Календарь знаменательных и памятных дат. 1997. – Казань, 1996. – С. 33-35)

26 июль

26 июля Актер, Татарстан Республикасының халык артисты, С.Өметбаев исемендәге премия лауреаты Рөстәм Хан улы Муллинга 70 яшь (1947)

– 70 лет актеру, народному артисту Республики Татарстан, лауреату премии им. С.Амутбаева Рустаму Хановичу Муллину (1947)

27 июль

27 июля Татар хатын-кызларыннан беренче математик, педагог, Мәскәү һәм Сорбонна университетларында укыган Сара Касыймхан кызы Шакулованың тууына 130 ел (1887–1964)

– 130 лет со дня рождения первого математика из татарских женщин, педагога Сары Касимхановны Шакуловой (1887–1964). Образование получила в Сорбонне и Московском университете. (См. Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре = Календарь знаменательных и памятных дат. 2012. – Казань: Милли китап, 2011. – С. 105-107)

28 июль

28 июля Язучы, очучы, Татарстанның атказанган мәдәният хезмәткәре Рәшит Габдрахман улы Ибраһимовка 90 яшь (1927)

– 90 лет писателю, пилоту, заслуженному работнику культуры Татарстана Рашиту Абдрахмановичу Ибрагимову (1927)

31 июль

31 июля Балет артисты, педагог, ТАССРның атказанган сәнгать эшлеклесе Сәйәрә Сәгыйр кызы Юнысованың тууына 90 ел (1927–2008)

– 90 лет со дня рождения артистки балета, педагога, заслуженного деятеля искусств ТАССР Сейяры Сагировны Юнусовой (1927–2008)

31 июль

31 июля Язучы Лира Кадим кызы Ибраһимовага (Лира Вәлидигә) 50 яшь (1967)

– 50 лет писательнице Лире Кадимовне Ибрагимовой (Лире Валиди) (1967)

31 июль

31 июля «Түбән Кама нефтехимия комбинаты» җитештерү берләшмәсенең продукция бирә башлавына 50 ел (1967)

– 50 лет со дня начала выпуска продукции ПО «Нижнекамскнефтехим» (1967)

АВГУСТ

1 август

1 августа Актер, ТАССРның халык артисты Юрий Александрович Коршокның тууына 90 ел (1927–2010)

– 90 лет со дня рождения актера, народного артиста ТАССР Юрия Александровича Коршока (1927–2010)

1 август

1 августа Татарстан Республикасының халык рәссамы, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Шамил Мортаза улы Шәйдуллинга 70 яшь (1947)

– 70 лет живописцу, народному художнику Республики Татарстан, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан, лауреату Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Шамилю Муртазовичу Шайдуллину (1947)

3 август

3 августа График Любовь Вячеславовна Григорьевага 50 яшь (1967)

– 50 лет графику Любови Вячеславовне Григорьевой (1967)

4 август

4 августа Рәссам, график, акварель остасы Рәшит Әскәр улы Госмановка 80 яшь (1937)

– 80 лет живописцу, графику, мастеру акварелей Рашиду Аскаровичу Гусманову (1937)

5 август

5 августа Гамәли бизәлеш сәнгате рәссамы Илдус Хаҗимулла улы Гайнетдиновка 60 яшь (1957)

– 60 лет художнику декоративно-прикладного искусства Ильдусу Хазимулловичу Гайнутдинову (1957)

14 август

14 августа Шагыйрә Әлфия Мирзанур кызы Ситдыйковага (Хаҗиәхмәтовага) 60 яшь (1957)

– 60 лет поэтессе Алфии Мирзануровне Ситдиковой (Хазиахметовой) (1957)

15 август

15 августа Лаеш авылына нигез салынуга 460 ел (1557)

– 460 лет со дня основания деревни Лаишево (1557)

15 август

15 августа Актер, композитор Шакир Хафиз улы Мәҗитовның тууына 110 ел (1907–1968)

– 110 лет со дня рождения актера, композитора Шакира Хафизовича Мазитова (1907–1968)

15 август

15 августа Шагыйрь һәм драматург, ТАССРның атказанган сәнгать эшлеклесе, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты, Татарстанның халык шагыйре Рөстәм Гали улы Мингалимнең (Мингалимовның) тууына 80 ел (1937–2014)

– 80 лет со дня рождения поэта и драматурга, заслуженного деятеля искусств ТАССР, лауреата Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая, народного поэта Татарстана Рустама Галиевича Мингалима (Мингалимова) (1937–2014)

15 август

15 августа График Илдус Ильяс улы Әҗемевкә 60 яшь (1957)

– 60 лет графику Ильдусу Ильясовичу Азимову (1957)

20 август

20 августа Язучы, публицист, Татарстанның атка-

занган мәдәният хезмәткәре Равил Вәли улы Вәлигә (Вәлиевкә) 75 яшь (1942)

– 75 лет писателю, публицисту, заслуженному работнику культуры Татарстана Равилю Валеевичу Вали (Валееву) (1942)

21 август

21 августа Г.Тукай исемендәге Татар дәүләт филармониясе оештырылуга 80 ел (1937)

– 80 лет со дня образования Татарской государственной филармонии им. Г.Тукая (1937) (См.: Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре = Календарь знаменательных и памятных дат. 2007. – Казань: Милли китап, 2006. – С. 86-90)

21 август

21 августа Язучы Газиз (Газизҗан) Салих улы Кашаповның (Кашшаф-Үзиленең) тууына 75 ел (1942–1991)

– 75 лет со дня рождения писателя Газиза (Газизджана) Салиховича Кашапова (Кашшафа-Узиле) (1942–1991)

24 август

24 августа Актриса, РСФСРның, Татарстан Республикасының халык артисты Галина Семеновна Ишкованың тууына 90 ел (1927–2008)

– 90 лет со дня рождения актрисы, народной артистки РСФСР, Республики Татарстан Галины Семеновны Ишковой (1927–2008)

25 август

25 августа Шагыйрь, әдәбият галиме, ТАССРның атказанган мәдәният хезмәткәре Зәет Мәҗит улы Мәҗитовның тууына 90 ел (1927–2000)

– 90 лет со дня рождения поэта, литературоведа, заслуженного работника культуры ТАССР Заита Мазитовича Мазитова (1927–2000)

25 август

25 августа Шагыйрь, әдәбият тәнкыйтьчесе, Татарстан Республикасының атказанган мәдәният

хезмәткәре Наис Гыймран улы Гамбәровның тууына 70 ел (1947–2005)

– 70 лет со дня рождения поэта, литературного критика, заслуженного работника культуры Республики Татарстан Наиса Гимрановича Гамбарова (1947–2005)

26 август

26 августа Язучы Гариф Шакир улы Гобәйнең (Гобәйдуллинның) тууына 110 ел (1907–1983)

– 110 лет со дня рождения писателя Гарифа Шакировича Губая (Губайдуллина) (1907–1983)

28 август

28 августа Рәссам, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Фиринат Гаптухай улы Халиковка 60 яшь (1957)

– 60 лет художнику, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан, лауреату Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Фиринату Гаптухаевичу Халикову (1957)

август Актер, режиссер, педагог, Татарстанның халык артисты Вадим Григорьевич Остропольскийның тууына 90 ел (1927–1980)

– 90 лет со дня рождения актера, режиссера, педагога, народного артиста Татарстана Вадима Григорьевича Остропольского (1927–1980)

СЕНТЯБРЬ

3 сентябрь

3 сентября Рәссам, график Константин Алексеевич Васильевның тууына 75 ел (1942–1976)

– 75 лет со дня рождения живописца, графика Константина Алексеевича Васильева (1942–1976)

4 сентябрь

4 сентября Физик, физика-математика фәннәре док-

торы, Татарстан Фәннәр академиясенең мөхбир әгъзасы Ибраһим Афзал улы Сафинның тууына 90 ел (1927–1997)

– 90 лет со дня рождения физика, доктора физико-математических наук, члена-корреспондента Академии наук Татарстана Ибрагима Абзаловича Сафина (1927–1997)

10 сентябрь

10 сентября Актриса, Татарстан Республикасының атказанган артисты Илсөя Җиһангир кызы Төхфәтуллинага 50 яшь (1967)

– 50 лет актрисе, заслуженной артистке Республики Татарстан Ильсии Зигангировне Тухватуллиной (1967)

11 сентябрь

11 сентября Рәссам, шагыйрь, җәмәгать эшлеклесе Павел Александрович Радимовның тууына тууына 130 ел (1887– 1967)

– 130 лет со дня рождения живописца, поэта, общественного деятеля Павла Александровича Радимова (1887–1967)

11 сентябрь

11 сентября Актер, режиссер, педагог, ТАССРның халык артисты Касыйм Шамил улы Шамилнең тууына 125 ел (1892–1981)

– 125 лет со дня рождения актера, режиссера, педагога, народного артиста ТАССР Касима Шамиловича Шамиля (1892–1981)

11 сентябрь

11 сентября Актриса, ТАССРның, РСФСРның атказанган артисты Хәдичә Нур кызы Сәлимованың тууына 110 ел (1907–1980)

– 110 лет со дня рождения актрисы, заслуженной артистки ТАССР, РСФСР Хадичи Нуровны Салимовой (1907–1980)

12 сентябрь

12 сентября Химик-органик, фосфорорганик химия

фәнни мәктәбенә нигез салучы, СССР Фәннәр академиясенең хакыйкый әгъзасы, Социалистик Хезмәт Герое, ТАССРның һәм РСФСРның атказанган фән эшлеклесе Александр Ерминингельдович Арбузовның тууына 140 ел (1877–1968)

– 140 лет со дня рождения химика-органика, основателя научной школы химиков-фосфороргаников, действительного члена АН СССР, Героя Социалистического Труда, заслуженного деятеля науки и техники ТАССР, РСФСР Александра Ерминингельдовича Арбузова (1877–1968). (См.: Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре = Календарь знаменательных и памятных дат. 1997. – Казань, 1996. – С. 39-42)

12 сентябрь

12 сентября Шагыйрь Сафуан Галәветдин улы Муллагалиевнең тууына 90 ел (1927–2008)

– 90 лет со дня рождения поэта Сафуана Галяветдиновича Муллагалиева (1927–2008)

15 сентябрь

15 сентября Драматург, театр эшлеклесе, актер, режиссер, ТАССРның атказанган артисты Кәрим Гали улы Тинчуринның тууына 130 ел (1887–1938)

– 130 лет со дня рождения драматурга, театрального деятеля, актера, режиссера, заслуженного артиста ТАССР Карима Галиевича Тинчурина (1887–1938) (См.: Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре = Календарь знаменательных и памятных дат. 2012. – Казань: Милли китап, 2011. – С. 116-120)

15 сентябрь

15 сентября Журналист, Татарстанның атказанган мәдәният хезмәткәре Асия Шәйхраҗи кызы Юнысовага 70 яшь (1947)

– 70 лет журналистке, заслуженному работнику культуры Татарстана Асии Шайхразиевне Юнусовой (1947)

16 сентябрь

***16 сентября* Язучы, публицист, журналист Га-**

лиәсгар Мөгыйн улы Гафуров-Чыгътайның тууына 150 ел (1867–1942)

– 150 лет со дня рождения писателя, публициста, журналиста Галиаскара Мугиновича Гафурова-Чыгтая (1867–1942)

18 сентябрь

18 сентября Җырчы, конферансье, режиссер, язучы-сатирик, җырлар авторы, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Алмаз Наил улы Хәмзинга 70 яшь (1947)

– 70 лет певцу, конферансье, режиссеру, писателю-сатирику, автору песен, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан Алмазу Наилевичу Хамзину (1947)

20 сентябрь

20 сентября Күренекле анатом, җәмәгать эшлеклесе, медицина, хирургия докторы Петр Францевич Лесгафтның тууына 180 ел (1837–1909)

– 180 лет со дня рождения видного анатома, общественного деятеля, доктора медицины, хирургии Петра Францевича Лесгафта (1837–1909)

20 сентябрь

20 сентября Революцион хәрәкәт эшлеклесе Николай Евгеньевич Ершовның тууына 125 ел (1892–1928)

– 125 лет со дня рождения деятеля революционного движения Николая Евгеньевича Ершова (1892–1928)

20 сентябрь

20 сентября Актер, режиссер, ТАССРның халык, РСФСРның атказанган артисты Камил Шакир улы Вәлиевкә 75 яшь (1942)

– 75 лет актеру, режиссеру, народному артисту ТАССР, заслуженному артисту РСФСР Камилю Шакировичу Валиеву (1942)

21 сентябрь

21 сентября Тарихчы, тарих фәннәре докторы, Та-

тарстанның атказанган фән эшлеклесе Сәвия Мөхәммәтдин кызы Михайлованың тууына 75 ел (1942–2007)

– 75 лет со дня рождения историка, доктора исторических наук, заслуженного деятеля науки Татарстана Савеи Мухаметдиновны Михайловой (1942–2007)

22 сентябрь

22 сентября Гигиена белгече, земство эшлеклесе, медицина докторы Аркадий Иванович Якобийның тууына 190 ел (1827–1907)

– 190 лет со дня рождения гигиениста, земского деятеля, доктора медицины Аркадия Ивановича Якобий (1827–1907)

22 сентябрь

22 сентября Актриса, Татарстан Республикасының халык артисты Галина Юрьевна Юрченкога 60 яшь (1957)

– 60 лет актрисе, народной артистке Республики Татарстан Галине Юрьевне Юрченко (1957)

23 сентябрь

23 сентября Шагыйрь, тәрҗемәче, ТАССРның атказанган мәдәният хезмәткәре Николай Николаевич Беляевка 80 яшь (1937)

– 80 лет поэту, переводчику, заслуженному работнику культуры ТАССР Николаю Николаевичу Беляеву (1937)

23 сентябрь

23 сентября Скульптор Вениамин Николаевич Сергеевка 80 яшь (1937)

– 80 лет скульптору Вениамину Николаевичу Сергееву (1937)

27 сентябрь

27 сентября Гамәли-бизәлеш сәнгате рәссамы Алексей Валентинович Карпенкога 60 яшь (1957)

– 60 лет художнику декоративно-прикладного искусства Алексею Валентиновичу Карпенко (1957)

28 сентябрь

28 сентября Физик, физика-математика фәннәре докторы, СССР Фәннәр академиясе академигы, Социалистик Хезмәт Герое, СССР Дәүләт һәм Ленин премиясе лауреаты Евгений Константинович Завойскийның тууына 110 ел (1907–1976)

– 110 лет со дня рождения физика, доктора физико-математических наук, академика АН СССР, Героя Социалистического Труда, лауреата Государственной премии СССР, Ленинской премии Евгения Константиновича Завойского (1907–1976) (См.: Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре = Календарь знаменательных и памятных дат. 2007. – Казань: Милли китап, 2006. – С. 97-100)

28 сентябрь

28 сентября Журналист, РСФСРның атказанган мәдәният хезмәткәре, 1975–2010 елларда «Чаян» журналының баш редакторы булган Рәшит Карип улы Зәкиевкә 80 яшь (1937)

– 80 лет журналисту, заслуженному работнику культуры РСФСР Рашиду Кариповичу Закиеву (1937), главному редактору журнала «Чаян» в 1975–2010 годы

сентябрь Актер, режиссер, ТАССРның атказанган артисты Шакир Гани улы Шамильскийның (Вахитовның) тууына 125 ел (1892–1945)

– 125 лет со дня рождения актера, режиссера, заслуженного артиста ТАССР Шакира Ганиевича Шамильского (Вахитова) (1892–1945)

сентябрь Казанда һава юлы ачылуга 90 ел (1927)

– 90 лет со дня установления воздушного сообщения в Казани (1927)

сентябрь Беренче Казан индустрия-педагогия техникумы ачылуга 70 ел (1947)

– 70 лет со дня открытия первого Казанского индустриально-педагогического техникума (1947)

ОКТЯБРЬ

5 октябрь

5 октября Шагыйрь Мансур Гаяз улы Гаязның (Гаязовның) тууына 100 ел (1917–1943)

– 100 лет со дня рождения поэта Мансура Гаязовича Гаяза (Гаязова) (1917–1943)

6 октябрь

6 октября Театр тәнкыйтьчесе, сәнгать фәннәре докторы, профессор, ТРның Фәннәр академиясе мөхбир әгъзасы, Татарстанның атказанган фән эшлеклесе Гали (Мөхәммәтгали) Гыйльмегали улы Арслановка 70 яшь (1947)

– 70 лет театральному критику, доктору искусствоведения, профессору, член-корреспонденту Академии наук РТ, заслуженному деятелю науки РТ Гали (Мухамметгали) Гильмегалиевичу Арсланову (1947)

9 октябрь

9 октября Актер, режиссер, педагог, ТАССРның халык артисты, РСФСРның атказанган сәнгать эшлеклесе Празат Нәкый улы Исәнбәтнең тууына 90 ел (1927–2001)

– 90 лет со дня рождения актера, режиссера, педагога, народного артиста ТАССР, заслуженного деятеля искусств РСФСР Празата Накиевича Исанбет (1927–2001). (См.: Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре = Календарь знаменательных и памятных дат. 2002. – Казань: Милли китап, 2001. – С. 32-34)

11 октябрь

11 октября Физик-химик, физика-математика фәннәре докторы, профессор, Россия Фәннәр академиясенең мөхбир әгъзасы, Татарстан Фәннәр академиясенең хакыйкый әгъзасы, Татарстанның атказанган фән эшлеклесе һәм атказанган уйлап табучысы, фән һәм техника өлкәсендә СССР һәм Татарстан Республикасы Дәүләт премияләре лауреаты Илдус Барый улы Хәйбуллинның тууына 80 ел (1937–2007)

– 80 лет со дня рождения физика-химика, доктора

физико-математических наук, профессора, члена-корреспондента Российской Академии наук, академика Академии наук Татарстана, заслуженного изобретателя Татарстана, лауреата Государственных премий в области науки и техники СССР и Татарстана Ильдуса Бариевича Хайбуллина (1937–2007)

12 октябрь

12 октября Актриса, ТАССРның халык артисты Земфира Исхак кызы Досаевага 80 яшь (1937)

– 80 лет актрисе, народной артистке ТАССР Земфире Исхаковне Досаевой (1937)

13 октябрь

13 октября Әдәбият һәм тел галиме, тәнкыйтьче һәм публицист, педагог Җамал Вәлидинең (Җамалетдин Җәләлетдин улы Вәлидовның) тууына 130 ел (1887–1932)

– 130 лет со дня рождения литературоведа и языковеда, критика, публициста, педагога Джамала Валиди (Джамалетдина Залалетдиновича Валидова) (1887–1932) (См.: Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре = Календарь знаменательных и памятных дат. 2007. – Казань: Милли китап, 2006. – С. 101-104).

17 октябрь

***17 октября* Актриса, театр эшлеклесе, ТАССРның һәм РСФСРның халык артисты Рәшидә Габдуллаҗан кызы Җиһаншинаның тууына 100 ел (1917–2003)**

– 100 лет со дня рождения актрисы, театрального деятеля, народной артистки ТАССР и РСФСР Рашиды Абдуллазяновны Зиганшиной (1917–2003)

18 октябрь

18 октября Драматург, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Юныс Габдулла улы Сафиуллинга 70 яшь (1947)

– 70 лет драматургу, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан Юнысу Габдулловичу Сафиуллину (1947)

20 октябрь
20 октября Җырчы, Татарстанның халык артисты Георгий Мефодий улы Ибушевка 60 яшь (1957)
– 60 лет певцу, народному артисту Татарстана Георгию Мефодьевичу Ибушеву (1957)

20 октябрь
20 октября Рәссам, график, гамәли-бизәлеш сәнгате рәссамы Әлфия Ринад кызы Ильясовага 50 яшь (1967)
– 50 лет графику, живописцу, художнику декоративно-прикладного искусства Альфии Ринадовне Ильясовой (1967)

22 октябрь
22 октября Сынчы, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Виктор Иванович Рогожинга 90 яшь (1927)
– 90 лет скульптору, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан Виктору Ивановичу Рогожину (1927)

23 октябрь
23 октября Театр белгече һәм тәнкыйтьчесе, Татарстанның атказанган сәнгать эшлеклесе Дания Әхәт кызы Гыймранованың тууына 80 ел (1937–2014)
– 80 лет со дня рождения театроведа, заслуженного деятеля искусств Татарстана Дании Ахатовны Гимрановой (1937 –2014)

НОЯБРЬ

4 ноябрь
***4 ноября* Язучы, әдәбият тарихчысы һәм тәнкыйтьчесе Гали Мөхәммәтшакир улы Рәхимнең (Габдерәхимовның) тууына 125 ел (1892–1943)**
– 125 лет со дня рождения писателя, литературоведа Гали Мухамметшакировича Рахима (Габдрахимова) (1892–1943)

5 ноябрь

5 ноября Актер, режиссер, ТАССРның атказанган артисты Бари Шиһабетдин улы Тархановның (Гаффаровның) тууына 125 ел (1892–1933)

– 125 лет со дня рождения актера, режиссера, заслуженного артиста ТАССР Бари Шигабетдиновича Тарханова (Гафарова) (1892–1933)

5 ноябрь

5 ноября Монументаль сәнгать рәссамы, график, дизайнер Владимир Алексеевич Ткаченкога 70 яшь (1947)

– 70 лет художнику-монументалисту, графику, дизайнеру Владимиру Алексеевичу Ткаченко (1947)

6 ноябрь

6 ноября График Ольга Борисовна Недовизийга 50 яшь (1967)

– 50 лет графику Ольге Борисовне Недовизий (1967)

***6 ноябрь**

***6 ноября* Татарстан Республикасы Конституциясен кабул итүгә 25 ел (1992)**

– 25 лет со дня принятия Конституции Республики Татарстан (1992)

7 ноябрь

7 ноября Казанда беренче радиотапшыру станциясе эшли башлауга 90 ел (1927)

– 90 лет со дня начала работы первой радиовещательной станции в Казани (1927)

7 ноябрь

7 ноября Нәҗип Җиһановның «Илдар» операсы (Муса Җәлил либреттосы) премьерасына 75 ел (1942)

– 75 лет со дня премьеры оперы Назиба Жиганова «Ильдар» (либретто Мусы Джалиля) (1942)

12 ноябрь

12 ноября Шагыйрь Зиннур Сәгыйдулла улы Насыйбуллинның тууына 80 ел (1937–1986)

– 80 лет со дня рождения поэта Зиннура Сагидулловича Насибуллина (1937–1986)

12 ноябрь
12 ноября График Арина Владимировна Терентьевага 50 яшь (1967)
– 50 лет графику Арине Владимировне Терентьевой (1967)

13 ноябрь
13 ноября Рәссам, педагог Дмитрий Панфилович Архиповның тууына 120 ел (1897–1957)
– 120 лет со дня рождения живописца, педагога Дмитрия Панфиловича Архипова (1897–1957)

13 ноябрь
13 ноября Математик, механика гыйлеме белгече, Татарстан Фәннәр академиясенең хакыйкый әгъзасы, Татарстан һәм Россиянең атказанган фән һәм техника эшлеклесе Тәлгать Касыйм улы Сираҗетдиновка 90 яшь (1927)
– 90 лет ученому в области механики, математику, действительному члену Академии наук Татарстана, заслуженному деятелю науки и техники Татарстана и России Талгату Касимовичу Сиразетдинову (1927)

16 ноябрь
16 ноября Язучы, ТАССРның, РСФСРның атказанган мәдәният хезмәткәре Кояш Закир кызы Тимбикованың тууына 80 ел (1937–2004)
– 80 лет со дня рождения писательницы, заслуженного работника культуры ТАССР, РСФСР Кояш Закировны Тимбиковой (1937–2004)

16 ноябрь
16 ноября «КамАЗ» ачык акционерлык җәмгыяте генераль директоры Сергей Анатольевич Когогинга 60 яшь (1957)
– 60 лет генеральному директору ОАО «КамАЗ» Сергею Анатольевичу Когогину (1957)

20 ноябрь

20 ноября Җырчы, ТАССРның, Каракалпак АССРның һәм РСФСРның халык артисты, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Ренат Ислам улы Ибраһимовка 70 яшь (1947)

– 70 лет певцу, народному артисту ТАССР, Каракалпакской АССР, РСФСР, лауреату Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Ренату Исламовичу Ибрагимову (1947)

***21 ноябрь**

***21 ноября* Дәүләт эшлеклесе, Татарстан Республикасының Премьер-министры Илдар Шәүкәт улы Халиковка 50 яшь (1967)**

– 50 лет государственному деятелю, Премьер-министру Республики Татарстан Ильдару Шафкатовичу Халикову (1967)

25 ноябрь

25 ноября Тарихчы, төбәк белгече, нашир, библиограф, җәмәгать эшлеклесе, хөкүмәт киңәшчесе Николай Яковлевич Агафоновның тууына 175 ел (1842–1908)

– 175 лет со дня рождения историка, краеведа, издателя, библиографа, общественного деятеля, надворного советника Николая Яковлевича Агафонова (1842–1908)

25 ноябрь

25 ноября Рәссам Мансур Салих улы Закировка 80 яшь (1937)

– 80 лет живописцу Мансуру Салиховичу Закирову (1937)

27 ноябрь

27 ноября Актер, режиссер, педагог, РСФСРның атказанган сәнгать эшлеклесе, Россия Федерациясенең, Татарстан Республикасының халык артисты, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт, РФ Хөкүмәтенең Ф.Волков исемендәге премияләре лауреаты, В.И.Качалов исемендәге Казан Зур рус драма театрының сәнгать җитәкчесе,

директоры Александр Яковлевич Славутскийга 70 яшь (1947)

– 70 лет актеру, режиссеру, педагогу, заслуженному деятелю искусств РСФСР, народному артисту РФ, РТ, лауреату Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая, премии Правительства РФ им. Ф.Волкова, художественному руководителю, директору Казанского Большого русского драматического театра им. В.И.Качалова Александру Яковлевичу Славутскому (1947)

ДЕКАБРЬ

1 декабрь

***1 декабря* Математик, геометр, неевклид геометриясенә нигез салучы Николай Иванович Лобачевскийның тууына 225 ел (1792–1856)**

– 225 лет со дня рождения математика, геометра, создателя неевклидовой геометрии Николая Ивановича Лобачевского (1792–1856)

1 декабрь

1 декабря Язучы, Татарстан Республикасының атказанган мәдәният хезмәткәре Альберт Бари улы Хәсәновка 80 яшь (1937)

– 80 лет писателю, заслуженному работнику культуры Республики Татарстан Альберту Бариевичу Хасанову (1937)

2 декабрь

2 декабря Рәссам, график, педагог Рәшит Габдрахман улы Төхфәтуллинның тууына 90 ел (1927–1993)

– 90 лет со дня рождения живописца, графика, педагога Рашида Абдрахмановича Тухватуллина (1927–1993)

2 декабрь

2 декабря Филолог, текстолог, тәрҗемәче, исламият белгече, Татарстанның атказанган фән эшлеклесе, Россиянең атказанган мәдәният хезмәткәре Әнвәр Нәҗип улы Хәйринең (Хәйруллинның) тууына 70 ел (1947–2014)

– 70 лет со дня рождения филолога, текстолога, переводчика, исламоведа, заслуженного деятеля науки РТ, заслуженного работника культуры РФ Анвара Назиповича Хайри (Хайруллина) (1947–2014)

2 декабрь
2 декабря Рәссам Рамин Канәфи улы Нәфыйковка 50 яшь (1967)
– 50 лет живописцу Рамину Канафиевичу Нафикову (1967)

4 декабрь
4 декабря Рәссам, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе Роберт Хәниф улы Гайсинга 60 яшь (1957)
– 60 лет художнику, живописцу, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан Роберту Ханифовичу Гайсину (1957)

5 декабрь
5 декабря Рәссам, график Виталий Егорович Булатовка 70 яшь (1947)
– 70 лет живописцу, графику Виталию Егоровичу Булатову (1947)

7 декабрь
7 декабря Музыка белгече, сәнгать фәннәре кандидаты, Татарстанның атказанган сәнгать эшлеклесе Флера Шәфигулла кызы Бикчуринага 90 яшь (1927)
– 90 лет музыковеду Флере Шафигулловне Бикчуриной (1927)

7 декабрь
7 декабря Рәссам, Татарстан Республикасының атказанган мәдәният хезмәткәре Александр Федорович Иншаковка 70 яшь (1947)
– 70 лет живописцу, заслуженному работнику культуры Республики Татарстан Александру Федоровичу Иншакову (1947)

8 декабрь

8 декабря Шагыйрь, прозаик, Татарстан Республикасының халык шагыйре, ТАССРның атказанган сәнгать эшлеклесе, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Әхсән Фәтхелбаян улы Баяновның тууына 90 ел (1927–2013)

– 90 лет со дня рождения поэта, прозаика, народного поэта Татарстана, заслуженного деятеля искусств ТАССР, лауреата Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Ахсана Фатхелбаяновича Баянова (1927–2013)

9 декабрь

9 декабря Консерваториянең концерт залы ачылуга 50 ел (1967)

– 50 лет со дня открытия концертного зала консерватории (1967)

9 декабрь

9 декабря Казан циркының яңа бинасы төзелүгә 50 ел (1967)

– 50 лет со дня сооружения нового здания Казанского цирка (авторы проекта: архитектор Г.М.Пичуев, инженеры Е.Ю.Брудный, О.И.Берим)

11 декабрь

11 декабря Актер, педагог, Татарстанның, Россиянең, СССРның халык артисты Николай Иванович Якушенконың тууына 120 ел (1897–1971)

– 120 лет со дня рождения актера, народного артиста Татарстана, России и СССР Николая Ивановича Якушенко (1897–1971). (См.: Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре = Календарь знаменательных и памятных дат. 1997. – Казань, 1996. – С. 52-53)

14 декабрь

14 декабря Драматург, ТАССРның атказанган мәдәният хезмәткәре Сәет Габделхәй улы Шәкүровның тууына 100 ел (1917–1989)

– 100 лет со дня рождения драматурга, заслуженного

работника культуры ТАССР Саида Абдулхаевича Шакурова (1917–1989)

14 декабрь

14 декабря График Таһир Тәкый улы Фәизовның тууына 70 ел (1947–2008)

– 70 лет со дня рождения графика Тагира Такиевича Фаизова (1947–2008)

15 декабрь

15 декабря Язучы, педагог, җәмәгать эшлеклесе Хөсни Кәримнең (Хөснетдин Минһаҗетдин улы Кәримовның) тууына 130 ел (1887–1965)

– 130 лет со дня рождения писателя, педагога, общественного деятеля Хусни Карима (Хуснутдина Мингазетдиновича Каримова) (1887–1965)

15 декабрь

15 декабря Актер, ТАССРның халык артисты Павел Иванович Ососковның тууына 120 ел (1897–1968)

– 120 лет со дня рождения актера, народного артиста ТАССР Павла Ивановича Ососкова (1897–1968)

15 декабрь

15 декабря Композитор, пианист, педагог, Татарстанның атказанган сәнгать эшлеклесе Разия Исмәгыйль кызы Еникиевага 70 яшь (1947)

– 70 лет композитору, пианисту, педагогу, заслуженному деятелю искусств Татарстана Разии Исмагиловне Еникеевой (1947)

19 декабрь

19 декабря Гамәли бизәлеш сәнгате остасы, Татарстанның халык рәссамы, ТАССРның атказанган сәнгать эшлеклесе Софья Даниловна Кузьминыхка 90 яшь (1927)

– 90 лет художнику декоративно-прикладного искусства, народному художнику РТ, заслуженному деятелю искусств ТАССР Софье Даниловне Кузьминых (1927). (См.: Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас

даталар календаре = Календарь знаменательных и памятных дат. 2002. – Казань: Милли китап, 2001. – С. 42-45)

20 декабрь

20 декабря Күренекле тел галиме, педагог Шиһабетдин Галим улы Рамазановның тууына 130 ел (1887–1948)

– 130 лет со дня рождения видного языковеда, педагога Шигабутдина Галимовича Рамазанова (1887–1948)

20 декабрь

20 декабря Язучы Фәтхулла Абдулла улы Абдуллинга 80 яшь (1937)

– 80 лет писателю Фатхулле Абдулловичу Абдуллину (1937)

21 декабрь

21 декабря Шагыйрь Сәхаб Урайскийның (Сәхабетдин Камалетдин улы Мәүлетовның) тууына 110 ел (1907–1957)

– 110 лет со дня рождения поэта Сахаба Урайского (Сахабетдина Камалетдиновича Мавлютова) (1907–1957)

21 декабрь

21 декабря Язучы, ТАССРның атказанган мәдәният хезмәткәре, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Мәхмүт Максуд улы Хәсәновның тууына 90 ел (1927–1990)

– 90 лет со дня рождения писателя, заслуженного работника культуры ТАССР, лауреата Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Махмута Максудовича Хасанова (1927–1990). (См.: Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре = Календарь знаменательных и памятных дат. 2002. – Казань: Милли китап, 2001. – С. 46-49)

24 декабрь

24 декабря Фольклорчы, тел галиме Хуҗа Габделбәдыйг улы Бәдигыйнең тууына 130 ел (1887–1940)

– 130 лет со дня рождения фольклориста, языковеда Хузи Габдулбадыговича Бадыги (1887–1940)

25 декабрь

25 декабря Татарстанның халык язучысы, ТАССР-ның, РСФСРның атказанган мәдәният хезмәткәре, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Мөсәгыйт Мөдәррис улы Хәбибуллинга 90 яшь (1927)

– 90 лет народному писателю Татарстана, заслуженному работнику культуры ТАССР, РСФСР, лауреату Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Мусагиту Мударрисовичу Хабибуллину (1927). (См.: Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре = Календарь знаменательных и памятных дат. 2002. – Казань: Милли китап, 2001. – С. 50-54)

27 декабрь

27 декабря Опера җырчысы, ТАССРның һәм РСФСРның халык артисты Венера Гәрәй кызы Шәрипованың тууына 90 ел (1927–1989)

– 90 лет со дня рождения оперной певицы оперы, народной артистки ТАССР и РСФСР Венеры Гареевны Шариповой (1927–1989)

31 декабрь

31 декабря Сынчы, Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе, Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе лауреаты Изабелла Викторовна Рогожинага 60 яшь (1957)

– 60 лет скульптору, заслуженному деятелю искусств Республики Татарстан, лауреату Государственной премии Татарстана им. Г.Тукая Изабелле Викторовне Рогожиной (1957)

2017 елда көннәре һәм айлары билгесез юбилей даталары
Юбилейные даты 2017 года с неустановленным числом и месяцем:

Төрки-татар шагыйре Котбның (Котбинең) тууына 780 ел (якынча 1237–XIV йөзнең уртасы)

– 780 лет со дня рождения тюрко-татарского поэта Кутба (ок. 1237–середина XIV века)

Татар әдибе, дин эшлеклесе Мәхмүд Болгариның тууына 720 ел (якынча 1297–1360)

– 720 лет со дня рождения татарского писателя, богослова Махмуда Булгари (ок. 1297–1360)

Шагыйрь, фикер иясе, гуманист, дипломат Мәхмүд Хаҗи улы Мөхәммәдьярның тууына 520 ел (1497–1549)

– 520 лет со дня рождения поэта, гуманиста, дипломата Махмуда Мухаммадьяра (1497–1549)

Шагыйрь Габделҗәббар Габделмәҗит улы Кандалыйның тууына 220 ел (1797–1860)

– 220 лет со дня рождения поэта Габдельджаббара Кандалый (1797–1860) (См.: Татарстан: Истәлекле һәм онытылмас даталар календаре = Календарь знаменательных и памятных дат. 1997. – Казань, 1996. – С. 62-66)

Сәүдәгәр, җәмәгать эшлеклесе, хәйрияче Әхмәт Мөхәммәтгали улы Хөсәеновның тууына 180 ел (1837–1906)

– 180 лет со дня рождения купца, общественного деятеля, мецената Ахмеда Мухаммадгалиевича Хусаинова (1837–1906)

Хокук белгече, публицист, җәмәгать эшлеклесе Сәетгәрәй Шаһиәхмәт улы Алкинның тууына 150 ел (1867–1919)

– 150 лет со дня рождения юриста, публициста, общественного деятеля Саидгирея Шагиахметовича Алкина (1867–1919)

Шагыйрь Вакыйф Җәләлнең тууына 130 ел (1887–1922)

– 130 лет со дня рождения поэта Вакифа Заляла (1887–1922)

Актер, драматург Габдрахман Габделкәрим улы Мангушевның тууына 130 ел (1887–1919)

– 130 лет со дня рождения актера, драматурга Габдрахмана Габделькаримовича Мангушева (1887–1919)

Татарстан Республикасының иң эре эшкәртү предприятиеләреннән берсе «Кызыл Шәрык» АҖнә 125 ел. Заводка 1892 нче елда рус сәүдәгәре Александров нигез сала. 1993 нче елгы приватизациядән соң Казан сыра кайнату заводы «Кызыл Шәрык» Ачык акционерлык җәмгыятенә әверелә. Завод сыра (шул исәптән шешәлесен), алкогольсез эчемлекләр, квас, арпа салаты, углекислота, ядрә, чүпрә, төнәтмәләр эшләп чыгара

– 125 лет АО «Красный Восток» – одному из крупнейших предприятий перерабатывающей отрасли в Республике Татарстан. Основан завод в 1892 году русским купцом Александровым. В 1993 году после приватизации Казанский пивоваренный завод стал Открытым акционерным обществом «Красный Восток». Завод выпускает пиво (в т.ч. бутылочное), безалкогольные напитки, квас, солод ячменный, углекислоту, дробину, дрожжи, настойки. (См.: Лидеры бизнеса Татарстана: аналитический рейтинг-спр. – Казань, 1997. – С. 96-97)

Этнограф Мәрьям Салих кызы Гобәйдуллинаның тууына 125 ел (1892–1933)

– 125 лет со дня рождения этнографа Марьям Салиховны Губайдуллиной (1892–1933)

Актриса Әшрәф Гатаулла кызы Синәеваның (Халитованың) тууына 125 ел (1892–1925)

– 125 лет со дня рождения актрисы Ашраф Гатаулловны Синяевой (Халитовой) (1892–1925)

Актер, режиссер Гомәр (Умәр) Галим улы Девишевның тууына 120 ел (1897–1964)

– 120 лет со дня рождения актера, режиссера Гумера (Омара) Галимовича Девишева (1897–1964)

Актриса, ТАССРның атказанган артисты Бибинур Дәмин кызы Галиуллинаның тууына 110 ел (1907–1984))

– 110 лет со дня рождения актрисы, заслуженной артистки ТАССР Бибинур Даминовны Галиуллиной (1907–1984)

Шөгердә нефть-битум заводы төзелүгә 110 ел (1907)

– 110 лет со дня строительства Шугуровского нефтебитумного завода (1907)

Рәссам Вячеслав Иванович Морозовка 80 яшь (1937)

– 80 лет живописцу Вячеславу Ивановичу Морозову (1937)

Татарстан Республикасының Дәүләт җыр һәм бию ансамбле оештырылуга 80 ел (1937)

– 80 лет со дня создания Государственного ансамбля песни и танца Республики Татарстан

Татарстанның «Зөя» җитештерү берләшмәсенә 75 ел. Аның нигезе булып 1942 нче елда төзелгән Казан электротехника заводы тора. «Зөя» – Татарстандагы диңгез приборлары төзү концернының эре предприятиеләреннән берсе – катлаулы навигация һәм көнкүреш радиоэлектроника аппаратуралары, прибор техникасы җитештерүгә махсуслашкан

– 75 лет Татарскому производственному объединению «Свияга», производственной базой которого является Казанский электротехнический завод, созданный в 1942 году. «Свияга» – одно из крупных предприятий концерна морского приборостроения в Татарстане – специализируется на выпуске сложной навигационной и бытовой радиоэлектронной аппаратуры, приборной техники

Түбәндә исемнәре күрсәтелгән якташларыбыз – Советлар Союзы Геройларының 2017 елда юбилейлары була:*

В 2017 году исполняется Героям Советского Союза – нашим землякам:**

Ибнеямин Вәли улы Альбетковның тууына 100 ел (01.05.1917–1984)

– 100 лет со дня рождения Ибниамина Валеевича Альбеткова (01.05.1917–1984)

Кузьма Кириллович Афанасьевның тууына 100 ел (1917–1966)

– 100 лет со дня рождения Кузьмы Кирилловича Афанасьева (1917–1966)

Алексей Осипович Ахмановның тууына 120 ел (09.03.1897–1949)

– 120 лет со дня рождения Алексея Осиповича Ахманова (09.03.1897–1949)

Степан Михайлович Бендиковның тууына 110 ел (25.05.1907–1961)

– 110 лет со дня рождения Степана Михайловича Бендикова (25.05.1907–1961)

Гыймазетдин Вәзетдин улы Вәзетдиновның тууына 110 ел (1907–1940)

– 110 лет со дня рождения Гимазетдина Вазетдиновича Вазетдинова (1907–1940)

Леонид Александрович Говоровның тууына 120 ел (22.02.1897–1955)

– 120 лет со дня рождения Леонида Александровича Говорова (22.02.1897–1955)

***Михаил Петрович Девятаевның тууына 100 ел (08.07.1917–2002)**

– 100 лет со дня рождения Михаила Петровича Девятаева (08.07.1917–2002)

Александр Афанасьевич Казаковның тууына 100 ел (28.05.1917–1950)

– 100 лет со дня рождения Александра Афанасьевича Казакова (28.05.1917–1950)

Никита Фадеевич Каймановның тууына 110 ел (24.09.1907–1972)

– 110 лет со дня рождения Никиты Фадеевича Кайманова (24.09.1907–1972)

Михаил Петрович Кирпоносның тууына 125 ел (21.01.1892–1941)

– 125 лет со дня рождения Михаила Петровича Кирпоноса (21.01.1892–1941)

Иван Григорьевич Кобяковның тууына 100 ел (21.01.1917–1993)

– 100 лет со дня рождения Ивана Григорьевича Кобякова (21.01.1917–1993)

Петр Семенович Курасановның тууына 100 ел (25.01.1917–2008)

– 100 лет со дня рождения Петра Семеновича Курасанова (25.01.1917–2008)

Иван Степанович Матвеевның тууына 110 ел (19.09.1907–1968)

– 110 лет со дня рождения Ивана Степановича Матвеева (19.09.1907–1968)

Иван Моисеевич Никитинның тууына 125 ел (30.05.1892–1972)

– 125 лет со дня рождения Ивана Моисеевича Никитина (30.05.1892–1972)

Григорий Григорьевич Романовның тууына 110 ел (23.09.1917–1987)

– 110 лет со дня рождения Григория Григорьевича Романова (23.09.1917–1987)

Ольга Александровна Санфированың тууына 100 ел (02.05.1917–1944)

– 100 лет со дня рождения Ольги Александровны Санфировой (02.05.1917–1944)

Габделхак Сәгыйть улы Умеркинның тууына 100 ел (31.01.1917–1982)

– 100 лет со дня рождения Габдельхака Сагитовича Умеркина (31.01.1917–1982)

Федор Ефимович Хребтовның тууына 110 ел (03.05.1907– 1984)

– 110 лет со дня рождения Федора Ефимовича Хребтова (03.05.1907– 1984)

Георгий Филиппович Яшинның тууына 110 ел (17.04.1907–1957)

– 110 лет со дня рождения Георгия Филипповича Яшина (17.04.1907–1957)

---

* Геройларның тормыш юллары турындагы очеркларны кара:

Батырлар китабы = Книга Героев. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2000. – 395 б.

Советлар Союзы Геройлары – якташларыбыз. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1990. – 680 б.

Ханин Л. Советлар Союзы Геройлары – Татарстан уллары. – Казан: Татар. китап нәшр., 1966. – 640 б.

** Очерки о жизненном пути Героев см.: Герои Советского Союза – наши земляки: сб. докум. очерков и зарисовок в 3-х кн. / сост.: З.И.Гильманов, А.К.Айнутдинов. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1982–1985.

Ханин Л. Герои Советского Союза – сыны Татарии. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1963. – 680 с.

3 гыйнвар
3 января

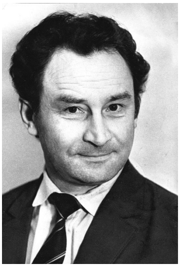

Зөлфәт
Зульфат
1947
тууына 70 ел
70 лет со дня рождения

Күренекле шагыйрь Зөлфәт (Дөлфәт Госман улы Маликов) 1947 елның 3 гыйнварында Татарстан АССР-ның Мөслим районы Яңа Сәет авылында туа. Уразмәт авылы урта мәктәбен тәмамлагач, 1965–1969 елларда Казан дәүләт университетының татар филологиясе бүлегендә югары белем ала. 1969 елның апреленнән ул журналистлык хезмәтендә: алты ел «Чаян» журналы редакциясендә, 1977 елны Мәскәүдә СССР Язучылар берлеге каршындагы Югары әдәби курсларны тәмамлап кайтканнан соң, республика балалар газетасы «Яшь ленинчы» («Сабантуй») редакциясендә әдәби хезмәткәр булып эшли. 1983 елның көзеннән ул яңадан «Чаян»га күчеп, журнал редакциясенең әдәбият-сәнгать бүлегенә җитәкчелек итә.

Зөлфәтнең беренче шигъри тәҗрибәләре матбугатта студент елларында күренә башлый, 1968 елда егермеләп шигыре «Беренче карлыгачлар» исемле күмәк җыентыкка урнаштырыла. 1971 елда Х.Туфан кереш сүзе белән нәшер ителгән «Язмышлар ярында» исемле беренче җыентыгы дөнья күрә. Шуннан соң аның лирик шигырьләре, поэмалары, балладалары тупланган «Утлы бозлар» (1978), «Адашкан болыт» (1990), «Ике урман арасы» (1995) исемле китаплары басыла.

Зөлфәтнең юмор-сатира әсәрләре һәм Казан Курчак театрында куелган «Җен кызы», «Гасырдан озын бер көн», «Ат өреккән бер төн» исемле пьесалары да бар. Ул шулай ук «Мәкерле песи» исемле беренче татар балалар операсының либретто авторы (композиторы – Л.Хәйретдинова). 1988 елда бу опера өчен авторларның икесенә дә Татарстанның М.Җәлил исемендәге Республика премиясе бирелә.

Зөлфәт Г.Камал исемендәге Татар дәүләт академия

театрында куелган «Юлбасарлар» (Ф.Шиллер драмасы), «Йөгәнсезгә авызлык» (У.Шекспир), «Биюче» (Лопе де Вега) комедияләренең татар теленә шигъри тәрҗемәчесе буларак та билгеле.

Зөлфәтнең кайбер лирик шигырьләре музыкага салынган. Ул җырлар халык арасында киң популярлык казаналар.

1993 елда аңа Татарстан Республикасының атказанган сәнгать эшлеклесе дигән мактаулы исем бирелә.

«Ике урман арасы» җыентыгы (1995) һәм «Йөрәгемне былбыл чакты» китабы (1999) өчен 2000 елда Зөлфәт Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясенә лаек була.

Зөлфәт 2007 елның 15 маенда Казанда вафат була.

Выдающийся поэт Зульфат (Дульфат Гусманович Маликов) родился 3 января 1947 года в деревне Ново-Саитово Муслюмовского района Татарской АССР. После окончания средней школы в деревне Уразметьево, в 1965–1969 годах учился на отделении татарского языка и литературы филологического факультета Казанского государственного университета. С 1969 года он занимается журналистской деятельностью: сначала литературный сотрудник в редакции журнала «Чаян», потом, после учебы в Москве на двухгодичных Высших литературных курсах Литературного института им. М.Горького, сотрудник детской газеты «Яшь ленинчы» («Сабантуй»), в 1983 году он вновь возвращается в журнал «Чаян», где работает заведующим отделом литературы и искусства.

Зульфат начал писать еще в студенческие годы. В 1968 году около двадцати его стихотворений были опубликованы в альманахе «Беренче карлыгачлар» («Первые ласточки»), а в 1971 году издается первая книга поэта «Язмышлар ярында» («У истоков судеб») с предисловием Хасана Туфана. Литературная критика уже по первым изданиям отмечает яркий талант поэта, отличную форму и лиризм его стихотворений.

Последующее творчество Зульфата, его многочисленные поэтические произведения – гражданские, ли-

рические стихи, поэмы, баллады – составляют содержание книг «Утлы бозлар» («Огненные льды»), «Адашкан болыт» («Заблудившееся облако»), «Ике урман арасы» («Среди лесов»).

Перу поэта принадлежат юмористические и сатирические произведения, несколько пьес для кукольного театра. Зульфат – автор либретто первой татарской оперы для детей (композитор – Л.Хайрутдинова) «Мәкерле песи» («Коварная кошка»). За эту оперу авторам в 1988 году присуждается Республиканская премия им. М.Джалиля.

В переводе Зульфата были поставлены на сцене Татарского государственного академического театра им. Г.Камала пьесы великих мировых классиков драматургии: «Разбойники» Шиллера, «Укрощение строптивой» Шекспира, «Учитель танцев» Лопе де Вега. На стихи поэта композиторами были созданы прекрасные песни, ставшие популярными.

Творчество поэта высоко отмечено государством. В 1993 году поэту присвоено почетное звание заслуженного деятеля искусств Республики Татарстан. За книги «Ике урман арасы» («Среди лесов») и «Йөрәгемне былбыл чакты» («Ужалил соловей сердце мое») в 2000 году Зульфат был удостоен Государственной премии Татарстана им. Г. Тукая.

Зульфат умер 15 мая 2007 года в Казани.

Укырга тәкъдим итәбез:
Советуем прочитать:

Зөлфәт. Язмышлар ярында: шигырьләр / [кереш сүз авт. Х.Туфан]. – Казан: Татар. кит. нәшр.,1971. – 78 б.

Зөлфәт. Утлы бозлар: шигырьләр. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1978. – 112 б.

Зөлфәт. Адашкан болыт: шигырьләр, поэмалар, балладалар. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1990. – 224 б.

Зөлфәт. Ике урман арасы: эссе, шигырьләр, жырлар, поэмалар. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1995. – 287 б.

Зөлфәт. Йөрәгемне былбыл чакты: шигырьләр, поэмалар. – Казан: Рухият, 1999. – 415 б.

Зөлфәт. Ходай сулышы: шигырьләр. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2007. – 383 б.

Зульфат. Осенние костры: стихотворения / [пер. с татар. М.Акчурина]. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1985. – 96 с.

Зульфат. Стихи / [пер. с татар. М.Акчурина] // Созвездие Сююмбеки: стихи современных татарских поэтов. – М.: Современник, 1988. – С. 10-91.

Зульфат. Стихи / [пер. Л.Газизовой, Р.Кожевниковой] // Современная татарская поэзия. – Казань: Татар. кн. изд-во, 2008. – С. 206-214.

Әдипләребез: биобиблиогр. белешмәлек. 2 томда. Т.1 / [төз. Р.Н.Даутов, Р.Ф.Рахмани]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2009. – 755 б. – Зөлфәт. – Б. 560-562.

Бакиров М. Мин былбылдан сезне чактырырмын, тыңлатырмын елан сайравын // Мәдәни җомга. – 2000. – 21 апр. – Б. 12.

Гайнетдин М. Гасырлар мирасы. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2004. – 319 б. – Кеше җаны турында. – Б. 290-298.

Юсупова Н. Тылсымлы сүз остасы // Казан утлары. – 2007. – № 1. – Б. 137-142.

Шәмсутова А. «Төнлә ут эзләп уйланмам бүтән» // Идел. – 2008. – № 1. – Б. 50-51.

Морат Г. Мэтр // Мәйдан. – 2009. – № 8. – Б. 50-51.

Садә Г. Шагыйрнең дүртенче җыры // Шәһри Казан. – 2010. – 14 гыйнв.

Низаметдинова Г. «Киләчәктән искән кайнар җилдә борынгы гөл тибри болында...» // Мәгариф. – 2010. – № 7. – Б. 11-13.

Низаметдинова Г. «...Ат уйнаклый һаман шигыремдә...» // Казан утлары. – 2010. – № 9. – Б. 153-159.

Гаташ Р. Зөлфәтне сагынганда // Идел. – 2012. – № 1. – Б. 40-44.

Ләбиб Л. Унбишенче май: [истәлекләр] // Шәһри Казан. – 2013. – 14 май.

Мустафин Р. Алмазные стихи // Татарстан. – 2007. – № 6. – С. 68-69.

4 гыйнвар
4 января

Разил Исмәгыйль улы Вәлиев
Разиль Исмагилович Валеев
1947
70 яшь тула
исполняется 70 лет

Шагыйрь, прозаик, драматург һәм дәүләт эшлеклесе Разил Исмәгыйль улы Вәлиев 1947 елның 4 гыйнварында Татарстанның Түбән Кама районы Ташлык авылында туа. Түбән Кама шәһәрендә урта мәктәпне тәмамлап, Казан университетының журналистика бүлегенә укырга керә. Аннары Мәскәүдә М.Горький исемендәге Әдәбият институтында укый. Институтны тәмамлагач, Р.Вәлиев Казанга кайтып, «Ялкын» журналында 1972–1976 елларда әдәби хезмәткәр, 1976–1981 елларда җаваплы секретарь булып эшли. 1981–1984 елларда ул Татарстан Язучылар берлегенең Чаллы бүлеге җаваплы секретаре; 1984–1985 елларда Татарстан Язучылар берлеге идарәсенең рәис урынбасары булып эшли. 1986–2000 елларда ул – Татарстан Республикасы Милли китапханәсе директоры. 1990 елдан Р.И.Вәлиев ТР халык депутаты, 1990–1995 елларда ТР Югары Советының Милли мәсьәләләр һәм мәдәният буенча даими комиссиясе рәисе, 2000 елдан ТР Дәүләт Советының мәдәният, фән, мәгариф һәм милли мәсьәләләр Комитеты рәисе.

Р.Вәлиевнең әсәрләре 1960 елларда басыла башлый. Аның «Зәңгәр кабырчыклар» дигән беренче шигырьләр китабы 1971 елда басылып чыга. Ул – танылган татар композиторлары белән берлектә иҗат ителгән йөзгә якын җырлар авторы да. 1982 елда Р.Вәлиевкә «Яшисе килә» повесте һәм халык арасында киң танылган җырлары өчен республиканың М.Җәлил исемендәге премиясе бирелә.

Р.Вәлиев татар теленә дөнья халыклары әкиятләрен, А.Экзюпериның «Нәни принц», Р.Киплингның «Маугли», А.К.Дойльнең «Баскервильләр эте» әсәрләрен тәрҗемә итә. 1990 елда балаларга иң яхшы әсәр иҗат иткән өчен, язучыга Абдулла Алиш исемендәге әдәби премия бирелә.

«Әйдә барыйк, кызлар карыйк», «И машина, машина, җитте минем башыма» комедияләре Татар дәүләт драма һәм комедия театры сәхнәсендә уйнала. Р.Вәлиев публицист буларак та билгеле. Аның әсәрләре инглиз, төрек, рус, башкорт һ.б. телләргә тәрҗемә ителгән.

Р.Вәлиев – Татарстан Республикасы һәм Россия Федерациясе Язучылар берлекләре әгъзасы. Ул – Татар ПЕН-үзәген оештыручыларның берсе һәм аның хәзерге президенты. 1997 елда аңа Россия Гуманитар фәннәр академиясе академигы дигән мактаулы исем бирелә. 2005 елда «XX гасырның икенче яртысында Татарстанда гомуми файдаланудагы дәүләт китапханәләре челтәренең төзелүе һәм үсеше» дигән темага диссертация яклап, тарих фәннәре кандидаты дәрәҗәсенә ия була. Ул – Татарстан Милли китапханәсенең Химаячеләр шурасы рәисе, Татарстан Республикасы һәм Россия Федерациясенең атказанган мәдәният хезмәткәре.

2007 елда «Иске сәгать дөрес йөри» дигән проза әсәрләре җыентыгы һәм «Ядкарь» җырлар китабы өчен Р.Вәлиевкә Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе бирелә.

2011 елда әдип Татарстан Республикасының халык шагыйре дигән мактаулы исемгә лаек була.

Поэт, прозаик, драматург и государственный деятель Разиль Исмагилович Валеев родился 4 января 1947 года в деревне Ташлык Нижнекамского района ТАССР. Окончив среднюю школу г. Нижнекамска, он поступает на отделение журналистики Казанского университета, затем в Литературный институт им. М.Горького в Москве. После окончания института Р.Валеев возвращается в Казань. В 1972–1976 гг. работает литературным сотрудником, в 1976–1981 гг. – ответственным секретарем журнала «Ялкын». В 1981–1984 гг. Р.Валеев – ответственный секретарь Набережночелнинской организации Союза писателей ТАССР, в 1984–1985 гг. – заместитель председателя Союза писателей ТАССР. В 1986–2000 гг. Р.И.Валеев работает директором Национальной библиотеки РТ. С 1990 г. народный депутат РТ, в 1990–1995 гг. – председатель

Постоянной комиссии Верховного Совета РТ по национальным вопросам и культуре. С 2000 г. является председателем Комитета по культуре, науке, образованию и национальным вопросам Государственного Совета РТ.

Р.Валеев начал печататься в начале 1960-х гг. Первый поэтический сборник выходит в свет в 1971 г. Около сотни песен созданы совместно с известными татарскими композиторами. За повесть «Жить хочется» и цикл популярных песен Р.Валеев в 1982 г. удостаивается Республиканской премии им. М.Джалиля.

В его переводе на татарский язык были изданы сказки народов мира, «Маленький принц» А.Экзюпери, «Собака Баскервилей» А.К.Дойля, «Маугли» Р.Киплинга. За лучшее произведение для детей в 1990 г. Р.Валееву присуждается литературная премия имени Абдуллы Алиша. Комедии «Әйдә барыйк, кызлар карыйк» («Пойдем, посмотрим на девушек») и «И машина, машина, житте мине башыма» («Выигрыш за №19171991») шли на сцене Татарского театра драмы и комедии. Р.Валеев выступает и как публицист. Его книги переведены на английский, турецкий, русский, башкирский и другие языки.

Р.Валеев является членом Союза писателей РТ и РФ. Он один из организаторов и ныне президент Татарского ПЕН-центра Всемирной организации писателей. В 1997 г. ему присуждается почетное звание академика Академии гуманитарных наук России. В 2005 г. защищает диссертацию «Становление и развитие сети государственных общедоступных библиотек Татарстана во второй половине XX века» на соискание ученой степени кандидата исторических наук. В.И.Валеев – председатель Попечительского совета Национальной библиотеки РТ, заслуженный работник культуры РФ и РТ.

В 2007 г. за сборник прозаических произведений «Иске сәгать дөрес йөри» («Старые часы ходят верно») и книгу песен «Ядкарь» («Наследие») Р.Валееву присуждается Государственная премия Татарстана им. Г.Тукая.

В 2011 г. ему присвоено почетное звание «Народный поэт Республики Татарстан».

Укырга тәкъдим итәбез:
Советуем прочитать:

Вәлиев Р. Сайланма әсәрләр: шигырьләр, җырлар: 4 томда. – Казан: Милли китап, 1999–2000.

Кит. 1: шигырьләр, җырлар / кереш сүз язучы М.Галиев. – 1999. – 568 б. – Авт. тур. белешмә: Б. 531-541.

Кит. 2: роман һәм повестьлар. – 2000. – 496 б.

Кит. 3: сәхнә әсәрләре, мәзәкләр һәм тәрҗемәләр. – 2000. – 464 б.: портр. б-н.

Кит. 4: публицистик язмалар, очерклар, мәкаләләр, әңгәмәләр. – 2000. – 672 б.

Вәлиев Р. Ядкарь: җырлар / [кереш сүз язучы И.Шакиров]. – Казан: Рухият, 2005. – 164 б.: рәс., фото б-н.

Вәлиев Р. Дөнья гаме: публицистик язмалар, әңгәмәләр / [төз. Р.Заһидуллина]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2011. – 590 б.

Вәлиев Р. Җанга уелган уйлар: күренекле шәхесләр белән әңгәмәләр / [төз. И.Һадиев; җав. мөх-ре Г.Рәхим]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2011. – 751 б.

Вәлиев Р. Көз балкышы: шигырьләр = Осеннее озарение: стихи / [кереш сүз авт.: Р.Зәйдулла, Р.Мостафин]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2011. – 279 с.

Разил Вәлиев: Минем чорым – минем җырым... = Разиль Валеев: Жизнь моя – песнь моя… / [төз. С.Җиһаншина, Р.Заһидуллина]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2012. – 431 б.: фоторәс.

Вәлиев Р. Мәхәббәт һәм нәфрәт: шигырьләр, повестьлар, истәлекләр = Любовь и ненависть: стихи, повести, вспоминания. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2015. – 543 б.

Валеев Р. Зимние яблоки: стихи. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1999. – 159 с.

Валеев Р. История развития библиотек Татарстана: вторая половина XX века: становление и развитие сети государственных общедоступных библиотек. – Казань: Татар. кн. изд-во, 2008. – 142 с.

Валеев Р. Судьбу листая не спеша...: поэзия, проза, публицистика / [сост. Ш.Муллаянов, С.Зиганшина]. – Казань: Татар. кн. изд-во, 2013. – 512 с.

Разил Вәлиев: биобиблиографик күрсәткеч / Татарстан Республикасы Милли к-ханәсе; [төз. Г.З.Закирова; җав. мөх-ре И.Г.Һадиев]. – Казан: Милли китап, 2009. – 474 б. – («Татар әдипләре» сер.).

Әдипләребез: биобиблиогр. белешмәлек. 2 томда Т.1 / [төз. Р.Н.Даутов, Р.Ф.Рахмани]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2009. – 735б. – Р.Вәлиев. – Б. 260-263.

Даутов Р. Балачак әдипләре: биобиблиогр. белешмәлек. 1 кит. = Писатели нашего детства: биобиблиогр. справочник. 1-я кн. – Казан: Мәгариф, 2002. – Разил Вәлиев. – Б. 48-56.

Госманов М. Колачкa – киңлек, ниятта – ихласлык // Хәзерге татар әдәбияты. – Казан: Мәгариф, 2008. – Б. 140-142.

Хисамов Н. Татар шагыйрьләре: монографик мәкаләләр, иҗат портретлары һәм этюдлар. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2012. – 287 б. – Иҗатчының шигъри дөньясы. – Б. 239-247.

Мәхмүдов Ә. Әмир иле. 3 нче кит.: әкиятләр, повестьтан өзек, хәрәкәттәге эстетика, тәнкыйть мәкаләләре. – Казан: Идел-Пресс, 2009. – 655 б. – Шигърияттә осталыкка таба. – Б. 357-360; Яшен тамырын тапкан әдип. – Б. 583-587.

Садыйкова Л., Шәйхетдинова С. Кешене исем түгел, исемне кеше бизи: [язучы иҗатына багышланган сценарий] // Фән һәм мәктәп = Наука и школа. – 2009. – № 3. – Б. 14-16.

Садриев Ф. XXI гасыр башындагы әңгәмәләр // Мәйдан. – Чаллы. – 2011. – № 3. – Б. 69-72.

Муллин Р. Яшәгәндә кабаланмый ашык // Мәдәни җомга. – 2011. – 11 март. – Б. 14.

Гаташ Р. Дөнья гамен җанга уйдырып... // Мәдәни җомга. – 2012. – 6 апр. – Б. 11.

Галиев М. Мәгънәле гомер // Татарстан яшьләре. – 2012. – 21 гыйнв.

Хәсәнова А. Шагыйрь дисбесе // Ватаным Татарстан. – 2012. – 11 апр.

Гыйләҗев Ф. Разил абыйның язмыш юллары // Шәһри Казан. – 2013. – 23 апр.

Алешков Н. Казанский поезд // Аргамак-Татарстан. – 2012. – № 1 (10). – С. 29-30.

Зайнуллина Г. «Я жизнь свою еще не начинал…» // Респ. Татарстан. – 2012. – 6 янв.

Мушинский А. Разилю Валееву – 65 // Звезда Поволжья. – 2012. – 19-25 янв. (№ 2). – С. 2.

Нурисламова А. Слово и дело – два в одном // Респ. Татарстан. – 2014. – 24 янв.

Нурисламова А. Летопись души // Респ. Татарстан. – 2015. – 10 нояб.

20 гыйнвар
20 января

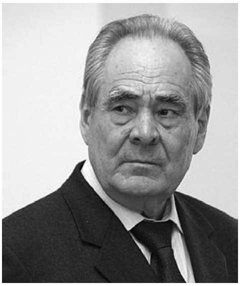

Минтимер Шәрип улы Шәймиев
Минтимер Шарипович Шаймиев
1937
80 яшь тула
исполняется 80 лет

Татарстан Республикасының беренче Президенты Минтимер Шәрип улы Шәймиев 1937 елның 20 гыйнварында Татарстан АССРның Актаныш районы Әнәк авылында нәселдән килгән крестьян гаиләсендә туа. 1954 елда урта мәктәпне тәмамлап, Казан авыл хуҗалыгы институтының механизация факультетына укырга керә. Югары уку йортын тәмамлагач, ул Мөслим ремонт-техника станциясендә инженер, аннары баш инженер булып эшли.

1962 елда М.Ш.Шәймиев Минзәлә районы «Сельхозтехника» берләшмәсе белән идарә итүче итеп билгеләнә. 1967 елда ул партия-хуҗалык эшенә куела: башта инструктор, аннары КПССның Татарстан өлкә комитетында авыл хуҗалыгы бүлеге мөдиренең урынбасары булып эшли.

1969–1983 елларда М.Ш.Шәймиев ТАССР мелиорация һәм су хуҗалыгы министры; 1983 елда ТАССР Министрлар Советы рәисенең беренче урынбасары; 1983–1985 елларда КПССның Татарстан өлкә комитеты секретаре, 1985–1989 елларда ТАССР Министрлар Советы рәисе, 1989–1990 елларда КПССның Татарстан өлкә комитеты беренче секретаре, 1990–1991 елларда ул ТССР Югары Советы Президиумы рәисе.

1990 елның 30 августында «Татарстан ССРның дәүләт суверенитеты турында Декларация» кабул ителә. 1991 елның 12 июнендә М.Ш.Шәймиев республиканың бөтен халкы тарафыннан Татарстан Президенты итеп сайлана.

1992 елның 6 ноябрендә Татарстан Республикасының яңа Конституциясе кабул ителә.

Аннары М.Ш.Шәймиев 1996 елның 24 мартында

икенче, 2001 елның 25 мартында өченче тапкыр ТР Президенты итеп сайлана.

Россия Федерациясе Президенты В.В.Путин М.Ш.Шәймиевкә ТР Президенты вәкаләтләре бирү өчен ТР Дәүләт Советы каравына тәкъдим хаты җибәрә. 2005 елның 25 мартында ТР Дәүләт Советы М.Ш.Шәймиевкә ТР Президенты вәкаләтләрен бирү турында карар кабул итә.

М.Ш.Шәймиев – Россия Федерациясе Дәүләт Советы әгъзасы; БМО канаты астында эшләүче Рыцарьлар Бөтендөнья конфедерациясе халыкара парламенты Президиумының шәрәфле әгъзасы; РФ технология фәннәре Академиясе академигы; Мәскәү дәүләт халыкара мөнәсәбәтләр институтының шәрәфле профессоры булып тора.

Дәүләт җитәкчесе һәм сәясәт эшлеклесе буларак М.Ш.Шәймиев Татарстанның мөстәкыйльлеген ныгытуга, республикада иҗтимагый-сәяси һәм икътисади тотрыклылык булдыруга зур әһәмият бирә, җәмгыятьнең рухи һәм мәдәни үсешен, социаль-икътисади хәлен яхшыртуны комплекслы программа нигезендә тормышка ашыру юнәлешендә эзлекле эш алып бара. Татарстанда яшәүче халыкларның үзара дуслыгы өчен тиешле шартлар тудыруга, милләтара мөнәсәбәтләрдә тотрыклылыкны тәэмин итүгә, ТРның якын һәм ерак илләр белән эшлекле хезмәттәшлек элемтәләрен ныгытуга зур көч куя.

2010 елның 25 мартында М.Ш.Шәймиевнең Татарстан Республикасы Президенты буларак вәкаләтләре тәмамлана. 2010 елның 21 апреленнән М.Ш.Шәймиев яңа гамәлгә куелган Татарстан Республикасы Дәүләт Киңәшчесе дигән мактаулы вазыйфаны башкара. Моннан тыш ул – Шәһри Болгарны һәм утрау-шәһәр Зөяне (Свияжскны) төзү-төзекләндерү белән шөгыльләнүче «Татарстан Республикасының тарихи һәм мәдәни истәлекләрне (ядкәрләрне) торгызу республика фонды»ның Химаячеләр советы рәисе.

Первый Президент Республики Татарстан Минтимер Шарипович Шаймиев родился 20 января 1937 года в

деревне Аняково Актанышского района Татарской АССР в семье потомственных крестьян. Окончив в 1954 году среднюю школу, М.Ш.Шаймиев поступает на факультет механизации Казанского сельскохозяйственного института. После окончания вуза он работает инженером, затем главным инженером Муслюмовской ремонтно-технической станции.

В 1962 году М.Ш.Шаймиев назначается управляющим Мензелинским районным объединением «Сельхозтехника». В 1967 году он был выдвинут на партийно-хозяйственную работу: сначала работал инструктором, затем заместителем заведующего сельскохозяйственным отделом Татарского обкома КПСС.

В 1969 году М.Ш.Шаймиев назначается министром мелиорации и водного хозяйства ТАССР; в 1983 году – первым заместителем председателя Совета Министров ТАССР, в 1983–1985 годах – секретарем Татарского обкома КПСС, в 1985-1989 годах – председатель Совета Министров ТАССР, в 1989–1990 годах – первый секретарь Татарского обкома КПСС, в 1990–1991 годах – председатель Президиума Верховного Совета ТССР.

30 августа 1990 года принимается «Декларация о государственном суверенитете Татарской ССР». 12 июня 1991 года М.Ш.Шаймиев всенародно избирается Президентом Республики Татарстан.

6 ноября 1992 года принимается новая Конституция Республики Татарстан.

В 1996 и 2001 годах М.Ш.Шаймиев был избран Президентом РТ на второй и третий сроки.

Президент РФ В.В.Путин направил письмо в Госсовет РТ с представлением кандидатуры М.Ш.Шаймиева для наделения его полномочиями Президента РТ. 25 марта 2005 года Государственный Совет РТ принял Постановление о наделении полномочиями Президента РТ Шаймиева М.Ш.

М.Ш.Шаймиев являлся членом Государственного Совета РФ, почетным членом Президиума международного парламента Всемирной конфедерации рыцарей, работающих под эгидой ООН; академиком Академии технологических наук РФ; почетным академиком Меж-

дународной академии информатизации; почетным профессором Московского государственного института международных отношений МИД РФ.

Как государственный и политический руководитель М.Ш.Шаймиев вносит большой вклад в укрепление государственности РТ, в реализацию программы социально-экономического и культурного прогресса республики, в осуществление политики всестороннего развития народов Татарстана, сохранения стабильности и межнационального согласия, расширения связей со странами ближнего и дальнего зарубежья.

Полномочия М.Ш.Шаймиева в качестве Президента РТ истекли 25 марта 2010 года. С 21 апреля 2010 года М.Ш.Шаймиев занимает почетную должность Государственного Советника РТ. Он является председателем Попечительского совета «Республиканского Фонда возрождения памятников истории и культуры Республики Татарстан», занимающегося восстановлением древних памятников Болгарского городища и острова-града Свияжска.

Укырга тәкъдим итәбез:
Советуем прочитать:

Шаймиев М. Татарстан – прогресс через стабильность = Татарстан тотрыклы үсештә: избр. ст., выступления, интервью, материалы пресс-конф., приветствия. – Казань: Идел-Пресс, 2001. – Текст парал.: рус., татар. яз.

Кн. 1: (1990–1992 гг.). – 2001. – 615 с.: портр.

Кн. 2: (1993–1994 гг.). – 2001. – 520 с.: портр.

Кн. 3: (1995–1996 гг. и первая половина 1997 г.). – 2002. – 544 с.: портр.

Кн. 4: (вторая половина 1997 и 1998–1999 гг.) – 2003. – 736 с.: портр.

Кн. 5: (2000 г.– первая половина 2001 г.). – 2003. – 622 с.: портр.

Кн. 6: (вторая половина 2001 г. и 2002 г.). – 2004. – 488 с.

Кн. 8: (вторая половина 2004 г. и 2005 г.). – 2006. – 784 с.

Кн. 9: (2006 г.–первая половина 2007 г.). – 2008. – 744 с.
Кн. 10: (вторая половина 2007 г. и 2008 г.). – 2009. – 797 с.
Кн. 11: (2009–2010 гг.). – 2010. – 487с.
Шаймиев М. В Свияжске всем должно быть уютно // Татарстан. – 2010. – № 8. – С. 76-77.
Шаймиев М. Настало время благих дел / [беседу вела Н.Шайдуллина] // Этносфера. – 2010. – № 11. – С. 4-6.
Шаймиев М. Болгар и Свияжск: восстановление святынь // Комс. правда. – 2010. – 24 дек.
Шаймиев М. На пути обретения духовности // Татарстан. – 2011. – № 1. – С. 72-73.
Шаймиев М. Важно искать и находить пути объединения народов // Татарстан. – 2011. – № 8. – С. 86-87.
Шаймиев М. Болгар и Свияжск ждут экспертов ЮНЕСКО // Татарстан. – 2011. – № 11. – С. 70-72.
Шаймиев М.Ш. «Парламент республики – это лицо и голос нашего многонационального народа»: 25 лет новой государственности Татарстана: Президент, парламент, общество // Республика Татарстан. – 2015. – 28 мая. – С. 4-5.
Шаймиев М. Минтимер Шаймиев: рыцарь «Возрождения» / [беседовала О. Юхновская] // Талант. – 2015. – № 18. – С. 14-26.

Шәймиев М. Безнең монда да һәр җәһәттән алда булуыбызга шигем юк // Татарстан. – 2010. – № 7. – Б. 34-35.
Шәймиев М. Вакыт сынаган тәҗрибә // Татарстан. – 2010. – № 11. – Б. 44-49.
Шәймиев М. Болгар форумы уңышлы эш булып чыкты // Татарстан. – 2011. – № 6. – Б. 48-49.
Шәймиев М. Эшләнгән эшләребез күз алдыгызда // Татарстан. – 2011. – № 7. – Б. 50-53.

Мостафин Р.Ә., Хәсәнов Ә.Х. Татарстанның беренче президенты Минтимер Шәймиев: (сәяси сурәтенә шәрехләр) / [Ә.Хәсәнов тәрж]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1996. – 279 б.
Үзәгең алтын синең = Сердце у тебя золотое: Татар-

стан Республикасы Президенты М.Ш.Шәймиевкә багышлап язылган шигырьләр һәм хатлар җыентыгы /[төз. Ә.Хәсәнов]. – Казан: Идел-Пресс, 2006. – 367 б. – Текст татар., рус. тел.

Минһаҗев Р., Кыямов И. М.Ш.Шәймиев: социаль-психологик портрет / [ред. һәм тәрҗ.: Н.Н.Шәйдуллина]. – Казан: Идел-Пресс, 2012. – 200 б.

Фәйзрахманов Ә. Ил агасы // Мәдәни җомга. – 2012. – 21 гыйнв. – Б.4.

Чор бүләге – татар кешесе // Шәһри Казан. – 2012. – 20 гыйнв.

Шәймиевкә – 75 яшь // Ватаным Татарстан. – 2012. – 20 гыйнв.

Бухараев Р. Президент Минтимер Шаймиев и модель Татарстана: очерк полит. творчества. – Лондон; СПб.: CURZON; Рус. – балт. ИЦ «Блиц», 2000. – 318 с.: фото.

Мингазов Р.Х., Киямов И.К. Президент М.Шаймиев: социально-психологический портре. – Казань: Идел-Пресс, 2002. – 221 с.: фото.

Мустафин Р.А., Хасанов А.Х. Первый президент Татарстана Минтимер Шаймиев: (штрихи к полит. портрету). – Казань: Татар. кн. изд-во, 1995. – 286 с.: ил.

Овруцкий Л. М.Шаймиев – реальный и виртуальный. – Казань: Йошкар-Ола: Максим, 2000. – 367 с.

Президент Минтимер Шаймиев = Президент Минтимер Шәймиев = President Mintimer Saimiev / [текст Р.Бухараева]. – London: Elint Rier Press Ltd, 1996. – 143 с.: цв. фот. – Текст парал.: рус., татар., англ. яз.

Султанбеков Б.Ф. Татарстан в конце XX века: феномен Шаймиева: (размышления современника). – Казань: Идел-Пресс, 2001. – 38 с.

Козловский М. Минтимер Шаймиев и Татарстан. – Казань: Центр инновационных технологий, 2010. – 251 с.: ил.

Сабирзянов Г.С. Шаймиев Минтимер Шарипович // Татарская энциклопедия в 6 т. Т.6. – Казань: Ин-т Татар. энциклопедии, 2014. – С. 355-357.

Кто есть кто в Республике Татарстан: справочник.

Вып. 3: по состоянию на 20 июня 2012 г. – Казань: Стар, 2012. – 330 с. – Шаймиев М.Ш. – С. 6-7.

Минтимера Шаймиева поздравляют // Республика Татарстан. – 2012. – 21 янв.

Хайруллин М. Первый Президент // Звезда Поволжья. – 2012. – 19-25 янв.

Ахметов Р. Юбилей // Звезда Поволжья. – 2012. – 19-25 янв.

12 февраль
12 февраля

Рафаил Сибгат улы Хәкимов
Рафаиль Сибгатович Хакимов
1947
70 яшь тула
исполняется 70 лет

Рафаил Сибгат улы Хәкимов 1947 елның 12 февралендә Казанда күренекле шагыйрь Сибгат Хәким гаиләсендә туа. Казан университетының физика факультетын тәмамлаганнан соң, ул 1971–1973 елларда Татарстан транспорт идарәсенең проектлау бюросында өлкән инженер булып эшли.

1973–1981 елларда Р.С.Хәкимов Казан университетында эшли: башта ассистент, аннары кафедра мөдиренең урынбасары була, кандидатлык диссертациясен яклый. 1981 елда ул Казан дәүләт мәдәният институтына күчә: философия кафедрасы мөдире, фәнни эшләр буенча проректор була.

1989–1991 елларда Р.С.Хәкимов КПССның Татарстан өлкә комитетында идеология бүлеге мөдиренең урынбасары, аннары КПССның Татарстан Республика комитетында идеология комиссиясе рәисенең урынбасары була. 1991 елдан ул Татарстан Республикасы Президентының фән, халык мәгарифе, мәдәният һәм сәламәтлек саклау мәсьәләләре буенча киңәшчесе, 1995 тән – сәяси мәсьәләләр буенча киңәшчесе. Шул ук вакытта ул 1996 елда ТР Президенты Указы нигезендә Татарстан Фәннәр академиясенең Тарих институты директоры итеп билгеләнә.

Татарстанның мөстәкыйльлеге турында Декларация, ТР Конституциясе, Татарстан һәм Россия арасындагы Шартнамә кебек тарихи документларның барлыкка килүендә Р.С.Хәкимовның тырышлыгы, катнашы һәм йогынтысы зур була. 1995–1997 елларда ул ТР Президенты М.Ш.Шәймиев инициативасы белән барлыкка килгән, советлар хакимиятеннән соңгы конфликтларны җайга салу буенча «Гаага башлангычы» халыкара программасын оештыручы була. Казанда аның җитәкчеле-

гендә «Россиядә һәм АКШта федерализмның сәяси-хокукый нигезләре» дигән темага халыкара фәнни-гамәли конференция булып уза. Р.С.Хәкимовны Россиядә дә, чит илләрдә дә сәясәтче буларак таныйлар, зур-зур киңәшмәләргә чакыралар.

Рафаил Сибгат улы – танылган сәясәтче генә түгел, ә күренекле галим дә. Аның хезмәтләре Татарстанның иҗтимагый-сәяси тарихына, федерализм мәсьәләләренә, этник мөнәсәбәтләргә багышланган.

Р.С.Хәкимов – 7 томнан торган «Борынгы заманнардан татар тарихы («История татар с древнейших времен») дигән фундаменталь хезмәтнең баш редакторы; «Tartarika: атлас» (2005), «Атлас Тартарии: Евразия на старинных картах» (2007), «Тартарика: этнография» (2008) дигән проектларның фәнни җитәкчесе.

Р.С.Хәкимов – ТРның атказанган фән эшлеклесе, Татарстан Республикасы Фәннәр академиясенең 2010 елдан мөхбир әгъзасы, 2011 елдан хакыйкый әгъзасы, 2013 елдан вице-президенты. 2008 елда аңа Казанның барлыкка килү вакытын нигезләгән (дәлилләгән), шәһәрнең үсеш этаплары, тарихи-мәдәни мирасы турындагы хезмәтләре өчен фән һәм техника өлкәсендә Татарстан Республикасы Дәүләт премиясе бирелә.

Рафаиль Сибгатович Хакимов родился 12 февраля 1947 г. в городе Казани в семье известного татарского поэта Сибгата Хакима. Закончив физический факультет Казанского университета, он в 1971–1973 гг. работает старшим инженером проектного бюро Таттрансуправления.

В 1973–1981 гг. Р.С.Хакимов работает в Казанском университете: сначала ассистентом, потом заместителем заведующего кафедрой, защищает кандидатскую диссертацию. В 1981–1989 гг. – заведующий кафедрой философии, проректор по научной работе Казанского государственного института культуры.

В 1989–1991 гг. Р.С.Хакимов – заместитель заведующего идеологическим отделом Татарского обкома КПСС, затем заместитель председателя идеологической комиссии Татарского рескома КПСС. С 1991 г. является

Государственным советником при Президенте РТ по вопросам науки, народного образования, культуры и здравоохранения, с 1995 г. – по политическим вопросам. В 1996 г. Указом Президента РТ назначается директором Института истории Академии наук Татарстана.

Р.С.Хакимов участвует в разработке Декларации о государственном суверенитете и Конституции РТ. В 1991–1994 гг. входит в состав делегации РТ на переговорах с РФ по разработке Договора. В 1995–1997 гг. выступает организатором (по инициативе Президента РТ М.Ш.Шаймиеве) «Гаагской инициативы» – международной программы по урегулированию конфликтов на постсоветском пространстве.

В Казани под руководством Р.С.Хакимова проходит международная научно-практическая конференция на тему «Политико-правовые основы федерализма в России и США». Р.С.Хакимов известен как политик не только в России, но и на международной арене.

Р.С.Хакимов известен также как ученый, автор работ по общественно-политической истории Татарстана, политологии, менеджменту. Р.С.Хакимов – главный редактор фундаментального труда «История татар с древнейших времен» в 7-и томах, научный руководитель проектов «Tartarika: атлас» (2005), «Атлас Тартарии: Евразия на старинных картах» (2007), «Тартарика: этнография» (2008).

Р.С.Хакимов – заслуженный деятель науки РТ, с 2010 г. – член-коррепондент, с 2011 г. – академик, с 2013 г. – вице-президент Академии наук Республики Татарстан. В 2008 г. ему присуждается Государственная премия Республики Татарстан в области науки и техники за цикл работ по обоснованию времени возникновения Казани, этапов становления города, его историко-культурному наследию.

Укырга тәкъдим итәбез:
Советуем прочитать:

Хәким Р. Татар рухы: сайланма әсәрләр. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2007. – 392 б.

Хәким Р. Кем син, татар?. – Казан, 2002. – 40 б.

Хаким Р. Семь осенних вечеров. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1991. – 158 с.

Хаким Р. Сумерки империи: к вопросу о нации и государстве. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1993. – 88 с.

Хаким С. История татар и Татарстана: методолог. и теорет. пробл. – Казань, 1999. – 44 с. – (Панорама-форум, 1999. Спец. вып. № 19).

Хаким Р. Кто ты, татарин? – Казань, 2002. – 48 с. – (Б-чка журн. «Панорама-форум).

Где наша Мекка? (манифест евроислама). – Казань: Магариф, 2003. – 63 с.

Хаким Р. Метаморфозы духа: (к вопросу о тюрко-татарской цивилизации. – Казань: Идел-Пресс, 2005. – 300 с.

Хаким Р. «Смешная» политика (вместо мемуаров). – Казань: Идел-Пресс, 2007. – 184 с.

Хаким Р. Тернистый путь к свободе: (сочинения. 1989–2006). – Казань: Татар. кн. изд-во, 2007. – 368 с.

Хаким Р. Российский федерализм в условиях социально-политической трансформации. – Казань: Ин-т истории АН РТ, 2009. – 216 с.

Хаким Р. Джадидизм (реформированный ислам). – Казань: Ин-т истории АН РТ, 2010. – 208 с.

Хаким Р. Историческая этнология: парадигма и инструментарий. – Казань: Ин-т истории АН РТ, 2012. – 440 с.

Хаким Р. Татарстан: идеология будущего. – Казань: Ин-т истории АН РТ, 2014. – 424 с.

Хаким Р. Татарстан: идеология регионального развития: монография. – Казань: КЦФПП; «ЯЗ» 2014. – 220 с.

Солтанов Ф. Сибгат ага горурланыр иде // Ватаным Татарстан. – 2002. – 9 февр.

Хәким Р. «Җир бүлүче Мәмкә токымыннан мин…» / [әңгәмәдәш С.Ибраһимова] // Сөембикә. – 2003. – № 6. – Б. 22-26.

Бәдретдинов Х. Киңәш бирү Хәкимовны ялыктырмый // Шәһри Казан. – 2003. – 30 апр.

Хәкимов Р. Иректән качу / [әңгәмәдәш Р.Билалов; тәрҗ. Ф.Фәләхова] //Мәйдан. – 2004. – № 12. – Б. 11-14.

Хәкимов Р. «Мин киләчәк өчен хафаланмыйм» / [әңгәмәдәш Р.Юныс] //Идел. – 2004. – № 10. – Б. 20-23.

Хәким Р. Мине әти дөрес аңлар иде... / [әңгәмәне яз. ал. Н.Акмал] //Мәд.җомга. – 2007. – 16 февр. – Б. 8-9.

Овруцкий Л. Разговоры с Хакимовым. – Казань, 2000. – 292 с.

Галеев М. Размышления о друге / [беседовал Р.Ахметов] // Звезда Поволжья. – 2007. – 8-14 февр.

Хакимов Р. Джадидизм / [беседовал Р.Зайдулла] // Идель. – 2007. –№ 5. – С. 34-36.

Хакимов Р. Хакимову – 60 лет / [беседовал Р.Ахметов] // Звезда Поволжья. – 2007. – 8-14 февр.

Сруров Б. Работа большая и полезная // Респ. Татарстан. – 2007. – 15 февр.

15 февраль
15 февраля

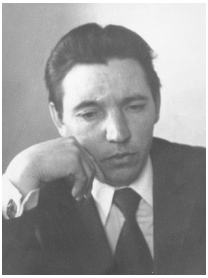

Кадыйр Сибгатуллин
Кадыр Сибгатуллин
1942–1994
тууына 75 ел
75 лет со дня рождения

Танылган шагыйрь Кадыйр (Минкадыйр) Һидият улы Сибгатуллин 1942 елның 15 февралендә Татарстан АССРның Корноухово (хәзер Балык Бистәсе) районы Балыклы Чүкәй авылында туа. Башлангыч белемне Кече Укмас авылында ала, аннары Яншык авылы җидееллык мәктәбендә укый. 1960 елда Олы Солтан авылы урта мәктәбен тәмамлый.

1960–1962 елларда К.Сибгатуллин Казан шәһәренең 4 номерлы техник училищесында укып электромонтер һөнәре ала һәм Казан органик-синтез заводында эшли. 1962 елның ноябрь аенда армия хезмәтенә алына, аннан кайткач, 1966 елның апрель аена кадәр шул ук заводта эшли.

1966 елда үз районына кайта һәм 1978 елның июненә кадәр ул туган ягы Балык Бистәсе районында чыга торган «Октябрь юлы» газетасында эшли. Читтән торып Казан дәүләт университетының татар филологиясе бүлеген тәмамлый.

1969 елда «Беренче карлыгачлар», 1972 елда «Юл башы» дигән җыентыкларда шагыйрьнең беренче шигырьләре басылып чыга. Беренче китабы «Әманәт» 1974 елда дөнья күрә. 1978 елдан К.Сибгатуллин – СССР Язучылар берлеге әгъзасы.

1978 елда К.Сибгатуллин гаиләсе белән Яр Чаллы шәһәренә күченеп килә. Шәһәр янындагы «Весенний» яшелчә совхозында, шәһәрнең йорт төзелеше комбинатында эшли.

1984–1991 елларда К.Сибгатуллин Татарстан Язучылар берлегенең матур әдәбиятны пропагандалау бюросының Чаллыдагы вәкиле булып эшли. 1991 елның июль, август айларында яңа чыгып килә торган «Аргамак»

журналында бүлек мөдире, шул елның августыннан 1993 елга кадәр Яр Чаллы язучылар оешмасында әдәби консультант хезмәтендә була. 1993 елның гыйнвар-май айларында Татар дәүләт яшь тамашачылар театрында әдәби бүлек буенча режиссер ярдәмчесе була.

К.Сибгатуллин 1994 елның 4 июнендә кинәт вафат була. Кабере Балык Бистәсе районының Кече Укмас авылында.

2001 елда Балык Бистәсендә К.Сибгатуллинның музее ачыла, «Авыл офыклары» район газетасы шагыйрь исемендәге премия булдыра.

Яр Чаллы шәһәрендә бер урам К.Сибгатуллин исемен йөртә.

Известный поэт Кадыр (Минкадыр) Идиятович Сибгатуллин родился 15 февраля 1942 года в деревне Балыклы Чукаево Корноуховского (ныне Рыбно-Слободского) района Татарской АССР. Начальное образование получил в школе деревни М.Укмас, затем – в Янчиковской семилетней школе.

В 1960 г. закончил Б.Солтанскую среднюю школу. В 1960–1962 гг. учится в техническом училище № 4 города Казани. После получения профессии электромонтера работает на Казанском заводе органического синтеза. В ноябре 1962 г. призывается в ряды Советской Армии. После возвращения из армии до апреля 1966 г. продолжает работу на заводе органического синтеза.

В 1966 г. К.Сибгатуллин возвращается в Рыбную Слободу и до июня 1978 г. работает в редакции районной газеты «Октябрь юлы» («Путь Октября»). В 1972 г. заочно заканчивает факультет татарской филологии Казанского государственного университета.

В 1969 г. в сборнике «Беренче карлыгачлар» («Первые ласточки»), в 1972 г. в сборнике «Юл башы» («Начало пути») публикуются первые стихи поэта. Первая книга К.Сибгатуллина «Әманәт» («Завет») увидела свет в 1974 г. С 1978 г – член Союза писателей СССР.

В 1978 году К.Сибгатуллин вместе с семьей переезжает в город Набережные Челны, работает в пригородном

совхозе «Весенний», затем в домостроительном комбинате города Набережные Челны. В период с 1984 по 1991 гг. работает уполномоченным по организации выступлений писателей в Бюро пропаганды художественной литературы Союза писателей Татарстана. В июле-августе 1991 г. работает заведующим отделом во вновь создаваемом журнале «Аргамак», с августа этого же года по январь 1993 г. является литературным консультантом при Набережночелнинской писательской организации. С января по май 1993 г. работает в Татарском государственном театре юного зрителя помощником режиссера по литературной части. В июле 1993 г. его приглашают на должность редактора киностудии «Ак Буре».

Кадыр Сибгатуллин скончался 4 июня 1994 года в г. Набережные Челны, похоронен в деревне Малый Укмас Рыбно-Слободского района Республики Татарстан.

С 2001 г. в районном центре Рыбная Слобода работает музей поэта К.Сибгатуллина, с 1996 при районной газете «Сельские горизонты» учреждена премия его имени. Именем поэта К. Сибгатуллина названа одна из улиц города Набережные Челны.

Укырга тәкъдим итәбез:
Советуем прочитать:

Сибгатуллин К. Гомерем дулкыннары: шигырьләр. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1993. – 238 б.

Сибгатуллин К. Намазлык: шигырьләр. – Яр Чаллы: КамАЗ, 1994. – 240 б.

Сибгатуллин К. Әйтте шагыйрь: шигырьләр / [төз. Ф.Хамматова]. – Казан: Идел-Пресс, 2002. – 239 б.

Сибгатуллин К. Бер ноктада: шигырьләр, поэмалар, баллада. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2007. – 559 б.

Сибгатуллин К. Полет радуги: стихи / [пер. с татар. А.Зорина]. – М.: Современник, 1978. – 100 с.

Сибгатуллин К. Осенняя весна: стихи: пер. с татар. – Казань: Идел-Пресс, 2002. – 350 с.

Әдипләребез: биобиблиогр. белешмәлек. 2 томда.

Т.2 / [төз. Р.Н.Даутов, Р.Ф.Рахмани]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2009. – 735 б. – К.Сибгатуллин. – Б. 374-375.

Кадыйр Сибгатуллин: биобиблиогр. күрсәткеч / [төз. Р.Г.Хәмидуллина, Ф.Х.Хамматова]. – Яр Чаллы, 2008. – 208 б.

XX гасырның 70–90 нчы еллар татар поэзиясе контекстында Кадыйр Сибгатуллин иҗаты = Творчество Кадыра Сибгатуллина в контексте татарской поэзии 70–90-х годов XX века: материалы Респ. науч.-практ. конф. (г. Наб. Челны, 4 апр. 2007 г.). – Яр Чаллы, 2008. – 160 б.

Сафин Ф. «Шигырь – минем яшәү рәвешем» // Казан утлары. – 2012. – № 2. – Б. 137-143.

Акмал Н. Без яратмый җирдә кем яратсын?! // Мәдәни җомга. – 2007. – 23 март. – Б. 16.

Имамразыева Г. Шигърият – гөлбакча // Мәгариф. – 2012. – № 2. – Б.10-11.

Хәмидуллина Р. Яшәү сере // Безнең мирас. – 2015. – № 10. – Б. 76-77.

Галимуллина А. Дом и душа: размышления о творчестве казанских писателей. – Казань: Школа, 2008. – 96 с. – Образ дома в поэзии Кадыра Сибгатуллина. – С. 59-63.

23 февраль
23 февраля

Бакый Урманче
Баки Урманче
1897–1990
туына 120 ел
120 лет со дня рождения

Татар профессиональ сынлы сәнгатенә нигез салучы – рәссам, сынчы, график, педагог Бакый Идрис улы Урманче 1897 елның 23 февралендә Казан губернасы Тәтеш өязе (хәзер Татарстан Республикасының Буа районы) Күл Черкене авылында мулла гаиләсендә туа. Башлангыч белемне әтисеннән үзләштерә. Соңрак – 1907–1914 елларда – Казанда «Мөхәммәдия» мәдрәсәсендә укый.

Сынлы сәнгать белән чынлап шөгыльләнә башлаганчы, зур тормыш мәктәбен үтә. Армиягә чакырылып, Казакъстанда хезмәт итә (1916–1917). Анда ул рәсем ясау буенча беренче дәресләрен ала.

1919 елда Б.Урманче Казан ирекле сәнгать остаханәсенә укырга керә.

1920–1926 елларда Мәскәү югары сәнгать-техник остаханәләрендә берьюлы ике факультетта – нәгышь һәм скульптура сәнгатенә укый.

1926 елда укуын тәмамлап Казанга кайта. Биредә аның мөстәкыйль иҗади эшчәнлеге башлана. Бер үк вакытта ул Казан сәнгать техникумында педагоглык эше алып бара.

Б.Урманченың 1920 нче еллар азагындагы иҗаты күбрәк стан нәгышендә жанрлы әсәрләр, портрет һәм пейзажлар ясавы белән тулылана. «Сепаратор янында», «Бекбулатов портреты», «Кичү» кебек әсәрләре белән үк инде ул үзен сынлы сәнгатьнең үзенчәлекле остасы итеп таныта.

1929 елда Б.Урманчены милләтчелектә гаепләп кулга алалар, хөкем итеп, Соловки утрауларына тоткынлыкка җибәрәләр.

Азат ителгәннән соң 1933–1941 елларда Б.Урманче Мәскәүдә яши һәм эшли.

1941–1952 елларда һәм 1953–1956 елларда Алма-

Атада, 1952–1953 елларда Сәмәркандта, 1956–1958 елларда Ташкентта яши һәм эшли. Шушы елларда ул Казакъстан белән Үзбәкстанның иҗади тормышларында һәм сәнгатьләрен үстерүдә актив катнаша.

1958 елда Татарстан Хөкүмәте чакыруы буенча Б.Урманче Казанга кайта һәм гомеренең соңгы көннәренә кадәр шунда яши. Утыз елдан артык вакытны үз эченә алган бу дәвердә Останың күп кенә иң күренекле, татар халкы рухи мәдәниятенең мәңгелек хәзинәсен тәшкил итә алырдай әсәрләре туа.

Йөздән артык скульптура әсәрләре, өч йөзгә якын нәгышь картиналары, меңнәрчә графика әсәрләре кергән тулы канлы, реалистик образлар иҗаты киң катлау тамашачыларга билгеле.

Үзенең сюжет композицияләрендә ул үткәнгә, тарихка мөрәҗәгать итә.

Татар мәдәниятенең күренекле әһелләре – Ш.Мәрҗани, Г.Тукай, К.Насыйри, Ф.Әмирхан, Дәрдмәнд, Г.Ибраһимов, М.Җәлил, Н.Исәнбәт һ.б. скульптура портретлары; «Татарстан» триптихы, «Печән базары», «Ибне Фазланның Болгарга килүе», «Урал-тау эргәсендә», «Сабантуй» нәгышь композицияләре; татар әдәбиятының классик әсәрләре мотивлары буенча ясалган иллюстрацияләре; «Кол Гали», «Сагыш», «Язгы моңнар», «Сөембикә» кебек фәлсәфи гомумиләштерелгән аллегорик сыннары Урманче талантының өлгереп җиткәнлеген раслаучы дәлилләр булып тора.

Б.Урманче 1934 елдан алып 100 дән артык төрле күргәзмәләрдә катнаша. Аның әсәрләре Россия һәм БДБнең 20 музее фондларында саклана. Аңа 1960 елда ТАССРның, 1982 алда РСФСРның халык рәссамы дигән мактаулы исемнәр бирелә. 1967 елда ул Татарстанның Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясенә лаек була.

Б.Урманче 1990 елның 6 августында вафат була. 1993 елдан Казанда Б.Урманче музее эшли. Аңа скульптур һәйкәл һәм ул торган йортта мемориаль такта куелган. Казан, Буа, Яшел Үзән, Яр Чаллы, Түбән Кама шәһәрләре урамнарына аның исеме бирелгән. Татарстан Республикасы мәдәният министрлыгы сынлы сәнгать өлкәсендә Б.Урманче исемендәге премия булдырды.

Основоположник профессионального изобразительного искусства, живописец, скульптор, график, педагог Баки Идрисович Урманче родился 23 февраля 1897 г. в деревне Черки-Гришино Тетюшского уезда Казанской губернии (ныне Буинский район Республики Татарстан) в семье сельского муллы. Первоначальное образование получает в медресе у своего отца. В 1907–1914 гг. продолжает свое образование в медресе «Мухаммадия» в Казани.

До начала занятий изобразительным искусством Б.Урманче проходит большую жизненную школу. Призывается в царскую армию, служит в Казахстане (1916–1917), где получает первые уроки рисования.

В 1919 г. Б.Урманче поступает в Казанские свободные художественные мастерские.

В 1920–1926 гг. учится в Московских высших художественно-технических мастерских одновременно на двух факультетах – живописном и скульптурном.

После окончания учебы в 1926 г. возвращается в Казань. Здесь начинается его самостоятельная творческая деятельность, которую он совмещает с педагогической работой в Казанском художественном техникуме.

Творческая работа Б.Урманче в конце 1920-х годов сосредоточивалась в области станковой живописи. Им создано большое число жанровых полотен, портретов и пейзажей. Такие работы художника, как «У сепаратора», «Портрет Бекбулатова», «У переправы», заявляют о нем как о самобытном мастере.

В 1929 г. Б.Урманче был обвинен в национализме и сослан на Соловецкие острова.

После освобождения Б.Урманче с 1933 по 1941 г. живет и работает в Москве.

В 1941–1952 и 1953–1956 годах он живет и работает в Алма-Ате, в 1952–1953 гг. – в Самарканде, в 1956–1958 гг. – в Ташкенте, активно участвует в творческой жизни и развитии искусства Казахстана и Узбекистана.

В 1958 г. по приглашению правительства ТАССР Б.Урманче возвращается в Казань, где проживает до конца жизни. В этот более чем тридцатилетний период создаются многие значительные произведения художника,

навсегда вошедшие в сокровищницу культуры татарского народа.

Полнокровные реалистические образы его искусства, включающего более ста скульптурных произведений, около трехсот живописных полотен, более четырех тысяч листов графики, широко известны зрителю.

В своих сюжетных композициях он обращается к страницам исторического прошлого.

Полнее всего мастерство и зрелость таланта Б.Урманче раскрылись в большой серии скульптурных работ, посвященных выдающимся деятелям татарской культуры – Ш.Марджани, Г.Тукаю, К.Насыри, Ф.Амирхану, Дэрдменду, Г.Ибрагимову, М.Джалилю, Н.Исанбету и др.; в иллюстрациях к классическим произведениям татарской литературы; в живописных композициях – «Приезд Ибн Фадлана в Булгары», «В предгорьях Урала», «Сенной базар», «Сабантуй»; триптихе «Татарстан»; философски обобщенных аллегорических скульптурах «Кул Гали», «Сагыш», «Весенние мелодии», «Сююмбике».

Б.Урманче – участник (с 1934 г.) более 100 выставок. Произведения его хранятся более чем в 20 музеях России, стран СНГ. Ему присвоены почетные звания: в 1960 г. народного хужожника ТАССР, в 1982 г. народного художника РСФСР; в 1967 г. присуждена Государственная премия Татарстана им. Г.Тукая.

Б.Урманче умер 6 августа 1990 г.

В 1999 г. в Казани открыт музей Б.Урманче. Установлены скульптурный памятник и мемориальная доска на доме, в котором он проживал. Его именем названы улицы в городах: Казань, Буинск, Зеленодольск, Наб. Челны, Нижнекамск. Министерством культуры РТ учреждена премия им. Б.Урманче в области изобразительного искусства.

Укырга тәкъдим итәбез:
Советуем прочитать:

Б.Урманче. График портретлар = B.Urmanche. Graphic art portrait = Баки Урманче. Графические портреты / [төз. Ф.Әхмәтова-Урманче]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1997. – 63 б.: ил. б-н.

Баки Урманче. Живопись. Графика. Скульптура. Декоративно-прикладное и театрально-декорационное искусство: каталог выставки к 115-летию со дня рождения. – Казань: Заман, 2012. – 112 с.: ил.

Бакый Урманче = Баки Урманче = Baki Urmanche. Графика. Каталог к 115-летию со дня рождения. – Казань: Заман, 2012. – 72 с.: ил.

Бакый Урманченың сәнгать һәм сәнгатькярләр турындагы уй-фикерләре // Баки Урманче и татарская культура. – Казань: Фән, 2005. – Б. 321-593.

Баки Урманче (1897–1990): библиография: к 115-летию со дня рождения / [авт.-сост. Р.Р.Султанова, С.И.Минеханова]. – Казань, 2012. – 37 с.

Бакый Урманченың рухи дөньясы = Духовный мир Баки Урманче = Baki Urmanche´s spiritual world / [төз. Ф.Әхмәтова-Урманче; худож. Р.Шәмсетдинов]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2005. – 303 б. – Татар, рус, инглиз телләрендә.

Баки Урманче и татарская культура. – Казань: Фән, 2005. – 631 с.

Бакый Урманче иҗатында Габдулла Тукай = Габдулла Тукай в творчестве Баки Урманче: альбом / [төз. Ф.В.Әхмәтова-Урманче]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2007. – 207 б.

Творчество Баки Урманче и актуальные проблемы национального искусства: материалы Междунар. науч.-практ. конф., посв. 115-летию со дня рождения Б.И.Урманче (21–22 февраля 2012 г.). – Казань, 2012. – 412 с.

Бакый Урманче (1897–1990) //Кырык татар = Сорок татар = The Forty Tatars /[редкол.: Р.Вәлиев, Ә.Мушинский, Г.Рәхим, Л.Шәех]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2013. – Б. 334-345. – Татар, рус һәм инглиз теллләрендә.

Улемнова О. Бакый – мәңгелек дигән сүз // Мәдәни җомга. – 2012. – 10 февр. – Б. 12.

Нәфыйков К. Остаз // Мәдәни җомга. – 2014. – 6 июнь. – Б.14-15.

1 март
1 марта

Рөстәм Нургали улы Миңнеханов
Рустам Нургалиевич Минниханов
1957
60 яшь тула
исполняется 60 лет

Татарстан Республикасы Президенты Рөстәм Нургали улы Миңнеханов 1957 елның 1 мартында Татарстан АССРның Балык Бистәсе районы Яңа Арыш авылында туа.

Башта Казан авыл хуҗалыгы институтында инженер-механик белгечлеге, аннары Мәскәү совет сәүдә институтының Казан филиалында товар белгече һөнәре ала. Ул – икътисад фәннәре докторы.

Р.Н.Миңнеханов үзенең хезмәт эшчәнлеген институтны тәмамлаганнан соң 1978 елда «Сельхозтехника»-ның Саба район берләшмәсе инженеры булып башлый. 1980–1983 елларда Саба урман хуҗалыгында өлкән инженер, баш энергетик булып эшли. 1983–1985 елларда ул Саба районы кулланучылар җәмгыяте идарәсе рәисенең урынбасары була.

1985–1993 елларда Р.Н.Миңнеханов Арча районында эшли: район кулланучылар җәмгыяте идарәсе рәисе, халык депутатларының район советы башкарма комитеты рәисе, Арча районы администрация башлыгының беренче урынбасары була.

1993 елда ул Биектау районы администрациясе башлыгы итеп билгеләнә.

1996 елның ноябреннән 1998 елның июленә кадәр Р.Н.Миңнеханов ТРның финанс министры булып эшли.

1998 елның 10 июлендә ул Татарстан Республикасының Премьер-министры итеп сайлана. 2005 елның 22 гыйнварында Татарстан Республикасы Дәүләт Советы карары белән яңадан Премьер-министр итеп раслана.

2010 елның 25 мартында Р.Н.Миңнеханов Татарстан Республикасы Президенты булып эшли башлый. 2015 елның 13 сентябрендә, Татарстан Республикасы Президен-

ты сайлауларында 94,4 % тавыш җыеп, Президент вазыйфаларын башкаруны дәвам итә.

Президент Республики Татарстан Рустам Нургалиевич Минниханов родился 1 марта 1957 г. в селе Новый Арыш Рыбнослободского района Татарской АССР.

Окончил Казанский сельскохозяйственный институт по специальности «инженер-механик» и Казанский филиал Московского института советской торговли по специальности «товаровед». Доктор экономических наук.

Трудовую деятельность Р.Н.Минниханов начинает после окончания института в 1978 г. инженером Сабинского районного объединения «Сельхозтехника». В 1980–1983 гг. – старший инженер, главный энергетик Сабинского леспромхоза. В 1983–1985 гг. – заместитель председателя правления Сабинского райпо.

В 1985–1993 гг. Р.Н.Минниханов работает в Арском районе: председателем правления райпо, председателем исполкома районного Совета народных депутатов, первым заместителем главы администрации района.

В 1993 г. он назначается главой администрации Высокогорского района.

С ноября 1996 по июль 1998 г. Р.Н.Минниханов – министр финансов РТ.

10 июля 1998 г. он избирается на пост Премьер-министра Республики Татарстан. 22 января 2005 г. постановлением Госсовета РТ снова утверждается Премьер-министром РТ.

25 марта 2010 г. Р.Н.Минниханов вступает в должность Президента Республики Татарстан. 13 сентября 2015 г. на выборах Президента РТ, набрав 94,4 % голосов, продолжает выполнять обязанности Президента РТ.

Укырга тәкъдим итәбез:
Советуем прочитать:

Рөстәм Миңнеханов һәм Татарстан: док. басма. – Казан: Инновацияле технологияләр үзәге, 2015. – 432 б. – фото. б-н.

Миңнеханов Р. Юбилееӊ котлы булсын, Татарстаным!: [ТАССР төзелүенеӊ 90 еллыгы уңаеннан ТР Президенты Р.Н.Миңнеханов мөрәҗәгате] //Ватаным Татарстан. – 2010. – 26 май.

Миңнеханов Р. Татарстан – шанлы дастан: [ТАССР төзелүенеӊ 90 еллыгы уңаеннан] //Мәдәни җомга. – 2010. – 4 июнь. – Б. 2.

Миңнеханов Р. Яңа дәүләтчелекне үстерү юлында егерме ел: [ТР Президенты Р.Н.Миңнеханов мөрәҗәгате] //Ватаным Татарстан. – 2010. – 28 авг.

Миңнеханов Р. Бурычым – алга атлау: әңгәмә / әңгәмәдәш Г. Ишмөхәммәтова //Мәдәни җомга. – 2011. – 25 февр. – Б. 2.

Миңнеханов Р. Татарстан Конституциясенеӊ егерме еллыгы уңаеннан Татарстан Президенты Р.Н.Миңнеханов МӨРӘҖӘГАТЕ //Ватаным Татарстан. – 2012. – 3 нояб. – Б. 1.

Миңнеханов Р. «Без кешеләр Татарстанда яшәргә һәм эшләргә омтылырлык шартлар тудырырга тиешбез»: әңгәмә //Татарстан. – 2014. – № 5. – Б. 6-10.

Миңнеханов Р. Якындагы ун елда без барысын да узып китәргә тиеш / әңгәмәдәшләр С. Брилев, И. Әминев // Шәһри Казан. – 2015. – 25 дек. – Б. 3.

Миңнеханов Р. Дөньяны сәерләр үзгәртә: [Сергей Брилевның «5 вечеров с Рустамом Миннихановым» дигән тапшыруының соңгы чыгарылышыннан репортаж] / әңгәмәдәш С. Брилев // Ватаным Татарстан. – 2016. – 11 март. – Б. 4-5.

Миңнеханов Р. «Безгә башкача ярамый»: [«Российская газета» хәбәрчесенә биргән җаваплары] //Ватаным Татарстан. – 2016. – 9 сент. – Б. 6.

Миңнеханов Р. Без республиканы яхшы якка үзгәртәбез // Татарстан. – 2016. – № 10. – Б. 4-5.

Республика Татарстан. 2015. = Republic of Tatarstan. 2015. – Казань: Заман, 2015. – 320 с.

Минниханов Р. Залог наших будущих свершений: Обращение Президента Республики Татарстан в связи с

90-летием образования ТАССР //Республика Татарстан. – 2010. – 25 мая. – С.1-2.

Минниханов Р. Выступление Президента Р.Н.Минниханова: [на торжественном заседании Гос. Совета РТ, посвящен. 90-летию образования ТАССР] //Республика Татарстан. – 2010. – 28 мая. – С. 1.

Минниханов Р. Главная цель – повышение качества жизни людей: [беседа с Президентом РТ Р.Миннихановым] //Комсомольская правда. – 2011. – 26 авг. – С. 22.

Минниханов Р.Н. Татарстан: большие свершения – большие перспективы: [беседа с Президентом РТ об особенностях развития экономики РТ и нефтяной отрасли] //Нефть России. – 2011. – № 9. – С. 58–63.

Минниханов Р. Пятилетка Татарстана: главные достижения республики за 5 лет // Комсомольская правда. – 2015. – 25-26 марта. – С. 9-16.

Минниханов Р. Татарстан – территория возможностей // Комсомольская правда. – 2015. – 29 сент. – С.16

Минниханов Р. Рустам Минниханов о Татарстане и жизни в республике / [беседовала] Ю. Ревина // Комсомольская правда. – 2016. – 30 авг. – С.10

Минниханов Р. «Знаем,чего хотим и как этого достичь»: [Президент Татарстана обозначил основные приоритеты развития региона на перспективу] / беседовал А. Хамидуллин // МК-Поволжье. – 2016. – 28 сент.- 5 окт. – С. 2

Минниханов Р. Мы меняем республику к лучшему // Татарстан. – 2016. – № 10. – С. 4-5.

Сабирҗанов Г.С. Миңнеханов Рөстәм Нургали улы // Татар энциклопедиясе. 6 томда. Т. 4. – Казан: Татар энциклопедиясе ин-ты. – 2014. – Б. 188-189.

Минһаҗев Р. Нургали агайның уртанчы улы //Мәд. җомга. – 1998. – 14 авг. – Б.8.

Ил-көн гаме ир-егетнең иңендә //Мәд. җомга. – 2007. – 2 март. – Б.12.

Столяров М. «Татарстан» формуласының пилоты // Татарстан. – 2007. – № 3. – Б.12-18.

Галимов А. Булса, шундый булсын!: [55 яшь тулу уңаеннан] //Шәһри Казан. – 2012. – 1 март. – Б. 2.

Фәйзрахманов Ә. Хәрәкәттә – бәрәкәт [55 яшь тулу уңаеннан] //Мәдәни җомга. – 2012. – 2 март. – Б. 12.

Рөстәм Миңнеханов – безнең Президент!: [Рөстәм Миңнеханов Татарстан Президенты вазифасына икенче срокка сайланды] // Шәһри Казан. – 2015. – 22 сент. – Б.1.

Сабирзянов Г.С. Минниханов Рустам Нургалиевич // Татарская энциклопедия в 6 т. Т. 4. – Казань: Ин-т Татар. энциклопедии, 2008. – С. 188-189.

Кто есть кто в Республике Татарстан: справочник. вып. 3: по состоянию на 20 июня 2012 г. – Казань: Изд-во «Стар», 2012. – 330 с. – Минниханов Р.Н. – С.5.

Валеев Разиль. О премьере /беседу записал Р.Ахметов // Звезда Поволжья. – 2007. – 22-28 февр.

Галеев Марат. Слово и дело /беседу записал Р.Ахметов // Звезда Поволжья. – 2007. – 22-28 февр.

Миннуллин Т. Премьер и культура /беседу записал Р.Ахметов // Звезда Поволжья. – 2007. – 1-6 марта.

Столяров М. Пилот формулы «Татарстан» //Татарстан. – 2007. – № 3. – С.12-18.

Хайруллин М. Кредо Минниханова // Звезда Поволжья. – 2007. – 1-6 марта.

Хубулава З. Наш Президент / З.Хубулава // Звезда Поволжья. – 2015. – 3-9 сент.

12 март
12 марта

Якуб Җиһангир улы Чанышев
Якуб Джангирович Чанышев
1892–1987
туунына 125 ел
125 лет со дня рождения

Генерал-лейтенант Якуб Җиһангир улы Чанышев 1892 нче елның 12 нче мартында (иске стиль буенча 27 нче февральдә) Уфа губернасы Эстәрлетамак өязе Тукай авылында крестьян гаиләсендә туган. Якуб бик иртә ятим кала, әмма сәләтле һәм үзсүзле булганы өчен Казан татар укытучылар мәктәбен тәмамлауга ирешә. Авылда укытучы булып эшли. 1913 нче елның сентябрендә хәрби хезмәткә чакырыла. Һәм бу вакыттан башлап Я.Чанышевның бөтен тормышы армия белән бәйләнә.

1917 нче елның гыйнварында Я.Чанышев Казан хәрби училищесына юллама ала. Бу вакытта шәһәрдә большевиклар оешмасы торгызыла һәм ул да РСДРП(б) сафларына баса.

Тизләтелгән курсларны тәмамлагач, Я.Чанышев 240 нчы запастагы полкка рота командиры итеп билгеләнә, солдатлар арасында кораллы баш күтәрүгә актив әзерлек алып бара.

Октябрь революциясеннән соң Я.Чанышев – Казан хәрби округының комиссары. Комуч Халык армиясенә һәм Чех корпусына каршы сугышларда катнаша. 1918 нче елдан Беренче Идел буе татар укчы бригадасының хәрби комиссары. Төркестан фронтында сугыша, Бохара һәм Фирганә шәһәрләрен алуда катнаша.

1925–1932 нче елларда Я.Чанышев – 1 нче Казан укчы дивизиясенең командиры һәм комиссары.

1934 нче елда М.В.Фрунзе исемендәге Хәрби академияне тәмамлый. Шуннан соңгы елларда Урта Азия хәрби округының 68 нче Төркестан тау укчылары дивизиясе белән җитәкчелек итә.

Бөек Ватан сугышы фронтында 1941 нче елның июненнән Я.Чанышев җитәкчелегендәге гаскәрләр Мәскәү

янында (1941–1942), Харьков янында (1942), Сталинград янында (1942–1943) сугыша, Люблин-Брест (1944), Көнчыгыш Помиран (1945) һәм Берлин (1945) һөҗүм операцияләрендә катнаша.

1946 нчы елдан Я.Чанышев К.Е.Ворошилов исемендәге СССР Кораллы көчләренең Генераль штабы Хәрби академиясендә укыта. 1957 нче елның гыйнварында отставкага чыга, актив иҗтимагый эшчәнлек алып бара. Ул берничә тапкыр Татарстанга килә, ветераннар, Казан яшьләре белән очраша.

Я.Чанышев ике Ленин ордены, Октябрь Революциясе ордены, дүрт Кызыл Байрак ордены, 2 нче дәрәҗә Суворов, 1 нче дәрәҗә Кутузов, 1 нче дәрәҗә Ватан сугышы, Кызыл Йолдыз орденнары, медальләр белән бүләкләнә.

Я.Чанышев 1987 нче елның 6 нчы ноябрендә Мәскәүдә вафат була.

Генерал-лейтенант Якуб Джангирович Чанышев родился 12 марта (по старому стилю 27 февраля) 1892 г. в деревне Тукаево Стерлимакского уезда Уфимской губернии в крестьянской семье. Якуб рано лишился родителей, но благодаря своим способностям и настойчивости сумел закончить в Казани татарскую учительскую школу. Работает учителем в деревне. В сентябре 1913 г. призывается на военную службу. И с этого времени вся жизнь Я.Чанышева связана с армий.

В январе 1917 г. Я.Чанышев направляется в Казанское военное училище. В это время в городе восстанавливается большевистская организция, и он вступает в ряды РСДРП.

После окончания ускоренных курсов Я.Чанышев назначается командиром роты в 240-й запасной полк, становится одним из руководителей солдатских масс, активно ведет подготовку к вооруженному восстанию.

После Октябрьской революции Я.Чанышев – комиссар Казанского военного округа. Участвует в боях с частями Народной армии Комуча и Чехословацкого корпуса. С 1918 г. – военный комиссар Первой Приволжской

татарской стрелковой бригады, воевал на Туркестанском фронте, участвовал во взятии Бухары и Ферганы.

В 1925–1932 гг. Я.Чанышев – командир и комиссар 1-й Казанской стрелковой дивизии.

В 1934 г. заканчивает Военную академию им. М.В.Фрунзе. В последующие годы Я.Чанышев командует 68-й Туркестанской горнострелковой дивизией Среднеазиатского военного округа.

На фронтах Великой Отечественной войны с июня 1941 г. части под руководством Я.Чанышева воевали под Москвой (1941–1942), Харьковым (1942), Сталинградом (1942–1943), участвовали в Люблин-Брестской (1944), Восточно-Померанской и Берлинской (обе–1945) наступательных операциях.

С 1946 г. Я.Чанышев преподает в Военной академии Генерального штаба Вооруженных Сил СССР им. К.Е.Ворошилова. В январе 1957 г. выходит в отставку, ведет активную общественную деятельность. Он неоднократно приезжает в Татарстан, встречается с ветеранами, молодыми жителями Казани.

Я.Чанышев награжден двумя орденами Ленина, орденом Октябрьской Революции, четырьмя орденами Красного Знамени, орденами Суворова 2-й степени, Кутузова 1-й степени, Отчественной войны 1-й степени, Красной Звезды, медалями.

Я.Д.Чанышев умер 6 ноября в Москве.

Укырга тәкъдим итәбез:
Советуем прочитать:

Чанышев Я. 1917 год в Казани: воспоминания солдата революции. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1968. – 115 с.: ил.

Чанышев Я.Д. Вспоминая былые походы: боевой путь 1-й татар. стрелковой бригады. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1973. – 64 с.

Чанышев Якуб Джангирович // Знаменитые люди о Казани и Казанском крае / [сост., авт. биогр. и коммент.

А.В.Гарзавина, И.А.Новицкая]. – 2-е изд. испр., доп. – Казань: Жиен, 2005. – С. 348-350.

Анисимов В. Три дня из жизни генерала // Крылья Родины. – 1986. – № 9. – С. 10-11.

Исхаков В. Саумы, генерал!: док. повесть. – Казан: Татар. кит., нәшр., 1977. – 143 б.

6 апрель
6 апреля

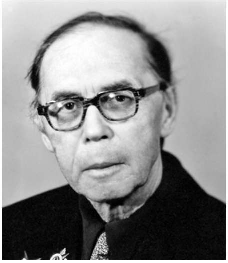

Якуб Зәнкиев
Якуб Занкиев
1917–2003
тууына 100 ел
100 лет со дня рождения

Язучы, педагог Якуб Камали улы Зәнкиев 1917 елның 6 апрелендә Иркутск шәһәрендә туа. 1940 елда Төмән укытучылар институтын тәмамлый һәм 40 елдан артык балаларга белем бирә.

Бер үк вакытта Я.Зәнкиев журналистика, әдәби иҗат эше белән дә шөгыльләнә. Аның язмалары, очерк-зарисовкалары, әдәби-тәнкыйть мәкаләләре район, өлкә матбугатында һәм Татарстанда нәшер ителә торган төрле газета-журналларда басыла. Шулай ук ул үзен фольклорчы буларак та таныта, укучыларны Төмән татарларының мәдәнияте, гореф-гадәтләре, тормышы белән таныштыра.

Я.Зәнкиев Бөек Ватан сугышында катнаша. I һәм II дәрәҗә Ватан сугышы, Кызыл Йолдыз орденнары һәм күпсанлы медальләр белән бүләкләнә.

Я.Зәнкиев – «Иртеш таңнары», «Ялкында өтелгән мәхәббәт» романнары, «Кайчыколак» һ.б. хикәяләр җыентыклары авторы.

1994 елда Татарстан китап нәшриятында басылган, Себер татарлары тормышына багышланган «Иртеш таңнары» романы өчен язучыга 2002 елда Татарстан Республикасының Г.Тукай исемендәге Дәүләт премиясе бирелә.

Я.Зәнкиев 2003 елның 7 мартында Төмән өлкәсенең Тубыл шәһәрендә вафат була.

Писатель, педагог Якуб Камалеевич Занкиев родился 6 апреля 1917 г. в г. Иркутске. Закончив в 1940 г. Тюменский учительский институт, он всю свою жизнь посвящает педагогической деятельности. Более 40 лет работает в школах Сибири.

Я.Занкиев одновременно занимается творческой деятельностью. Его литературно-критические статьи, очерки, зарисовки печатаются на страницах районных, областных, в том числе и татарстанских, газет и журналов. Как фольклорист, глубоко изучивший культуру, обычаи и традиции тюменских татар, он знакомит с ними и своих читаталей.

Я.Занкиев – участник Великой Отечетвенной войны. Он был награжден орденами Великой Отечественной войны I и II степеней, Красной Звезды и множеством медалей.

Я.Занкиев является автором романов «Иртеш таңнары» («Зори Иртыша»), «Ялкында өтелгән мәхәббәт» («Любовь, объятая пламенем»), сборника рассказов «Кайчыколак» и др.

В 1994 г. в Татарском книжном издательстве издается роман «Иртеш таңнары» («Зори Иртыша»), посвященный жизни сибирских татар. За этот роман писателю в 2002 г. присуждается Государственная премия Татарстана им. Г.Тукая.

Я.Занкиев умер 7 марта 2003 г. в г. Тобольске Тюменской области.

Укырга тәкъдим итәбез:
Советуем прочитать:

Зәнкиев Я. Иртеш таңнары: роман / [романның әдәби вариантын А.Гыйләҗев эшләде]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1988. – 333 б.

Зәнкиев Я. Иртеш таңнары: роман. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1994. – 672 б.

Зәнкиев Я. Ялкында өтелгән мәхәббәт: роман. – Төмән: Вектор Бук, 1999. – 312 б.

Занкиев Я.К. Зори Иртыша: роман. – Тюмень: Софт Дизайн. – 1996 –

Кн. 1. – 1996. – 271 с.

Кн. 2. (предисл. В.Рогачева). – 1998. – 232 с.

Занкиев Я. Любовь, объятая пламенем / [пер. Х.Алишиной]. – Тюмень: Изд-во Тюмен. гос. ун-та, 2001. – 280 с.

Әдипләребез: биобиблиогр. белешмәлек. 2 томда. Т.1 / [төз. Р.Н.Даутов, Р.Ф.Рахмани]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2009. – 751 б. – Я.Зәнкиев. – Б. 554-555.

Алишина Х. Себер татарлары елъязмачысы // Мәдәни җомга. – 1997. – 11 апр. – Б. 11.

Әхмәтова-Урманче Ф. Хәзинәдар // Мәдәни җомга. – 2002. – 5 апр. – Б. 12.

Садыйков К. «Иртеш таңнары» //Шәһри Казан. – 2002. – 5 апр.

Хәмитов Г. Себер кыясы // Ватаным Татарстан. – 2002. – 16 апр.

Хәмитов Г. Үлчәшмичә гадел булып... // Шәһри Казан. – 2003. – 7 май.

Хатипов Ф. Ерактагы якын Себер // Мәдәни җомга. – 2007. – 11 май. – Б. 18.

Хәбибуллин Х. Чын мәхәббәт бармы?: [«Өтелгән мәхәббәт» романы тур.] // Казан утлары. – 2002. – № 2. – Б. 182-184.

13 апрель
13 апреля

«Республика Татарстан» газетасы
Газета «Республика Татарстан»
1917
беренче саны чыгуга 100 ел
100 лет со дня выхода первого номера

Көн саен чыга торган иҗтимагый сәяси «Республика Татарстан» газетасы Татарстанның рус телендә басылучы әйдәп баручы газетасы булып тора. 1917 елның 13 апреленнән башлап Казанда басыла. Исеме үзгәреп тора: 1917 елның 22 августында Вакытлы хөкүмәт җирле органнары тарафыннан ябылганга кадәр – «Рабочий», 11 ноябрьдән – «Знамя революции» (1918 елның 14 июлендә яңартылган «Рабочий» газетасы аның белән кушыла), 1920 елның 1 маеннан – «Знамя Труда», 1920 елның 20 июненнән – «Известия Ревкома Татарской ССР, губкома РКП(б) и Казанского горсовета», 1920 елның 29 сентябреннән – «Известия ТатЦика, обкома РКП(б) и Казанского Совета», 1924 елның 5 маеннан – «Красная Татария», 1951 елның 5 августыннан – «Советская Татария», 1993 елның 17 августыннан – «Республика Татарстан».

Газетаның төп тематикасы Россия, Татарстан һәм чит илләрнең иҗтимагый-сәяси тормышындагы вакыйгалар белән билгеләнә. Эшчәнлегенең беренче айларында җиңгән демократик революция һәм урнашкан ике властьлылык шартларында «Рабочий» газетасы Россиядә социалистик революция җиңүе өчен көрәш һәм бөтен дәүләт властен Советлар кулына тапшыру идеяләрен пропагандалый. Ул Вакытлы хөкүмәтнең тышкы һәм эчке сәясәтен тәнкыйть белән бәяли һәм шуның өчен ябыла.

«Знамя революции» газетасы Совет властен ныгыту өчен көрәшә. Гражданнар сугышы елларында Ак армия һөҗүмен кире кайтару өчен хәрби көчләр мобилизациясендә катнаша. Тыныч төзелеш чорында халык хуҗалыгын торгызу, НЭП, халыклар дуслыгын

ныгыту, илне индустрияләштерү, авыл хуҗалыгын күмәкләштерү, культура революциясе, сугышка кадәрге бишьеллыкларны вакытыннан алда үтәү игътибар үзәгендә була.

Бөек Ватан сугышы елларында газетада татарстанлыларның фронтта һәм тылдагы батырлыклары киң яктыртыла.

Сугыштан соңгы чорда республика өчен яңа булган нефть, нефтехимия, энергетика, машина төзелеше, автомобиль төзелеше тармакларын торгызу һәм алардагы проблемалар турында языла. Авыл хуҗалыгы үсешенә һәм культура төзелешенә зур игътибар бирелә.

«Республика Татарстан» республика һәм илнең иҗтимагый, икътисади һәм мәдәни тормышындагы мөһим вакыйгаларны яктырта. Газета рус телендә ТР Президенты указларын, ТР Дәүләт Советы тарафыннан кабул ителгән законнарны, ТР Министрлар кабинеты карарларын беренче булып бастыра. Атнага бер мәртәбә атаклы шәхесләр, әдәбият һәм сәнгать эшлекләләре, игътибарга лаеклы вакыйгалар турында иллюстрацияләнгән күпбитле номер бастырыла.

Ежедневная общественно-политическая газета «Республика Татарстан» является ведущим периодическим изданием Татарстана на русском языке. Издается с 13 апреля 1917 г. в Казани. Название менялось: до закрытия 22 августа 1917 г. местными органами Временного правительства – «Рабочий», с 11 января – «Знамя революции» (14 июля 1918 г. с ней слилась возрожденная газета «Рабочий»), с 1 мая 1920 г. – «Знамя труда», с 20 июня 1920 г. – «Известия Ревкома Татарской ССР, губкома РКП(б) и Казанского горсовета», с 28 сентября 1920 – «Известия ТатЦИКа, обкома РКП(б) и Казанского Совета», с 5 мая 1924 г. – «Красная Татария», с 5 августа 1951 г. – «Советская Татария», с 17 августа 1993 г. – «Республика Татарстан».

Основная тематика газеты определялась событиями общественно-политической жизни России, Татарстана и за рубежом. В первые месяцы своей деятельности в ус-

ловиях победившей демократической революции и установившегося двоевластия газета «Рабочий» пропагандировала идеи борьбы за победу социалистической революции в России и передачи всей государственной власти в руки Советов. Она критически оценивала внешнюю и внутреннюю политику Временного правительства, за что была закрыта.

Газета «Знамя революции» боролась за упрочение Советской власти. В годы Гражданской войны она участвовала в мобилизации сил для отражения натиска Белой армии. В период мирного строительства в центре внимания газеты были такие вопросы, как восстановление народного хозяйства, НЭП, укрепление дружбы народов, индустриализации страны, коллективизации сельского хозяйства, культурная революция, досрочное выполнение планов довоенных пятилеток.

В годы Великой Отечественной войны в газете широко освещались подвиги уроженцев Татарстана на фронте и в тылу.

В послевоенный период повествовалось о становлении и назревших проблемах новых для республики отраслей промышленности: нефтяной, нефтехимической, энергетики, машиностроения, автомобилестроения. Большое внимание уделялось вопросам развития сельского хозяйства и культурного строительства.

«Республика Татарстан» освещает важейшие события общественной, экономической и культурной жизни республики и страны. Газета первой публикует указы Президента РТ, законы, принятые Государственным Советом РТ, постановления Кабинета Министров РТ на русском языке. Раз в неделю выпускаются иллюстрированные многостраничные номера с рассказами, очерками и зарисовками об известных личностях, деятелях литературы и искусства, примечательных событиях.

Укырга тәкъдим итәбез:
Советуем прочитать:

Каримова С.К. Газета «Рабочий» в борьбе за массы. – Казань: Таткнигоиздат, 1957. – 119 с.

Насыров Т.М. Октябрь и печать Татарии. 1917–1920 гг. – Казань: Таткнигоиздат, 1957. – 211 с.

Мухаметшин Ф. Имя газеты ко многому обязывает: [поздравление с 90-летием газеты] // Респ. Татарстан. – 2007. – 13 апр.

Латышев А. Быть созвучным времени: [к 90-летию газеты] // Респ. Татарстан. – 2007. – 13 апр.

Рустам Минниханов: «Вы делаете доброе, нужное всем дело»: [поздравление Президента с 95-летием издания] // Респ. Татарстан. – 2012. – 14 апр.

Латышев А. Лет до ста расти нам без старости!: к 95-летию газеты // Респ. Татарстан. – 2012. – 13 апр.

Миргазизов Р. И целый век живет газета // Респ. Татарстан. – 2014. – 30 янв.

Лисин Е. Көндәлек эштә – көндәлек ярдәмче: [газетага 85 ел] // Ватаным Татарстан. – 2002. – 13 апр.

Вәлиева Э. «Яхшылыкны күрсәтә белергә кирәк...»: [газетага 95 яшь] // Ватаным Татарстан. – 2012. – 14 апр.

22 май
22 мая

Фәрит Хәйрулла улы Мөхәммәтшин
Фарид Хайруллович Мухаметшин
1947
70 яшь тула
исполняется 70 лет

Дәүләт эшлеклесе, Татарстан Республикасы Дәүләт Советы рәисе Фәрит Хәйрулла улы Мөхәммәтшин 1947 елның 22 маенда Әлмәт шәһәрендә хезмәткәр гаиләсендә туа. Ул үзенең хезмәт эшчәнлеген 1963 елда Ленин комсомолы исемендәге Әлмәт газ-бензин заводында токарь булып башлый. Совет Армиясе сафларында хезмәт итеп кайткач, «Әлмәтнефть» нефть промыселлары идарәсенең җитештерүне автоматлаштыру цехында контроль-үлчәү приборлары слесаре булып эшли.

Ф.Х.Мөхәммәтшин читтән торып 1971 елда Әлмәт газ промышленносте техникумын, 1976 елда Уфа нефть институтын, 1986 елда КПСС ҮК каршындагы Саратов югары партия мәктәбен тәмамлый.

1970 елдан Ф.Х.Мөхәмәтшин партия, совет һәм хуҗалык эшендә: ул 1970–1972 елларда ВЛКСМның Әлмәт шәһәр комитеты инструкторы; 1972–1978 дә КПССның шәһәр комитеты промышленность-транспорт бүлеге инструкторы; 1978–1980 дә халык депутатларының Әлмәт шәһәр Советы башкарма комитеты рәисе урынбасары, 1980–1985 тә рәиснең беренче урынбасары; 1985–1987 дә КПССның Әлмәт шәһәр комитеты секретаре, 1987 дә – икенче секретарь; 1987–1988 дә – катлам басымын тоту өчен технологик сыеклык хәзерләүче Әлмәт идарәсе начальнигы; 1988–1989 да – халык депутатларының Әлмәт шәһәр Советы башкарма комитеты рәисе; 1989–1990 да – Татарстан АССРның сәүдә министры; 1990 елда – КПССның Әлмәт шәһәр комитеты беренче секретаре; 1990–1991 дә Татарстан ССР Министрлар Советының рәис урынбасары; 1991–1995 елларда Татарстан Республикасы Югары Советы рәисе; 1995–1998 дә – Татарстан Республикасы Премьер-министры; 1998 елның 27 маеннан – Татарстан Республикасы Дәүләт Советы

рәисе. Ул 2000 елның 21 гыйнварында бу урынга яңадан сайлана.

Ф.Х.Мөхәммәтшин – сәясәт фәннәре докторы. Ул дәүләт төзелеше, федератив төзелеш, милләтара мөнәсәбәтләр проблемалары турындагы күпсанлы фәнни һәм методик хезмәтләр авторы.

Ф.Х.Мөхәммәтшин 1990 елдан Татарстан Республикасы халык депутаты; ул Европаның Җирле һәм региональ хакимиятләр Конгрессында Россия делегациясе әгъзасы; «Зур Идел» Идел буе төбәкләре Ассоциациясенең вице-президенты; Россиянең законнар чыгару Советында Президиум әгъзасы.

Государственный деятель, Председатель Государственного Совета Республики Татарстан Фарид Хайруллович Мухаметшин родился 22 мая 1947 г. в городе Альметьевске в семье служащих. Трудовую деятельность начинает в 1963 г. токарем Альметьевского газобензинового завода им. Ленинского комсомола. После окончания службы в рядах Советской Армии работает слесарем контрольно-измерительных приборов цеха автоматизации производства нефтепромыслового управления «Альметьевнефть».

Ф.Х.Мухаметшин без отрыва от производства в 1971 г. закончил Альметьевский техникум газовой промышленности, в 1976 г. – Уфимский нефтяной институт, в 1986 г. – Саратовскую высшую партийную школу при ЦК КПСС.

С 1970 г. Ф.Х.Мухаметшин на партийной, советской и хозяйственной работе: в 1970–1972 гг. – инструктор Альметьевского горкома ВЛКСМ; в 1972–1978 гг. – инструктор промышленно-транспортного отдела горкома КПСС; в 1978–1980 гг. – заместитель председателя, в 1980–1985 гг. – первый заместитель председателя исполкома Альметьевского городского Совета народных депутатов; в 1985–1987 гг. – секретарь, в 1987 г. – второй секретарь Альметьевского городского комитета КПСС; 1987–1988 гг. – начальник Альметьевского управления по подготовке технологической жидкости для поддержа-

ния пластового давления; в 1988–1989 гг. – председатель исполкома Альметьевского городского Совета народных депутатов; в 1989–1990 гг. – министр торговли Татарской АССР; в 1990 г. – первый секретарь Альметьевского горкома КПСС; в 1990–1991 гг. – заместитель Председателя Совета Министров Татарской ССР; в 1991–1995 гг. – Председатель Верховного Совета Республики Татарстан; в 1995–1998 гг. – Премьер-министр Республики Татарстан; с 27 мая 1998 г. – Председатель Государственного Совета Республики Татарстан. Переизбран на этот пост 22 января 2000 г.

Ф.Х.Мухаметшин – доктор политических наук, автор многочисленных научных публикаций по проблемам государственного строительства, федеративного устройства, межнациональных отношений.

Ф.Х.Мухаметшин – народной депутат Республики Татарстан с 1990 г.; член российской делегации в Конгрессе местных и региональных властей Европы; Вице-президент Ассоциации поволжских регионов «Большая Волга», член Президиума Совета законодателей России.

Укырга тәкъдим итәбез:
Советуем прочитать:

Мухаметшин Ф.Х. Республика Татарстан: от референдума до договора. – Казань: Изд-во Верховного Совета Республики Татарстан, 1995. – 176 с.

Мухаметшин Ф.Х. Республика Татарстан: особенности социально-политического развития на рубеже веков. – Казань: Идел-Пресс, 2000. – 213 с.

Мухаметшин Ф.Х., Исаев Г.А. Региональный политический процесс в федеративном и социологическом измерениях. – Казань: Идел-Пресс, 2002. – 151 с.

Мухаметшин Ф.Х. Память об отце. – Казань: Магариф, 2002. – 119 с.

Мухаметшин Ф. Политический фундамент Татарстана // Парламент Татарстана: его лидеры в зеркале истории: 1920–2009 годы: ист.-публ. очерки о парламенте

Татарстана и его руководителях. – Казань: Идел-Пресс, 2009. – С.12-38.

Мухаметшин Ф. 10 лет муниципальной власти Татарстана // Местное самоуправление в Татарстане. – 2016. – март (№ 1). – С. 6-7.

Ике гасыр арасы = На стыке веков / [төз. Г.Рәхим]. – Казан: Идел-Пресс, 2007. – 352 б.:фоторәсемнәр б-н. – Библиогр. – Б. 306-347.

Хәйруллин М. Җиңү мизгелләре // Татарстан. – 2004. – № 4. – Б.10-13.

Миңнуллин Р. Татарның затлы улы // Ватаным Татарстан. – 2007. – 25 май.

Мөхәммәтшин Ф.Х. Сабыр төбе – сары алтын / [әңгәмәне язып алучы Разил Вәлиев] //Шәһри Казан. – 2007. – 22 май.

Таһиров И. Ил-көн гамен салып иңнәргә... // Мәдәни җомга. – 2007. – 18 май. – Б. 8-9.

Мөхәммәтшин Ф.Х. «Республикабыз язмышы өчен үзебез җаваплы –мөстәкыйльлек менә шул инде ул» / [әңгәмәдәш И. Ибраһимов] // Казан утлары. – 2015. – № 8. – Б. 4-9.

Мухаметшин. Первоисточник / [гл. ред. Р.Ратникова; фот.: М.Козловский и др]. – Казань: ООО «Дизайн-центр А 1», 2013. – 277 с.: фот.

Кто есть кто в Республике Татарстан: справочник. Вып. 3: по состоянию на 20 июня 2012 г. – Казань: Изд-во «Стар», 2012. – 330 с. – Мухаметшин Ф.Х. – С.8-9.

Галеев М. Майский юбилей / [беседу записал Р.Ахметов] // Звезда Поволжья. – 2007. – 17-23 мая.

Липужина В. Человеколюбие / [беседу записал Р.Ахметов] // Звезда Поволжья. – 2007. – 17-23 мая.

Мухаметшин Ф. Терпение – золото / [беседу записал Разиль Валеев] //Звезда Поволжья. – 2007. – 4-10 мая; 17-23 мая.

Столяров М. Реальный политик // Татарстан. –2007. – № 5. – С. 6-13. – рус., татар.

Тагиров И. Неутомимый борец // Татарстан. –2007. – № 5. – С. 14-17. – рус., татар.

Хайруллин М. Лидер // Звезда Поволжья. – 2007. – 24-30 мая.

Хакимов Р. Сосед и друг // Звезда Поволжья. – 2007. – 31 мая-6 июня.

Луговой О. Избранный спикер Госсовета РТ: «Будет привычно, но не легче»: [Кресло председателя Госсовета в пятый раз занял Ф.Мухамметшин] // Комсомольская правда. – 2014. – 3-4 окт. – С.4.

12 июнь
12 июня

Софья Радзиевская

1892–1989

туына 125 ел
125 лет со дня рождения

Язучы Софья Борисовна Радзиевская 1892 елның 12 июнендә Петербург шәһәрендә юллар төзүче инженер гаиләсендә туа. Гимназия һәм 1918 елда Бестужев Югары курслары дип йөртелгән уку йортының биология бүлеген тәмамлаганнан соң, урманнарны һәм культуралы үсемлекләрне корткыч бөҗәкләрдән саклау буенча оештырылган экспедицияләрдә эшли, илнең төрле төбәкләрендә була.

1925–1933 елларда Софья Борисовна Ташкентта үсемлекләрне саклау институтында фәнни-тикшеренү эшләре алып бара. Биредә яшәгәндә аның балалар өчен «Рассказы о животных», «Пум» исемле беренче китаплары басылып чыга. Ул шулай ук «Пионер», «Юный натуралист» журналларына да актив язышa.

1935–1936 елларда С.Радзиевская Мәскәүдә СССР Җир эшләре халык комиссариатында энтомолог-консультант булып эшли.

1937 елда С.Радзиевская Казанга күчеп килә: элеваторда, азык-төлек складларында инспектор-энтомолог (1937–1942), аннары производствода химик (1944–1949) булып эшли. 1950–1958 елларда республика лекцияләр бюросында методист һәм Казан университетының Н.И.Лобачевский исемендәге фәнни китапханәсендә кульъязмалар һәм сирәк китаплар бүлеге хезмәткәре вазифаларын башкара. 1959 елдан ул язучы профессионал сыйфатында, әдәби иҗат эше белән генә шөгыльләнә.

Язучы 1986–1988 елларда Севастополь, 1988 елдан Мәскәү шәһәрендә яши.

Софья Радзиевская 1989 елның 17 июлендә Мәскәүдә вафат була.

С.Радзиевская илле елга якын Казанда яши. Аның иң актив эшчәнлеге Казан чорына туры килә. Биредә ул фән-

ни эш белән дә актив шөгыльләнә. Казан университеты нәшриятында сирәк кулъязмаларның дүрт томлык фәнни аңлатмасын чыгара. Күпсанлы хикәяләрен, зур күләмле әсәрләрен Казанда яза. Татар язучыларының әсәрләрен русчага тәрҗемә итә, телевидение, радио аша чыгышлар ясый.

С.Радзиевская – ике дистәгә якын китап авторы. Аларның һәммәсе диярлек балаларга адресланган. Язучының табигать турында мавыктыргыч итеп язган хикәяләре һәм маҗаралы повестьлары, уку өчен кызыклы булу белән бергә, балаларга күптөрле фәнни һәм тарихи мәгълүмат бирү ягыннан да әһәмиятлеләр.

Писательница Софья Борисовна Радзиевская родилась 12 июня 1892 г. в Петербурге в семье инженера-строителя дорог. После окончания гимназии и биологического отделения Бестужевских курсов в 1918 г., участвует в экспедициях, организованных для защиты лесов и культурных растений от вредителей. Посещает разные уголки страны.

В 1925–1933 гг. Софья Борисовна ведет научно-исследовательские работы в Институте защиты растений в Ташкенте. Здесь издаются ее первые книги для детей: «Рассказы о животных» и «Пум». Она также печатается в журналах «Пионер» и «Юный натуралист».

В 1934–1936 годах С.Радзиевская работает энтомологом-консультантом Наркомзема СССР в Москве.

В 1937 г. С.Радзиевская переезжает в Казань: работает инспектором-энтомологом на элеваторах, продовольственных складах (1937–1942), потом химиком на производстве (1944–1949). В 1950–1958 годах она методист Республиканского лекционного бюро, исполняет обязанности сотрудника отдела рукописей и редких книг Научной библиотеки им. Н.И.Лобачевского Казанского университета. С 1959 г. она занимается профессиональной литературной деятельностью.

В 1986–1988 годах С.Радзиевская живет в городе Севастополе, а с 1988 г. в Москве.

С.Радзиевская умерла в 1989 г. в Москве.

С.Радзиевская около пятидесяти лет прожила в Казани. Ее самая активная деятельность совпала с казанским периодом. Здесь она занималась и научной работой. В издательстве Казанского университета издает четырехтомное научное описание редких рукописей. Свои многочисленные рассказы и повести она пишет в Казани, переводит произведения татарских писателей на русский язык, выступает по телевидению и радио.

С.Радзиевская – автор около двух десятка книг, адресованных детям. Увлекательные рассказы и приключенческие повести писателя о природе не только интересны для чтения, но имеют большое значение с точки зрения предоставления детям разнообразной научной и исторической информации.

Укырга тәкъдим итәбез:
Советуем прочитать:

Радзиевская С. Избранное. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1972. – 384 с.: ил.; с портр.

Радзиевская С. Лесная быль: рассказы и повести. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1975. – 304 с.

Радзиевская С. Белое перешко: рассказы. – Казань: Панорама, 1993. – 48 с.: портр. – (Б-ка журн. «Казань», № 5].

Радзиевская С. Болотные робинзоны: повесть и рассказы. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1993. – 160 с.

Радзиевская С. Пум: хикәяләр / [С.Сибгатуллина тәрҗ.]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1977. – 126 б.

Гиниятуллина А. Писатели Советского Татарстана: биобиблиогр. спр. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1970. – 512 с. – Радзиевская Софья Борисовна. – С. 337-338.

Орешина Н. Времени неподвластно: очерк // Сов. Татария. – 1982. – 13 июня.

Миннибаев К. «Поклонитесь от меня милой Казани» // Казанские ведомости. – 1992. – 18 июня.

Хасанов А. Книга жизни // Изв. Татарстана. – 1993. – 12 июня.

Даутов Р.Н., Нуруллина Н.Б. Совет Татарстаны язучылары: биобиблиогр. белешмә. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1986. – 639 б. – Софья Радзиевская. – Б. 373-374.
Ихсанова Л. Олы бәхет иясе // Казан утлары. – 1982. – № 6. – Б. 143-146.

8 июль
8 июля

Михаил Петрович Девятаев

1917–2002

туына 100 ел
100 лет со дня рождения

Очучы-истребитель, Советлар Союзы Герое Михаил Петрович Девятаев Пенза губернасы Спасс өязенең (хәзер Мордва Республикасы) Торбеево поселогында туа. 1938 елда Казан елга техникумын, аэроклуб тәмалый. Шул ук елда Совет Армиясенә чакырыла. 1939–1940 елларда совет-фин сугышында катнаша. 1940 елда очучыларның Чкалов исемендәге хәрби авиация мәктәбен тәмамлый.

1941 елның 22 июненнән М.Девятаев Бөек Ватан сугышы фронтларында, 104 нче истребительләр авиация полкында звено командиры (2 нче һава армиясенең 9 нчы истребительләр авиациясе дивизиясе). Көньяк-көнбатыш, Воронеж һәм 1 нче Украина фронты гаскәрләре составында Сталинград (1942–1943) һәм Курск (1943) сугышларында, Житомир-Бердичев, Корсунь-Шевченко, Ровно-Луцк һәм Проскурово-Черновцы һөҗүм операцияләрендә катнаша. 1944 елның 13 июлендә М.Девятаев самолетына ут каба, үзе яраланып әсирлеккә эләгә.

1945 елның 8 февралендә М.Девятаев кабатланмас каһарманлык күрсәтә. 9 хәрби әсир белән немецларның гадәттән тыш яшерен «Хейнкель-111» самолетын кулга төшереп, фронт сызыгын кичә һәм совет хәрби командованиесенә Пенемюнде полигонындагы яшерен завод, ракета җибәрү өчен диңгез буендагы старт җайланмалары, аларның төгәл координаталары турында стратегик мөһим мәгълүматлар тапшыра. Сугыш беткәч, М.Девятаев хәрби трибунал тарафыннан хөкем ителә. 1945 елның сентябрендә конструктор С.П.Королев аны Польшада әсирләрне тикшерү лагерында таба һәм Пенемюндега чакыртып алдыра. М.Девятаев С.П.Королевка анда ракеталарның кайда ясалуын һәм кайдан җибәрелгәнлеген күрсәтә.

1945 елның ноябрендә запастагы өлкән лейтенант М. Девятаев Казанга кайта. 1946 елдан Казан елга портында капитан, су асты канатлы пассажир судносы капитаны, остаз-капитан булып эшли.

1957 елның 15 августында М.П.Девятаевка Советлар Союзы Герое исеме бирелә. Ул Ленин ордены, Кызыл Йолдыз, 1 нче һәм 2 нче дәрәҗә Ватан сугышы орденнары белән бүләкләнә.

1990 еллар башында күпмилләтле Казан иҗтимагый-сәяси үзәге идарәсе әгъзасы, 1990–2002 дә «Татарстан яңарышы» республика иҗтимагый-сәяси оешмасының сәяси совет рәисе, Татарстан Республикасы Ветераннар советы әгъзасы.

М.П.Девятаев 2002 елның 24 ноябрендә Казан шәһәрендә вафат була. Казан шәһәрендә бер урам һәм Казан елга техникумы М.П.Девятаев исемен йөртә, ул яшәгән йортка мемориаль такта куела. Торбеево поселогында Геройга музей ачыла.

Летчик-истребитель, Герой Советского Союза Михаил Петрович Девятаев родился 8 июля 1917 г. в поселке Торбеево Спасского уезда Пензенской губернии (ныне Республика Мордовия). В 1938 г. закончил Казанский речной техникум, аэроклуб. В том же году его призывают в Советскую Армию. В 1939–1940 гг. он участвует в советско-финской войне. В 1940 г. заканчивает Чкаловскую военную авиационную школу летчиков.

С 22 июня 1941 г. М.Девятаев на фронтах Великой Отечественной войны, командир звена 104-го истребительного авиационного полка (9-я гвардейская истребительная авиационная дивизия, 2-я воздушная армия). В составе войск Юго-Западного, Воронежского и 1-го Украинского фронтов принимает участие в Сталинградской (1942–1943) и Курской (1943) битвах, в Житомирско-Бердичевской, Корсунь-Шевченковской, Ровно-Луцкой и Проскуровско-Черновицкой наступательных операциях. 13 июля 1944 г. в воздушном бою самолет Девятаева был сбит, загорелся, а сам он, раненый, захвачен в плен.

8 февраля 1945 г. М.Девятаев проявляет неповто-

римый героизм. Совместно с девятью военнопленными захватывает немецкий сверхсекретный бомбардировщик «Хейнкель – 111», пересекает линию фронта и доставляет советскому командованию стратегически важные сведения о засекреченном заводе в полигоне Пенемюнде, где производилось и испытывалось ракетное оружие, точные координаты стартовых установок, которые находились вдоль берега моря. После войны М.Девятаев был осужден военным трибуналом. В сентябре 1945 г. конструктор С.П.Королев находит его в Польше в фильтрационном лагере и вызывает в Пенемюнде. М.Девятаев показывает места, где производились узлы ракет и откуда они стартовали.

В ноябре 1945 г. старший лейтенант запаса М.Девятаев возвращается в Казань. С 1946 г. работает в Казанском речном порту капитаном, капитаном-наставником пассажирских судов на подводных крыльях.

15 августа 1957 г. М.П.Девятаеву присвоено звание Героя Советского Союза. Он награжден орденами Ленина, Красного Знамени, Отечественной войны I и II степеней, медалями.

В начале 1990-х гг. – член правления многонационального Казанского общественно-политического центра, в 1999–2002 гг. – председатель республиканской общественно-политической организации «За возрождение Татарстана», член Совета ветеранов Республики Татарстан.

М.Девятаев умер 24 ноября 2002 г. в Казани. Имя Девятаева носят улица в Казани, Казанский речной техникум; установлена мемориальная доска в доме, где он жил; в поселке Торбеево открыт его музей.

Укырга тәкъдим итәбез:
Советуем прочитать:

Девятаев М. Тәмугтан качу: әдәби.-док. повесть / [русчадан Ә.Сәхапов тәрҗ.] – Казан: Татар. кит. нәшр., 1991. – 215 б.

Девятаев М. Побег из ада. – Казань: Татар. кн. изд-во, 2000. – 191 с.: портр., 8 л. фот.

Ханин Л. Девятаев Михаил Петрович // Советлар Союзы Геройлары – якташларыбыз: әдәби-док. очерклар һәм язмалар. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1990. – Б. 141-145.

Ибраһимов Рәшит. Гиннесс китабына кертелгән батырлык // Идел. – 1999. – № 5. – Б. 42-45.

Бәдретдинов Х. Тәмугтан качкан егет // Татарстан. – 2000. – № 4. – Б. 10-11.

Садриев Ә. Сугышны туктатуга тиң батырлык // Шәһри Казан. – 2002. – 8 май.

Сафиуллин Ә. Ни өчен Гитлер Девятаевны шәхси дошманы дип атаган // Ватаным Татарстан. – 2004. – 21 гыйнв.

Хәйруллин И. Гитлерның шәхси дошманы //Шәһри Казан. – 2009. – 9 сент.

Михаил Девятаев: воспоминания, отклики, публицистика, хроника. – Саранск: Красный Октябрь, 2007. – 248 с.

Ханин Л. Девятаев Михаил Петрович // Герои Советского Союзна – наши земляки: сб. док. очерков и зарисовок. В 3-х кн. Кн. 1. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1982. – С. 160-164.

Черепанов М. Побег, изменивший весь мир // Молодежь Татарстана. – 2005. – 10 февр.

Побег из ада // Военные знания. – 2013. – № 8. – С. 31-33.

Черепанов М. «Если мы их тогда не достали...» // Респ. Татарстан. – 2015. – 12 февр.

Сабиров А. Ас из лагеря смерти // Татарстан. – 2015. – № 5. – С. 28-31.

25 июль
25 июля

Мирсәет Солтангалиев
Мирсаид Султан-Галиев
1892–1940
тууына 125 ел
125 лет со дня рождения

Сәясәт һәм дәүләт эшлеклесе, милли дәүләт төзелеше теоретигы Мирсәет Хәйдәргали улы Солтангалиев 1892 елның 25 июлендә Уфа губернасы Стәрлетамак өязенең Елимәт авылында укытучы гаиләсендә туа. 1911 елда Казан татар укытучылар мәктәбен тәмамлагач, Уфа губернасында авыл мәктәпләрендә укыта, шушы вакытта газеталарда мәкаләләре басыла башлый. 1915–1917 елларда ул Бакуда яши, биредә шулай ук укыта, көндәлек матбугатта язмалар белән катнаша.

1917 елгы Февраль революциясеннән соң М.Солтангалиев Петроградка килә. 2 нче Бөтенроссия мөселман съездын оештыручыларның берсе була (1917, июль-август, Казан), Казан мөселман социалистик комитетын оештыруда һәм аның эшендә катнаша. 1917 елның июненнән ул РСДРП(б) әгъзасы, Казанда Октябрь восстаниесендә актив катнаша, Казанның Революцион штабы составына керә, Татар-Башкорт Совет Республикасы турындагы Положениене яклап чыгышлар ясый.

Мөселман социалистик комитеты хәрби секциясенең җитәкчесе буларак, мөселман хәрби частьләрен оештыруда, гражданнар сугышында катнаша.

1919 елның августыннан М.Солтангалиев Мәскәүдә: РСФСР Милләтләр эшләре буенча халык комиссариаты коллегиясе әгъзасы, РСФСРның хәрби һәм диңгез эшләре буенча халык комиссариаты каршындагы Үзәк мөселман хәрби коллегиясе рәисе, ВКП(б) ҮК каршындагы Көнчыгыш халыкларның коммунистик оешмаларының Үзәк бюросы җитәкчесе, Федераль җир биләмәләре комитеты рәисе.

М.Солтангалиев Татарстан АССР төзү проекты эшләүдә катнаша.

Милли мәсьәләләрне чишүдә М.Солтангалиевнең

карашлары партия җитәкчелегенекеннән аерыла. Ул РКП(б) һәм Совет хөкүмәтенең милли сәясәттәге карашларына, эш-гамәлләренә, шул исәптән Сталинның республикаларны автономлаштыру планына каршы чыга. М.Солтангалиевнең тәнкыйтьчел чыгышларыннан соң 1923 елның 4 маенда, аны кулга алып хөкем итәләр, барлык эш урыннарыннан алалар. Киңәшмәдән соң ул азат ителә.

1923–1928 елларда СССР кооперациясе өлкәсендә эшли.

1928 елда М.Солтангалиев кулга алынып, 1930 елда Соловки утравындагы лагерьга озатыла. 1934 елда иреккә чыккач, Саратов шәһәрендә яши. 1937 елның мартында ул яңадан кулга алынып, хөкем ителә һәм 1940 елның 28 гыйнварында атып үтерелә. 1991 елда реабилитацияләнә.

М.Солтангалиев – милли мәсьәләләргә, Россиядә милли дәүләтчелек төзүгә караган теоретик мәкаләләр, очерклар авторы.

1992 елда Казанның тарихи үзәгендәге мәйданга М. Солтангалиев исеме бирелә.

Политический и государственный деятель, один из теоретиков национально-государственного строительства Мирсаид Хайдаргалиевич Султан-Галиев родился 25 июля 1892 г. в деревне Елимбетово Стерлитамакского уезда Уфимской губернии в семье учителя. После окончания в 1911 г. Казанской татарской учительской школы работает учителем в сельских школах Уфимской губернии, в этот же период начинает публиковаться в газетах. В 1915-1917 гг. живет в Баку, здесь также учительствует и сотрудничает с газетами.

После Февральской революции 1917 г. М.Султангалиев приезжает в Петроград, является одним из организаторов 2-го Всероссийского мусульманского съезда (Казань, июль-август 1917 г.), принимает участие в создании и деятельности Казанского мусульманского социалистического комитета. С июня 1917 г. член РСДРП(б), активный участник Октябрьского вооруженного восстания в

Казани, вошел в состав Революционного штаба в Казани, выступал сторонником Положения о Татаро-Башкирской Советской Республике.

Как руководитель военной секции Мусульманского социалистического комитета организует мусульманские воинские части, участвует в Гражданской войне.

С августа 1919 г. М.Султан-Галиев живет и работает в Москве: член коллегии Наркомата по делам национальностей РСФСР, председатель Центрального мусульманского комиссариата, председатель Центральной мусульманской военной коллегии при Наркомате по военным и морским делам РСФСР, руководитель Центрального бюро коммунистических организаций народов Востока при ЦК ВКП(б), председатель Федерального земельного комитета.

М.Султан-Галиев участвует в разработке проекта Декрета об образовании Татарской АССР. В ходе работы над документом расходится во взглядах на решение национального вопроса с руководством партии, выступает против некоторых аспектов национальной политики РКП(б) и советского государства, сталинского плана автономизации республик. 4 мая 1923 г. М.Султан-Галиев был арестован, осужден и снят во всех постов.

В 1923–1928 гг. он работает в системе кооперации СССР.

В 1928 г. был арестован и в 1930 г. сослан в лагеря на Соловецкие острова. После освобождения в 1934 г. живет в городе Саратове. В марте 1937 г. М.Султан-Галиев вновь был арестован, осужден и 28 января 1940 г. расстрелян. Реабилитирован в 1991 г.

М.Султан-Галиев – автор теоретических статей, очерков по национальному вопросу, национально-государственному строительству в России.

В 1992 г. именем М.Султан-Галиева названа площадь в историческом центре Казани.

Укырга тәкъдим итәбез:
Советуем прочитать:

Султан-Галиев М. Избранные труды = Солтангалиев

М. Сайланма хезмәтләр / [сост. И.Г.Гиззатуллин, Д.Р.Шарафутдинов]. – Казань: Гасыр, 1998. – 720 с.

Султан-Галиев М. Статьи, выступления, документы / [сост. И.Г.Гиззатуллин, Д.Р.Шарафутдинов]. – Казань, 1992. – 518 с.

Таһиров И. Ил корабын җил сөрә. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2011. – 383 б. – Кем ул Солтангалиев. – Б. 344-359.

Мөхәммәдиев Р. Сират күпере: роман. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1994. – 512 б.

Неизвестный Султан-Галиев: рассекреченные документы и материалы / [сост. Б.Ф.Султанбеков, Д.Р.Шарафутдинов]. – Казань: Татар. кн. изд-во, 2002. – 459 с.

Султанбеков Б.Ф. Первая жертва генсека. Мирсаид Султан-Галиев: Судьба. Люди. Время. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1991. – 208 с.

Тагиров И.Р. На стремнине времени: статьи и выступления. – Казань, 2011. (Прилож. к журн. «Гасырлар авазы = Эхо веков», – 468 с. – «Рыскуловское совещание» и противоборство советского и партийного руководства Татарской республики; Султан-Галиев ревизирует Маркса и Ленина. – С. 39-44, 46, 398-415.

Тагиров И., Шарафутдинов Д. Штрихи к портрету // Гасырлар авазы = Эхо веков. – 2012. – № ½. – С. 109-118.

Тагиров И. Путь в бессмертие: (к 120-летию со дня рождения М.Х.Султан-Галиева) // Гасырлар авазы = Эхо веков. – 2012. – № ½. – С. 102-108.

Султанбеков Б. Дело Султан-Галиева. Взгляд из XXI в.: (к 120-летию со дня рожденния) // Гасырлар авазы = Эхо веков. – 2012. – № ¾. – С. 143-150.

Мухамадиев Р. Мост над адом: роман. – М., 1996. – 480 с.

Зимаголова Г.Ш., Шарафутдинов Д. Мирсаид Хайдаргалиевич Султан-Галиев (1892–1940): библиогр. указ. // Гасырлар авазы = Эхо веков. – 2012. – № ¾. – С. 296-308.

16 сентябрь
16 сентября

Галиәсгар Гафуров-Чыгътай
Галиаскар Гафуров-Чыгтай
1867–1942
тууына 150 ел
150 лет со дня рождения

Татар мәгърифәтчелек әдәбияты һәм публицистикасы тарихында Г.Гафуров-Чыгътайның да үзенчәлекле урыны бар.

Дин эшлеклесе, язучы, журналит Галиәсгар Мөгыйн улы Гафуров-Чыгътай 1867 елның 16 сентябрендә Казан губернасы Чистай өязе Чәтрән авылында (хәзерге Татарстан Республикасының Аксубай районы Яңа Ибрай) мулла гаиләсендә туа. Башта туган авылында, аннары Көек мәдрәсәсендә, 1883–1891 елларда Чистай мәдрәсәсендә белем ала. 1891–1899 елларда шул тирәдәге төрле авылларда укытучы-мөгаллим булып эшли. 1899 елдан ул Бозаулык шәһәрендә имам булып тора, мәктәп ачып, балалар укыта. Шул елларда «Тәрҗеман» газетасы битләрендә мәкаләләре, әдәби парчалары белән катнаша башлый.

Г.Гафуров-Чыгътай, язучы буларак, ике кисәктән торган «Тутам» повесте белән таныла. Аның беренче кисәге, 1898 елда язылып, 1905 елда Оренбургта, икенче кисәге 1906 елның июнендә Җаек шәһәрендә «Әл-гасрелҗәдит» журналында басылып чыга. Әсәр, ике кисәге бер китапка тупланып, 1908 елда «Китап» нәшрияты тарафыннан Казанда «Бәянелхак» типографиясендә бастырыла. Повесть татар һәм рус җәмәгатьчелеге тарафыннан уңай бәяләнә.

Язучының 1909 елда нәшер ителгән «Исабәт» («Дөреслеккә юл») исемле публицистик китабы Коръәннең һәм шәригатьнең күп кенә кагыйдәләрен шик астына куя. Бу китап өчен автор руханилык дәрәҗәсеннән азат ителә.

1915 елдан язучы Казанда яши, «Кояш» газетасында эшли, 1916 елдан башлап Уфада «Тормыш» газетасында

хезмәт итә. 1924 елның сентябреннән Г.Гафуров-Чыгътай Мәскәүдә яши, СССР халыкларының Үзәк нәшриятында, аннан соң 1925–1932 елларда Мәскәүдә татар телендә нәшер ителүче «Фән һәм дин» журналында җаваплы секретарь вазифаларын башкара.

1941 елның язында ул Иске Ибрай авылына күчеп кайта һәм 1942 елның 22 августында шунда вафат була.

В развитии татарской просветительской прозы и публицистики особенное место занимает Галиасгар Гафуров (псевдоним Чыгтай).

Религиозный деятель, писатель, журналист Галиаскар Мугинович Гафуров-Чыгтай родился 16 сентября 1867 г. в деревне Чатран Чистопольского уезда Казанской губернии (ныне Новое Ибрайкино Аксубаевского района Республики Татарстан) в семье муллы. Начальное образование получает в деревенских медресе, а в 1883–1991 гг. обучается в медресе г. Чистополя. В 1891–1899 гг. работает учителем-мугаллимом. В 1899 г. Г.Гафуров-Чыгтай – имам в городе Бузулуке, открывает школу, занимается преподаванием. В эти же годы начинает публиковаться на страницах газеты «Тарджеман».

Как писатель Г.Гафуров-Чыгтай известен повестью «Тутам» («Моя сестра»), состоящей из двух частей. Ее первая часть, написанная в 1898 г., была опубликована в 1905 г. в Оренбурге. В июне 1906 г. в журнале «Аль-гаср аль-джадид» в Уральске выходит вторая часть повести. В 1908 г. обе части повестикниги были изданы отдельной книгой в казанским издательством «Китаб» в типографии «Баянелхак». Повесть была положительно оценена татарской и русской научной общественностью.

Публицистическая книга Г.Гафурова-Чыгтая «Исабет» («Путь к истине», 1909 г.), направленная против основных догматов ислама, ставила под сомнение многие положения Корана и шариата. За эту книгу Г.Гафуров-Чыгтай лишается духовного сана.

С 1915 г. писатель живет в Казани, работает в редакции газеты «Кояш» («Солнце»), а с 1916 г. живет в Уфе, работает журналистом в газете «Тормыш» («Жизнь»). В

сентябре 1924 г. Г.Гафуров-Чыгтай переезжает в Москву, работает в Центральном издательстве народов СССР, а в 1925–1932 гг. выполняет обязанности ответственного секретаря журнала «Фән һәм дин» («Наука и религия»), издаваемого в Москве на татарском языке.

Весной 1941 г. Г. Гафуров-Чыгтай возвращается в с. Ст. Ибрайкино Аксубаевского района Татарской АССР, где 22 августа 1942 г. умирает.

Укырга тәкъдим итәбез:
Советуем прочитать:

Гафуров-Чыгътай Г. Сайланма әсәрләр: («Тутам», «Исабәт» һәм истәлекләр) / [төз. З.Рәмиев, Г.Газизуллина]. – Казан: Ихлас, 2013. – 528 б.

Гафуров-Чыгътай Г. Тутам // Татар мәгърифәтчелек әдәбияты (1860–1905) / [төз., сүз башын һәм биогр. белешмәләрне язучы М.Х.Гайнуллин]. – Казан: Татар. кит.нәшр.,1979. – Б. 353-388.

Әдипләребез: биобиблиогр. белешмәлек. 2 томда. Т.2 / [төз. Р.Н.Даутов, Р.Ф.Рахмани]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2009. – 735 б. – Чыгътай. – Б. 625-626.

Гыйззәтуллин Н. Чыгътай (Галиәсгар Гафуров-Чыгътай) // Татар әдипләре, мәгърифәтчеләре (ХХ йөз башы): биобиблиогр. сүзлек. – Казан, 2005. – Б. 222-223.

Гайнуллин М. Татар әдипләре: иҗат портретлары. – Казан: Татар.кит. нәшр., 1978. – 280 б. – Г.Гафуров-Чыгътай. – Б. 123-135.

Рәмиев З. «Тутам»лы гына түгел бу Чыгътай // Мәдәни җомга. – 2007. – 14 дек. – Б.17.

Әдһәмова Г. Әдәбиятның онытылган кунагы: [язучының тууына 140 ел] // Ватаным Татарстан. – 2007. – 16 нояб.

Кашапова С. Чыгътай Чәтрәнгә кайтты: [140 ел уңаеннан фәнни-гамәли конференция уздырылды] // Мәдәни җомга. – 2007. – 23 нояб. – Б.11.

Диндаров И. Хаклыкка ирешү юлында: [язучыга багышланган фәнни-гамәли конференция үтте] // Ватаным Татарстан. – 2007. – 30 нояб.

Кашапова С. Аксубайда китап бәйрәме: [язучының «Сайланма әсәрләре» чыгу уңаеннан] // Мәдәни җомга. –2014. – 6 июнь. – Б.11.

Диндаров И. Каберенә эзләр суынмас // Ватаным Татарстан. – 2011. – 1 окт. – Б. 3.

Гайнуллин М. Татарская литература XIX века /М. Гайнуллин – Казань: Татар. кн. изд-во, 1975. – 307 с. – Г. Гафуров-Чыгтай. – С. 249-253.

Гайнуллин М. Татарская литература и публицистика начала XX века. 2-ое изд., доп. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1983. – 352 с. – Г. Гафуров-Чыгтай. – С. 177-180.

17 октябрь
17 октября

Рәшидә Җиһаншина
Рашида Зиганшина
1917–2003
тууына 100 ел
100 лет со дня рождения

Драма актрисасы Рәшидә Габдуллаҗан кызы Җиһаншина 1917 елның 17 октябрендә Казан шәһәрендә туа. М.Вахитов исемендәге мәктәптә укыганнан соң, 1932 елда Татар сәнгать техникумының театр бүлегенә укырга керә.

1936 елда Р.Җиһаншина, техникумны тәмамлап, Татар академия театрына эшкә килә һәм бөтен гомерен театр сәнгатен үстерүгә багышлый, татар халкының талантлы, яраткан актрисасы булып таныла. Аның күпкырлы таланты, беренче чиратта, ул башкарган рольләрдә чагыла. Ул өч дистәдән артык образ иҗат итә: татар, рус, дөнья драматургиясендәге иң характерлы героиняларны уйный. Аның уйнаган рольләре: Нәфисә («Дәүләт Бәдриев», Г.Иделле), Коринкина, Смельская («Гаепсездән гаеплеләр», «Талантлар һәм аңа баш иючеләр», А.Н.Островский), Беатриче («Ике хуҗаның хезмәтчесе», К.Гольдони), Тизба («Анджело», В.Гюго), Фәйрүзә, Мәчтүрә, Тәңкәбикә («Ялгыз каен», «Җырланмаган җыр», «Ай тотылган төндә», М.Кәрим), Екатерина II, Хәмдебану, Ана («Канкай улы Бәхтияр», «Әлдермештән Әлмәндәр», «Моңлы бер җыр», Т.Миңнуллин) һ.б.

Р.Җиһаншина Бөек Ватан сугышы елларында фронтта концерт бригадалары белән чыгышлар ясый.

1964–1975 елларда ул театрның директоры була, коллективның иҗат тормышын яңартуга ирешә.

1966 елда Р.Җиһаншинага ТАССРның халык артисты, 1981 елда РСФСРның халык артисты дигән мактаулы исемнәр бирелә.

1970–1988 елларда Р.Җиһаншина Бөтенроссия театр җәмгыятенең (ВТО) Татарстан бүлеге идарәсе (хәзер Театр эшлеклеләре берлеге) рәисе була. 1991 елда сәхнә

ветераннары өчен хәйрия ярдәме фонды «Инсаният»не оештыра.

Р.Җиһаншина пьесалар да яза. «Сөйдергеч бөтие», «Улларым», «Көтелмәгән кунак», «Кодагыйлар» дигән әсәрләре театр сәхнәсендә уйнала.

Р.Җиһаншина 2003 елның 7 маенда вафат була.

Драматическая актриса Рашида Абдуллазяновна Зиганшина родилась 17 октября 1917 г. в Казани. После окончания школы им. М.Вахитова, в 1932 г. поступает на театральное отделение Татарского техникума искусств.

В 1936 г., после окончания техникума, Р.Зиганшина начинает работать в Татарском академическом театре и всю свою жизнь посвящает развитию театрального искусства, становится талантливой, любимой актрисой татарского народа. Ее многогранный талант отражается, в первую очередь, в сыгранных ролях. Она создает более трех десятков образов: исполняет самые характерные роли татарской, русской и мировой драматургии: Нафиса («Давлет Бадриев» Г.Иделле), Коринкина, Смельская («Без вины виноватые», «Таланты и поклонники» А.Н.Островского), Беатриче («Слуга двух господ» К.Гольдони), Тизба («Анджело» В.Гюго), Файруза, Мястура, Танкабика («Одинокая береза», «Неспетая песня», «В ночь лунного затмения» М.Карима), Екатерина II, Хамдебану, Рахиля («Бахтияр Канкаев», «Альмандар из Альдермеш», «У совести вариантов нет» Т.Миннуллина) и др.

В годы Великой Отечественной войны Р.Зиганшина выезжала в составе концертных фронтовых бригад в действующую армию.

В 1964–1975 гг. была директором театра, приложила много усилий для коренного обновления творческой жизни коллектива.

Р.Зиганшиной присвоены почетные звания народного артиста ТАССР (1966 г), народного артиста РСФСР (1981 г.).

В 1970–1988 гг. Р.Зиганшина являлась председателем Правления Татарстанского отделения ВТО (в настоящее время Союз театральных деятелей). Она – основа-

тель Благотворительного фонда помощи ветеранам сцены «Инсаният» («Милосердие», 1991), автор нескольких пьес, поставленных на сцене театра.

Р.Зиганшина скончалась 7 мая 2003 года.

Укырга тәкъдим итәбез:
Советуем прочитать:

Җиһаншина Р. Күңелем түреннән: истәлекләр. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1991. – 96 б.: рәс. б-н.

Җиһаншина Р. Тормышым минем – театр. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1991. – 112 б.: рәс. б-н.

Җиһаншина Р. Сәхнә: пьесалар. – Казан: Матбугат йорты, 2000. – 174 б.

Арсланов М.Г. Татар театры: энциклопедик сүзлек-белешмә. – Казан: Заман, 2014. – 584 б. – Җиһаншина Р.Г. – Б. 221-222.

Татар драматурглары: биобиблиогр. белешмәлек. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2007. – 271 б. – Рәшидә Җиһаншина. – Б. 101-102.

Гыймранова Д. Йөрәкне соң кая куясың? // Сөембикә. – 2002. – № 10. – Б. 34-36.

Хәбибуллина Л. Рәшидә апа сәхнәдәшләре күңелендә // Шәһри Казан. – 2012. – 19 окт.

Дунаев Н. Үзе гүзәл, үзе директор // Шәһри Казан. – 2012. – 2 окт.

Әхтәмова Ф. Ягымлы тавышы һаман колагымда // Шәһри Казан. – 2011. – 12 июль.

Нәфиев Ф. Рәшидә апа дәресләре // Ватаным Татарстан. – 2007. – 10 авг.

Нәбиуллина Г. Шәхесләрне белми үсәбез // Ватаным Татарстан. – 2012. – 2 нояб.

Кумысников Х. Зиганшина Рашида Абдуллазяновна // Народные артисты. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1980. – С. 180-186.

Ибатуллина-Гатова И. Живая легенда // Казань. – 2002. – № 3-4. – С. 26.

4 ноябрь
4 ноября

Гали Рәхим
Гали (Али) Рахим
1892–1943
тууына 125 ел
125 лет со дня рождения

Күренекле татар галиме, язучы һәм археограф Гали Рәхим (Мөхәммәтгали Мөхәммәтшакир улы Габдерәхимов) 1892 елның 4 ноябрендә Казан шәһәрендә сәүдәгәр гаиләсендә туа. Башта «Мөхәммәдия» мәдрәсәсендә укый. 1905 елда әтисе аны Казандагы коммерция училищесына укырга кертә. Училищены тәмамлагач, 1913 елда Мәскәү Сәүдә институтының икътисад бүлегендә укый башлый. 1917 елда, әтисе вафат булу сәбәпле, укуын ташлап Казанга кайта.

Г.Рәхим уку елларында ук, параллель рәвештә, гуманитар һәм табигать фәннәрен үзләштерүгә игътибар бирә, гарәп, фарсы, төрек телләрен, Шәрык һәм Көнбатыш әдәбиятларын өйрәнә, тарих һәм сәнгать турында китаплар укый. Аның актив әдәби иҗат эшчәнлеге дә студентлык елларында башланып китә. 1909 елда фәнни-популяр жанрда язылган «Җир йөзе» исемле беренче китабы дөнья күрә. «Ак юл», «Аң» журналларында актив язышa, аларда дистәләрчә әкият-хикәяләре басыла. Аларның күбесе 1919–1921 елларда аерым җыентыклар булып дөнья күрә.

Г.Рәхим драматургия өлкәсендә дә эшли. Аның «Дача кайгысы» (1914), «Җанвар» (1919) дигән пьесалары бар. Беренчесе сәхнәдә куелып, спектакль матбугатта уңай бәя ала.

Г.Рәхим шагыйрь һәм тәрҗемәче буларак лирик шигырьләр, сонетлар яза, дөнья поэзиясе үрнәкләрен татарчага тәрҗемә итә.

1920–1930 еллар башында Г.Рәхим педагоглык эше белән шөгыльләнә, хәрби-сәяси курсларда тыңлаучыларга, Шәрык академиясендә һәм Көнчыгыш педагогия институтында студентларга төрки-татар әдәбияты тарихын

һәм фольклорын укыта. 1927 елның октябрендә аңа доцент исеме бирелә.

Галим төрле гыйльми оешмаларда – Казан университетының Тарих, этнография һәм археология җәмгыятендә, Татарстан Мәгариф халык комиссариаты каршындагы Гыйльми үзәктә хакыйкый әгъза булып тора; 1926–1930 елларда Татарстанны өйрәнү җәмгыятенең гыйльми секретаре булып эшли.

Г.Рәхим киң белемле, эрудицияле галим булып таныла. Ул татар әдәбияты тарихына, фольклористикага, эпиграфика, археология һәм археографиягә, тел белеменә караган 50 дән артык исемдәге фәнни хезмәтләрен бастыра. Ул калдырган мирас арасында иң кыйммәтлесе – тарихчы галим Г.Гобәйдуллин белән берлектә язылган «Татар әдәбияты тарихы» хезмәте.

Әдипнең 1923 елда романтик рухлы «Идел» повесте басылып чыга һәм көчле тәнкыйтькә очрый.

Гали Рәхим ике мәртәбә (1930 һәм 1937 елларда) кулга алынып, нахакка хөкем ителә. 1943 елның 3 мартында Казанда вафат була.

Әдипнең гаепсез исеме 1956 елда тулысынча аклана.

Известный татарский литературовед, писатель, этнограф Гали (Али) Рахим (Мухамметгали Мухамметшакирович Абдрахимов) родился 4 ноября 1892 г. в городе Казани в семье купца. Сначала учится в медресе «Мухаммадия». В 1905 г. отец его отдает в Казанское коммерческое училище, по окончании которого в 1913 г. он продолжает обучение на экономическом отделении Московского коммерческого института. В 1917 г., после внезапной смерти отца, возвращается в Казань.

Еще в годы учебы Г.Рахим проявляет интерес к гуманитарным и естественным наукам, изучает арабский, персидский, турецкий языки, восточную и западную литературу, читает историческую литературу и книги по искусству. В студенческие годы начинается его активная литературная деятельность. В 1909 г. издается первое научно-популярное сочинение «Җир йөзе» («Земной шар»). Он активно сотрудничает с журналами «Ак юл», «Анг»,

где публикуются десятки его сказок, рассказов. Многие из них в 1919–1921 гг. издаются отдельными сборниками.

Широкую известность получают его драматические произведения «Дача кайгысы» («Дачная проблема», 1914) и «Җанвар» («Тварь», 1919). Первая была поставлена на сцене и хорошо принята публикой.

Г.Рахим, будучи поэтом и переводчиком, пишет лирические стихи, сонеты, переводит на татарский язык лучшие произведения мировой классики.

В 1920 – начале 30-х годов Г.Рахим занимается преподавательской деятельностью, обучает татарской литературе и фольклору слушателей военно-политических курсов, студентов Восточной академии и Восточного педагогического института. В октябре 1927 г. становится доцентом кафедры тюрко-татарских литератур. Ученый является членом ряда научных обществ: Общества археологии, истории и этнографии при Казанском университете, Общества изучения Татарстана и Общества татароведения при Академическом центре Татарского Наркомпроса; с 1926 по 1930 г. исполняет обязанности ученого секретаря Общества татароведения.

В этот период Г.Рахим публикует свыше 50 научных работ, которые затрагивают самые различные области гуманитарных знаний: литературоведение, историю литературы, искусство и общественную мысль, фольклористику, эпиграфику, археологию и археографию, языкознание и др. Венцом научной деятельности Г.Рахима стал труд «Татар әдәбияты тарихы» («История татарской литературы»), написанный совместно с ученым-историком Г.Губайдуллиным.

В 1923 г. публикуется его романтическая повесть «Идель», которая была встречена острой критикой.

Гали Рахим дважды (в 1930 и 1937 годах) был арестован и необоснованно осужден. Умер 3 марта 1943 г. в Казани. Реабилитирован в 1956 г.

Укырга тәкъдим итәбез:
Советуем прочитать:

Рәхим Г. Сайланма әсәрләр / [кереш сүз авт. Д.Заһи-

дуллина; гарәп графикасыннан гамәлдәге язуга күчерүчеләре һәм төз. Д.Ф.Заһидуллина, Л.Н.Дамуллина]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2004. – 287 б.

Гали Рәхим: тарихи-документаль, әдәби һәм биографик җыентык / [төз. Р.Мәрданов, И.Һадиев]. – Казан: Җыен, 2008. – 480 б. – Библиогр.: – Б. 432-459.

Рәхим Г. Битлек: хикәяләр һәм хикәятләр / [төз. Ф.Ибраһимова]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1993. – 96 б.

Ибраһимова Ф. Гали Рәхим // Татар әдипләре, мәгърифәтчеләре (XX йөз башы): биобиблиогр. сүзлек. – Казан, 2005. – Б. 166-169.

Әдипләребез: биобиблиогр. белешмәлек. 2 томда. Т.2 / [төз. Р.Н.Даутов, Р.Ф.Рахмани]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2009. – 735 б. – Гали Рәхим. – Б. 270-273.

Татар драматурглары: биобиблиогр. белешмәлек. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2007. – 271 б. – Гали Рәхим. – Б. 187-189.

Азизова-Хөснетдинова Г. Гали Рәхим – әдәбият тарихчысы. – Казан, 2005. – 160 б.

Мәһдиев М. Сызып ак нур белән... шәхесләребез тарихыннан: фәнни публицистик мәкаләләр. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2014. – 583 б. – Ерактан яңгыраган аваз. – Б. 76-97.

Мәһдиев М. Әгәр бәхетең кара булса... // Мәдәни җомга. – 2012. – 16 нояб. – Б. 14-15.

Мәһдиев М. Каһәрләнгән язмыш // Мәдәни җомга. – 2015. – 4 дек. – Б. 16.

Закирова И. Халкыбызның гали улы // Мәдәни җомга. – 2013. – 26 апр. – Б. 12.

Габдрафикова Л. «Древние тюрки говорили «вперед», обозначая этим «на восток» // Гасырлар авазы = Эхо веков. – 2012. – № 3-4. – С. 177-185.

Ахунов А. Между серпом и молотом // Татар дөньясы = Татарский мир. – 2010. – № 5. – С. 12-13.

Аминева В.Р., Ибрагимова Л.Г. Типы субъектных ситуаций в романе А.Белого «Петербург» и повести Г.Рахима «Идель» // Научный Татарстан. Гуманитарные науки. – 2012. – № 3. – С. 141-153.

Ибрагимов М.И. Модернизм в творчестве Гали Рахима // Научный Татарстан. Гуманитарные науки. – 2012. – № 3. – С. 176-179.

6 ноябрь
6 ноября

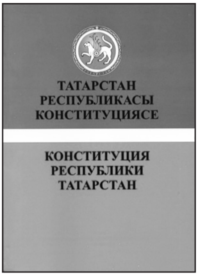

Татарстан Республикасы Конституциясе
Конституция Республики Татарстан
1992
кабул ителүенә 25 ел
25 лет со дня приниятия

Татарстан Республикасы Конституциясе – иҗтимагый һәм дәүләт тормышын, сайлау системасын, вәкилле хакимият органнарының барлыкка килү тәртибен һәм принципларын, Татарстан Республикасы гражданнарының хокукларын һәм бурычларын билгеләүче төп закон.

ТАССР Конституциясе проекты 1925 елның 25 июнендә ТАССР Үзәк башкарма комитетының 2 нче сессиясендә кабул ителә һәм 1926 елның 13 мартында ТАССР Советларының 6 нчы съездында раслана. Бөтенроссия Үзәк башкарма комитеты һәм Эшче, крестьян, Кызыл армия депутатлары Советының Бөтенроссия съезды тарафыннан раслануы кичектерелсә дә, ТАССР Конституциясе проекты татар автономияле дәүләтчелеге булдырылу процессына йогынты ясый.

1930 елларның икенче яртысында СССР Конституциясе (1936) һәм РСФСР Конституциясе (1937) нигезендә ТАССР Конституциясе эшкәртелә һәм 1937 елның 25 июнендә ТАССР Советларының 11 нче Гадәттән тыш съездында кабул ителә, шул ук елны РСФСР Югары Советы тарафыннан раслана. 1937 нче елгы ТАССР Конституциясе тексты 14 бүлеккә берләштерелгән 114 статьяны үз эченә ала.

Чираттагы ТАССР Конституциясе 1978 елның 31 маенда ТАССР Югары Советының 9 чакрылыш 9 сессиясендә СССР (1977) һәм РСФСР (1978) Конституцияләренә ярашлы рәвештә кабул ителә. 1978 елгы ТАССР Конституциясе 10 кисәктән, 16 бүлектән һәм 161 статьядан тора.

Татарстан дәүләтчелеге үсешендә 1990 елда «Татарстан Совет Социалистик Республикасының дәүләт суверенитеты турында декларация» кабул итү күренекле тарихи вакыйга булып тора. Республиканың дәүләт

һәм иҗтимагый төзелеше нигезендәге үзгәрешләр 1992 елның 6 ноябрендә Татарстан Республикасы Югары Советының 12 чакырылыш 12 сессиясендә яңа ТР Конституциясен кабул итүгә китерә. 2002 елның 19 апрелендә ТР Законы белән аңа үзгәрешләр һәм өстәмәләр кертелә.

ТР Конституциясе 7 кисәк, 4 бүлек һәм 124 статьяны үз эченә ала.

Кертелгән төзәтмәләрне исәпкә алып, гамәлдәге Татарстан Республикасы Конституциясе агымдагы законнар җыелмасының норматив нигезе булып хезмәт итә һәм демократияне ныгыту, Татарстанның социаль-икътисадый үсеше, федерализм принципларында Россия Федерациясе халыкларының бердәмлеген саклауга шартлар булдыра.

Конституция Республики Татарстан – основной закон, определяющий общественное и государственное устройство, избирательную систему, порядок и принципы образования представительных органов власти, права и обязанности граждан Республики Татарстан.

Проект Конституции ТАССР принят 25 июня 1925 г. на 2-й сессии ЦИК ТАССР и одобрен 13 марта 1926 г. на 6-м съезде Советов ТАССР. Несмотря на то, что его утверждение было отложено ВЦИК и Всероссийским съездом Советов рабочих, крестьян и красноармейских депутатов, проект Конституции ТАССР оказал влияние на процессы становления татарской автономной государственности.

Во 2-й половине 1930-х гг. на основе Конституций СССР (1936) и РСФСР (1937) была разработана Конституция ТАССР, принятая 25 июня 1937 г. на 11-м Чрезвычайном съезде Советов ТАССР и в том же году утвержденная Верховным Советом РСФСР. Текст Конституции ТАССР 1937 г. включал 114 статей, объединенных в 14 глав.

Следующая Конституция ТАССР была принята 31 мая 1978 г. на 9-й сессии Верховного Совета ТАССР 9-го созыва в соотношении с Конституциями СССР (1977) и

РСФСР (1978). Текст Конституции ТАССР 1978 г. включал 10 разделов, 16 глав и 161 статью.

Заметным историческим событием в развитии государственности Татарстана стало принятие «Декларации о государственном суверенитете Татарской Советской Социалистической Республики» 1990 г. Произошедшие перемены в основах государственного и общественного строя республики привели к тому, что 6 ноября 1992 г. Верховный Совет Республики Татарстан 12-го созыва принял на 12-й сессии новую Конституцию РТ, а Законом РТ от 19 апреля 2002 г. в нее были внесены существенные изменения и дополнения. Конституция Республики Татарстан включает 7 разделов, 4 главы и 124 статьи.

С учетом внесенных поправок ныне действующая Конституция Республики Татарстан служит нормотворческой базой текущего законодательства и содержит условия для укрепления демократии, социально-экономического развития Татарстана, сохранения единства народов Российской Федерации на принципах федерализма.

Укырга тәкъдим итәбез:
Советуем прочитать:

Татарстан Республикасы Конституциясе = Конституция Республики Татарстан. – Казань: Татар. кн. изд-во., 1993. – 97 с.

Татарстан Совет Социалистик Республикасының дәүләт суверенитеты турында декларация; Татарстан Республикасы Конституциясе; Татарстан Республикасы Конституциясен гамәлгә кертү тәртибе турында Татарстан Республикасы Законы; Россия Федерациясе дәүләт хакимияте органнары белән Татарстан Республикасы дәүләт хакимияте органнары арасында үзара эшләр алмашу һәм вәкаләтләр бүлешү турында Россия Федерациясе һәм Татарстан Республикасы шартнамәсе /ТР Дәүләт Советы. – Казан, 2000. – 55 б.+55 с. - с обрат. стороны текст на рус.яз.; ике яклы кит.

Татарстан Республикасы Конституциясе = Конституция Республики Татарстан. – Казань: Слово, 2008. – 93 б.

Татарстан Республикасы Конституциясе = Конституция Республики Татарстан. – Казан: 2012. – 271 б.

Татарстан Республикасы Конституциясе: 1992 елның 6 ноябрендә кабул ителде. = Конституция Республики Татарстан: принята 6 ноября 1992 года. – Казан: ЯАҖ «Алгоритм+», 2014. – 80 б.

Татарстан Республикасы законнар җыентыгы. – Казан: Идел-Пресс, 2010–

1 том: Татарстан Республикасы законнарының формалашу тарихы. – 2010. – 183 б.

Центральные органы государственной власти и управления Татарстана (1920–2010): научно-справочное изд. – Казань: Ин-т Татар. энциклопедии; изд-во МОиН РТ, 2010. – 312 с.

Таһиров И. Татарстан: тарих сәхифәләре. XX гасыр – XXI гасыр башы = Татарстан: вехи истории. XX век – начало XXI века = Tatarstan milestones of history. XX and the beginning of XXI centuries / [фәнни мөх-р Җ.Миңнуллин]. – Казан: Җыен, 2016. – 375 б.

Миңнеханов Р. Татарстан Конституциясенең егерме еллыгы уңаеннан Татарстан Президенты Р.Н.Миңнеханов мөрәҗәгате // Ватаным Татарстан. – 2012. – 3 нояб.

21 ноябрь
21 ноября

Илдар Халиков
Ильдар Халиков
1967
50 яшь тула
исполняется 50 лет

Татарстан Республикасы Премьер-министры Илдар Шәфкать улы Халиков 1967 елның 21 ноябрендә Татарстан АССРның Әгерҗе шәһәрендә укытучылар гаиләсендә туа. 1985 елда мәктәпне тәмамлагач, Совет Армиясе сафларында хезмәт итә. 1987 елда Казан дәүләт университетының «хокук белеме» белгечлегенә укырга керә.

1993 елдан 1995 елга кадәр «Чаллы-банк» акционерлык коммерция банкының әйдәп баручы белгече, кыска сроклы һәм озак сроклы кредитлар бирү, депозитлар һәм кыйммәтле кәгазьләр идарәсе башлыгы вазифаларын башкаручы һәм шушы идарәнең башлыгы була.

1995 елдан 1996 елга кадәр – «КамАЗ» ААҖ Хокук идарәсе башлыгы урынбасары.

1996 елдан 2003 елга кадәр – «КамАЗ» ААҖнең финанслар буенча директоры, икътисад һәм финанслар буенча генераль директор урынбасары – икътисад һәм финанслар буенча директор, корпоратив стратегия буенча генераль директор урынбасары.

2003 елның 14 августыннан 2005 елга кадәр – Яр Чаллы шәһәре хакимияте башлыгы.

2006 елның 1 гыйнварыннан Яр Чаллы шәһәре муниципаль берәмлеге башлыгы, шәһәр мэры.

2010 елның 22 апреленнән Илдар Шәфкать улы Халиков – Татарстан Республикасы Премьер-министры.

Премьер-министр Республики Татарстан Ильдар Шафкатович Халиков родился 21 ноября 1967 г. в городе Агрыз Татарской АССР в семье учителей. После окончания школы в 1985 г. проходит службу в рядах Советской Армии. В 1987 г. поступает в Казанский государственный университет по специальности «правоведение».

С 1993 по 1995 год – ведущий специалист, и.о. начальника управления краткосрочного и долгосрочного кредитования, депозитов и ценных бумаг, начальник управления акционерного коммерческого банка «Челны-банк».

С 1995 по 1996 год – заместитель начальника Правового управления ОАО «КамАЗ».

С 1996 по 2003 год – директор по финансам, заместитель генерального директора по экономике и финансам – директор по экономике и финансам, заместитель генерального директора по корпоративной стратегии ОАО «КамАЗ».

С 14 августа 2003 по 2005 год – глава администрации города Набережные Челны.

С 1 января 2006 года – глава муниципального образования города Набережные Челны, мэр города.

С 22 апреля 2010 года Ильдар Шафкатович Халиков – Премьер-министр Респбулики Татарстан.

Укырга тәкъдим итәбез:
Советуем прочитать:

Халиков И. Халык янәшәсендәге хакимият: [ТР Премьер-министры белән әңгәмә / Н.Әхмәдуллин язып алды] // Татарстан. – 2011. – № 11. – Б. 6-9.

Халиков Ильдар Шафкатович // Татарская энциклопедия в 6 т. Т.6. – Казань: Ин-т Татар. энциклопедии, 2014. – С. 175.

Канеев Б.А. Халиков Ильдар Шафкатович // Энциклопедия города Набережные Челны. – Казань: Идел-Пресс, 2007. – С.372.

Кто есть кто в Республике Татарстан: справочник. Вып. 3: по состоянию на 20 июня 2012 г. – Казань: Стар, 2012. – 330 с. – Халиков И.Ш. – С. 10.

1 декабрь
1 декабря

Николай Иванович Лобачевский

1792–1856

тууына 225 ел
225 лет со дня рождения

Математик, геометр, неевклид геометриясен тудыручы, Казан университетының атказанган профессоры Николай Иванович Лобачевский 1792 елның 1 декабрендә (искечә 20 ноябрендә) Түбән Новгород шәһәрендә чиновник гаиләсендә туа. 1802 елда аны Казанга алып киләләр. Ул Беренче ир балалар гимназиясендә укый. 1807 елның гыйнварыннан ул – Казан университеты студенты. 1811 елда университетны магистр дәрәҗәсендә тәмамлый, шунда ук эшли. 1814 елдан адъюнкт, 1816 елдан саф математика кафедрасының экстраординар профессоры һәм мөдире, 1822 дән ординар профессор, 1822–1825 елларда физика-математика бүлекчәсе деканы, 1827–1946 елларда университетның ректоры була.

1826 елның 7 февралендә Н.И.Лобачевский Казан университетының физика-математика фәннәре бүлекчәсенә «Геометрия башлангычларын параллельләр турындагы теореманы катгый исбатлау белән бергә кыскача сурәтләү» («Сжатое изложение начал геометрии со строгим доказательством теоремы о параллелях») дигән хезмәтенең кулъязмасын тапшыра. Бу дата Евклид геометриясеннән аерылып торучы яңа геометрия системасының туган көне һәм математик фикер үсешендә борылыш ноктасы булып санала. Ул 1829–1930 елларда «Казанский вестник» журналында басылган «Геометриянең башлангычлары турында» («О началах геометрии») хезмәтенең нигезен тәшкил итә. Аның шулай ук алгебра, ихтималлылык теориясе, астрономия, механика һәм физика буенча хезмәтләре билгеле. Ул физика-математика циклының барлык фәннәре буенча диярлек лекцияләр укый.

Н.И.Лобачевский тырышлыгы белән университетта татарларны, кыргыз, калмык, башкорт, бурятларны укы-

ту башлана; укытучылар Европаның фәнни үзәкләренә стажировкага җибәрелә; экспедицияләр, шул исәптән Шәрык илләренә дә, оештырыла. Гарәп-фарсы телләре кафедрасы белән беррәттән, төрки-татар, монгол, кытай, әрмән телләре белеме, санскрит (һиндләрнең борынгы әдәби теле) кафедралары ачыла.

Фәнни-педагогик эшчәнлеген Н.И.Лобачевский китапханә эше белән бергә алып бара (1825–1935). Аның җитәкчелегендә университет китапханәсендәге кулъязмаларның беренче тасвирламасы эшләнә, фондларны туплауның фәнни нигезләре булдырыла, бердәм китапханә каталогларын төзү башлана.

1834 елда Н.И.Лобачевский «Ученые записки Императорского Казанского университета» дигән фәнни журнал чыгаруны оештыра.

Университет ректоры буларак, Н.И.Лобачевский күп кенә комиссияләр һәм комитетлар эшендә катнаша. 1822 елдан төзелеш комитеты әгъзасы, 1825 елдан аның рәисе була. 1830 елларда Н.И.Лобачевский җитәкчелегендә китапханә, анатомия театры, химия кабинеты, физика лабораториясе, астрономия һәм магнит обсерваторияләре бицалары, ботаника бакчасы оранжереясе, клиника, төрле хуҗалык корылмалары төзелә.

1846 елда Н.И.Лобачевский уку-укыту округы попечителе итеп билгеләнә һәм университет эшләреннән бөтенләй читләштерелә. Аның гомеренең соңгы еллары бик авыр була. Сәламәтлеге һәм матди хәле начарлана. Ул бөтенләй сукыр диярлек хәлдә үзенең соңгы хезмәте «Пангеометрия»не әйтеп яздыра. 1856 елның 24 (12) февралендә Н.И.Лобачевский вафат була. Кабере Казанның Арча кыры зиратындагы беренче аллеяда.

Н.И.Лобачевский Мәскәү һәм Казан университетларының шәрәфле әгъзасы, Геттинген Король Фәннәр җәмгыятенең мөхбир әгъзасы (1842) була, 1856 елда (вафатыннан соң) ул шушы җәмгыять тарафыннан К.Гаусс медале белән бүләкләнә. 1893 елда Н.И.Лобачевскийның 100 еллыгы киң билгеләп үтелә. 1891 елда Халыкара Н.И.Лобачевский фонды төзелә; 1896 елда фонд акчасына Казан үзәгендәге скверда галимнең бронза бюсты куела; Н.И.Лобачевский исемендәге Халыкара премия

булдырыла. Н.И.Лобачевский исемен кече планета һәм Айдагы бер картер; Казан университетының Фәнни китапханәсе (1953 елдан) һәм Казанның бер урамы йөртә. Ул яшәгән йортка мемориаль такта куелган. 1991 елда СССР Министрлар Кабинеты тарафыннан Н.И.Лобачевский исемендәге медаль булдырылган.

Математик, геометр, создатель неевклидовой геометрии, заслуженный профессор Казанского университета Николай Иванович Лобачевский родился 1 декабря (20 ноября) 1792 г. в Нижнем Новгороде в семье мелкого чиновника. В 1802 г. приезжает в Казань. Учится в Первой мужской гимназии. С января 1807 г. значится казенным студентом Казанского университета, который закончил в 1811 г. в звании магистра, с 1814 г. работает там же адъюнктом, с 1816 г. – экстраординарным профессором и заведующим кафедрой чистой математики, с 1822 г. – ординарным профессором. Николай Иванович является в 1822–1825 гг. деканом физико-математического отделения, в 1827–1846 гг. – ректором университета.

7 февраля 1826 г. Н.И.Лобачевский представляет в физико-математическое отделение Казанского университета рукопись работы «Сжатое изложение начал геометрии со строгим доказательством теоремы о параллелях». Эта дата считается днем рождения новой геометрической системы, отличной от евклидовой, и поворотным пунктом в развитии математического мышления. Она стала основой сочинения «О началах геометрии», напечатанного в 1829–1930 гг. в журнале «Казанский вестник». Известны его труды по алгебре, теории вероятностей, астрономии, механике и физике. Он читает курсы лекций по всем предметам физико-математического цикла.

По инициативе Н.И.Лобачевского в университете начинается обучение татар, киргизов, калмыков, башкир, бурятов; преподаватели направляются на стажировку в научные центры Европы; организуются экспедиции, в т.ч. в страны Востока; наряду с кафедрой арабо-персидского языка, открываются кафедры словесности, турец-

ко-татарского, монгольского, китайского, армянского, санскритского языков.

Научно-педагогическую деятельность Н.И.Лобачевский совмещает с библиотечной работой (1825–1935). Под его руководством было проведено первое описание рукописей библиотеки университета, заложены научные основы комплектования фондов, начато составление единых библиотечных каталогов.

В 1834 г. Н.И.Лобачевский организует издание научного журнала «Ученые записки Императорского Казанского университета».

Как ректор университета Н.И.Лобачевский принимает участие в работе ряда комиссий и комитетов. С 1822 г. являлся членом и с 1825 г. председателем строительного комитета. В 1830 г. под его руководством построены здания библиотеки, анатомического театра, химического кабинета, физической лаборатории, астрономическая и магнитная обсерватории, оранжерия ботанического сада, клиника, различные хозяйственные постройки.

В 1846 г. Н.И.Лобачевский назначается помощником попечителя учебного округа и оказывается практически отстраненным от университетских дел. Последние годы жизни были тяжелыми. Ухудшилось здоровье, материальное положение. Почти слепой, он диктует свой последний труд – «Пангеометрия». 24 (12) февраля 1856 г. Н.И.Лобачевский умер. Могила находится на первой аллее Арского кладбища г.Казани.

Н.И.Лобачевский был Почетным членом Московского и Казанского университетов, членом-корреспондентом Гёттингенского Королевского Общества наук (1842), в 1856 г. (посмертно) награжден медалью К.Гаусса, присуждаемой этим обществом. В 1893 г. широко отмечено 100-летие со дня рождения Н.И.Лобачевского. В 1891 г. создан международный фонд Н.И.Лобачевского, на средства которого в 1896 г.в сквере, расположенном в центре Казани, установлен бюст ученого; учреждена Международная премия имени Н.И.Лобачевского. Именем Лобачевского названы малая планета и кратер на Луне, научная библиотека Казанского университета (с 1953 г.) и одна из улиц Казани. На доме, где жил Н.И.Лобачев-

ский, установлена мемориальная доска. В 1991 г. Кабинетом Министров СССР была учреждена медаль имени Н.И.Лобачевского.

Укырга тәкъдим итәбез:
Советуем прочитать:

Вишневский В. Ил данын үстерүче // Татарстан. – 1992. – № 4. – Б. 80-85.

Михайлова С. Мәгърифәтче галим: Николай Иванович Лобачевский / [әңгәмәче Р.Шәмсединова; тәрҗ. Ә.Хәйри] // Мирас. – 1996. – № 4. – Б. 69-73.

Рафис Ә. Сокландыра даһи галим бүген дә // Шәһри Казан. – 1996. – 13 сент.

Даһи галим //Мәгариф. – 1992. – № 12. – Б. 11.

Тәрҗеманов Җ. Лобачевский һәм без – татарлар // Шәһри Казан. – 1992. – 21 нояб.

Тәрҗеманов Җ. Лобачевскийның яшьлеге. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1986. – 342 б.

Научное наследство. Т. 12: Новые материалы к биографии Н.И.Лобачевского / [сост. и авт. прим. Б.Ф.Федоренко]. – Л.: Наука, 1988. – 384 с. – Библиогр.: С. 286-370.

Гудков Д.А. Н.И.Лобачевский: загадки биографии. – Ниж. Новгород: Изд-во ННГУ, 1992. – 241 с.

Лаптев Б.Л. Николай Иванович Лобачевский. – Казань: Изд-во КГУ, 2001. – 76 с. – Библиогр.: С. 68-72.

Шакирова Л.Р. Казанская математическая школа, 1804–1954. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2002. – 284 с.: фото. – Н.И.Лобачевский. – С. 67-89; 100-112; 128-156; 176-196.

Вишневский В.В. Творческое наследие Н.И.Лобачевского и его роль в становлении и развитии Казанского университета. – Казан: Изд-во КГУ, 2006. – 67 с.

Николай Иванович Лобачевский: ист.-биогр. сб. – Казань: Жиен, 2014. – 656 с.: цв. ил.

Рәссамнар, язучылар, композиторлар турында түбәндәге белешмәлекләрдән укырга тәкъдим итәбез:

О художниках, писателях, композиторах советуем прочитать в следующих справочниках:

Татар энциклопедия сүзлеге. – Казан: ТР ФАнең Татар энцикл. ин-ты, 2002. – 830 б.: ил.

Татар энциклопедиясе: 6 томда. – Казан: ТР ФАнең Татар энцикл. ин-ты, 2008.

Т.1: А-В – 720 б.
Т.2: Г-Й – 656 б.
Т.3: К-Л – 716 б.
Т.4: М-П. – 632 б.

Татарский энциклопедический словарь /гл. ред. М.Х. Хасанов. – Казань: Ин-т Татар. энцикл. АН РТ, 1999. – 703 с.: ил.

Татарская энциклопедия: в 6 т. / гл. ред. М.Х.Хасанов.; отв. ред. Г.С.Сабирзянов. – Казань: Ин-т Татар. энцикл. АН РТ, 2005.

Т.1: А-В. – 672 с.
Т.2: Г-Й. – 656 с.
Т.3: К-Л. – 664 с.
Т.4: М-П. – 768 с.
Т.5: Р-Т. – 736 с.
Т.6: У-Я. – 720 с. с ил.

Әдипләребез: биобиблиогр. белешмәлек: 2 томда / [төз. Р.Н.Даутов, Р.Ф.Рахмани]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2009.

Т.1: А-К. – 751 б.
Т.2: Л-Я. – 735 б.

Даутов Р.Н. Балачак әдипләре: биобиблиогр. белешмәлек = Писатели нашего детства: биобиблиогр. справочник. – Казан: Мәгариф, 2002.

Беренче китап = Первая книга. – 2002. – 223 б.
Икенче китап = Вторая книга. – 2004. – 286 б.
Өченче китап = Третья книга. – 2005. – 335 б.

Дүртенче китап = Четвертая книга. – 2008. – 255 б.

Даутов Р.Н. Совет Татарстаны язучылары: биобиблиогр. белешмә /Р.Н.Даутов, Н.Б.Нуруллина. – Казан: Татар. китап нәшр., 1986. – 639 б.

Гиниятуллина А. Писатели Советского Татарстана: биобиблиогр. справочник. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1970. – 512 с.

Татарстан язучылары – әдәби премия лауреатлары = Писатели Татарстана – лауреаты литературных премий / [төз. һәм кереш сүз авт. Д.И.Фәйзуллина]. – Казан: Татар. кит. нәшр., 2011. – 287 б.

Арсланов М.Г. Татар театры: энциклопедик сүзлек-белешмә. – Казан: «Заман» нәшр., 2014. – 584 б.

Народные артисты: очерки /[рук. проекта и авт.-сост. И.Илялова]. – Казань: Магариф–Вакыт, 2011. – 391 с.

Червонная С.М. Художники Советской Татарии: (мастера изобразит. искусства Союза художников ТАССР). – Казань: Татар. кн. изд-во, 1984. – 464 с.: ил.

Союз художников Татарстана, региональное отделение ВТОО «Союз художников России»: живопись, графика, скульптура, декоративно-прикладное искусство, искусствоведение, монументальное искусство /авт.-сост. М.Кузнецов. – Казань: [б.и.], [2008?]. – 363 с.

Композиторы Татарстана. – М.: Композитор, 2009. – 260 с.

Композиторы и музыковеды Советского Татарстана. – Казань: Татар. кн. изд-во, 1986. – 203 с.

Исемнәр күрсәткече
Указатель имен

Абдрашитов А.А. **30-31**
Абдуллин Ф.А. **67**
Абзгильдин А.А. **23-24**
Абрамов К.А. **39**
Абульмамбетов Р.Ш. **22**
Агафонов Н.Я. **62**
Агиев Ф.Н. **25-26**
Адиль А.Х. **16**
Азизов М.З. **33**
Азимов И.И. **49**
Алкин С.Ш. **69**
Альбетков И.В. **72**
Амир М. **9**
Арбузов А.Е. **53**
Аристов В.В. **41**
Арсланов А.Р. **30**
Арсланов Г.Г. **57**
Архипов Д.П. **61**
Афанасьев К.К. **72**
Ахманов А.О. **72**
Ахметзянов М.Р. **19-20**
Ахметзянов Ю.А. **22**
Ахметшин М.У. **28**

Бадыги Х.Г. **67-68**
Баруди Г.М. **18**
Башкуров Р.Ш. **35**
Баязитова Ф.С. **8**
Баянов А.Ф. **65**
Беляев Н.Н. **55**
Бендиков С.М. **72**
Бехтерев В.М. **15-16**
Бикчурина Ф.Ш. **64**
Богородицкий В.А. **31-32**
Большакова С.В. **27**
Благов Ю.А. **18**
Булатов В.Е. **64**

Булгари М. **69**
Бусов В.Х. **40**
Бусова Э.Б. **40**
Быстрова М.В. **34**

Вазетдинов Г.В. **72**
Валеев Р.И. **8, 79-84**
Валеев Р.К. **34**
Вали (Валеев) Равиль **50**
Валиди Д.З. **58**
Валиев К.Ш. **54**
Валиуллин И.А. **27**
Валиуллин Р.Н. **8**
Вамба-Исхакова Р.А. **37**
Васильев К.А. **51**
Вахиди С.Г. **37**
Виноградов Г.В. **20**

Габдрахманов И.И. **37**
Гагаев Б.М. **46**
Гази И.З. **17**
Газизов Р.Ш. **33**
Газизова Л.Р. **39**
Гайнуллина Ф.И. **28-29**
Гайнутдинов И.Х. **48-49**
Гайсин Р.Х. **64**
Галимов А.Г. **21**
Галиуллина Б.Д. **71**
Гамбаров Н.Г. **50-51**
Ганиев А.В. **33**
Гатауллин Р.Р. **42**
Гафуров-Чыгтай Г.М. **53-54, 139-142**
Гаяз М.Г. **57**
Гильманов Г.Х. **16**
Гильми Ф.Г. **31**
Гимранова Д.А. **59**
Глушков В.А. **39**
Говоров Л.А. **72**
Григорьева Л.В. **48**
Губай Г.Ш. **51**

Губайдуллин Г. С. **43**
Губайдуллина М.С. **70**
Гультяева С.З. **29**
Гусманов Р.А. **48**

Девишев Г.Г. **71**
Девятаев М.П. **72-73, 131-134**
Джураева Н.Г. **38-39**
Досаева З.И. **58**
Дунаев Н.И. **34**
Дьяконов С.Г. **45**

Егорова О.К. **37**
Еникеев Р.А. **40**
Еникеева Р.И. **66**
Ершов Н.Е. **54**
Ефремов С.И. **16**

Заббаров М.Б. **26**
Завойский Е.К. **56**
Закиев Р.К. **56**
Закиров Г.К. **12**
Закиров И.Г. **35**
Закиров М.С. **62**
Закуан Р.Г. **36**
Залял В. **70**
Занкиев Я.К. **30, 115-117**
Зарипов И.Х. **22**
Зарецкий М.Д. **13**
Зверев Л.И. **12**
Зиатдинова Ф.Г. **21**
Зиганшина Р.А. **58,143-145**
Зиятдинов Ф.С. **38**
Зульфат **8, 75-78**

Ибатуллин Р. **40**
Ибрагимов Г.Г. **26**
Ибрагимов Рашит Абдрахманович **47**
Ибрагимов Рашит Гумерович **32**
Ибрагимов Р. И. **62**

Ибрагимова Л.К. **47**
Ибушев Г.М. **59**
Ильясов Р.В. **28**
Ильясова А.Р. **59**
Иншаков А.Ф. **64**
Исанбет П.Н. **57**
Исмагилов Г.Г. **40-41**
Ишкова Г.С. **50**
Ишмуратова Р.Г. **46**

Казаков А.А. **73**
Кайманов Н.Ф. **73**
Калаганов А.В. **25**
Калимуллин Р.Ф. **34**
Камалтынов Ю.З. **25**
Кандалый Г.Г. **69**
Карами Р.К. **20**
Карим Х. **66**
Каримова Н.Х. **35-36**
Карпеев А.П. **21**
Карпенко А.В. **55**
Каспина (Вургафт) Ю.М. **19**
Кашапов Г.С. **50**
Каштанов Н.Ф. **10**
Кашшаф Г.С. **31**
Кешнер В.В. **27-28**
Кирпонос М.П. **73**
Кобяков И.Г. **73**
Когогин С.А. **61**
Кожевников Л.А.
Коршок Ю.А. **48**
Кочетов А.Л. **33**
Крайников В.Ф. **44**
Кузьминых С.Д. **66**
Курамшин Р.С. **45**
Курасанов П.С. **73**
Курбанов Р.Х. **7**
Кутб **69**

Ластовка Г.Т. **7**

Латып К.Т. **33**
Лесгафт П.Ф. **54**
Лобачевский Н.И. **63, 157-161**
Любовский Л.З. **21-22**

Мазитов З.М. **50**
Мазитов Ш.Х. **49**
Максимов Ю.А. **30**
Мангушев Г.Г. **70**
Матвеев И.С. **73**
Махмудов А.Г. **43-44**
Мингалим Р.Г. **49**
Миннахметов З.М. **38**
Минниханов Р.Н. **24, 106-110**
Мифтахов Р.Н. **9**
Мифтахов С.Г. **16**
Михайлова Е.А. **15**
Михайлова С.М. **54-55**
Модестов В.В. **45-46**
Морозов В.И. **71**
Морозов Н.А. **43**
Муллагалиев С.Г. **53**
Муллин Р.Х. **46**
Мухаммадьяр М. **69**
Мухаметшин Ф.Х. **35, 122-126**

Насибуллин З.С. **60-61**
Насыров Р.С. **9**
Нафиков Р.К. **64**
Недовизий О.Б. **60**
Нестеренко В.А. **18**
Неустроев С.В. **42**
Нигмати Г.А. **46**
Нигматуллина Г.Н. **12**
Никитин И.М. **73**
Новицкий А.И. **41**
Нугаев Р.А. **44**

Ососков П.И. **66**
Остропольский В.Г. **51**

Парфентьев Н.Н. **27**
Пашин А.А. **23**

Радзиевская С.Б. **40, 127-130**
Радимов П.А. **52**
Радлов В.В. **9**
Рамазанов Ш.Г. **67**
Рафиков М.Г. **23**
Рахим Г.М. **59, 146-150**
Рахимуллин И.А. **17**
Рахмат Б. **37**
Рогожин В.И. **59**
Рогожина И.В. **68**
Родионов В.А. **34-35**
Романов Г.Г. **73-74**
Рорлих А.-А. **32-33**

Сабирова Л.Н. **24**
Сагди Р.Н. **45**
Сагида (Якупова-Бакирова) З.Х. **32**
Садыков Р.Ф. **13**
Сайфуллин Г.Ш. **45**
Сайфуллина Г.И. **13**
Салиаскарова Л.Г. **28**
Салимова Х.Н. **52**
Самойлов А.Ф. **30**
Санфирова О.А. **74**
Саттаров Р.З. **11**
Сафин И.А. **51-52**
Сафина Ф.М. **27**
Сафиуллин К.М. **43**
Сафиуллин Ю.Г. **58**
Сергеев В.Н. **55**
Сибгатуллин К.И. **20, 97-100**
Синяева А.Г. **70**
Сиразетдинов Т.К. **61**
Сирматов И.Ф. **25**
Ситдикова А. М. **49**
Славутский А.Я. **62-63**
Сулейманова Г.Н. **19**

Султан-Галиев М.Х. **44-45, 135-138**
Султанов З. **15**

Тагирджанов Г.Т. **17-18**
Тагиров Г.Х. **10**
Тагиров Ф.Г. **29**
Тарханов Б.Ш. **60**
Тарханова Ф.Г. **36**
Терентьева А.В. **61**
Тимбикова К.З. **61**
Тинчурин К.Г. **53**
Ткаченко В.А. **60**
Туйкин Ф.К. **42**
Туфайлова З.Т. **15**
Тухватуллин Р.А. **63**
Тухватуллина И.З. **52**

Умеркин Г.С. **74**
Урайский С. **67**
Урманче Б.И. **21, 101-105**
Утяганов А.М. **11**

Фаизов Т.Т. **66**
Фахрутдинов Р.Г. **26**
Фейган В.А. **9**

Хабибуллин М.М. **68**
Хайбуллин И.Б. **57-58**
Хайри А.Н. **63-64**
Хайруллина М.М. **43**
Хакимов В.М. **42**
Хакимов Р.С. **19, 92-96**
Халиков И.Ш. **62, 155-156**
Халиков Ф.Г. **51**
Халим А. **7**
Халитов Р.Ф. **20**
Хамзин А.Н. **54**
Хамитова Л.М. **44**
Хасанов А.Б. **63**
Хасанов И.Г. **36**

Хасанов М.М. **67**
Хасанов Р.М. **25**
Хисамов Н.Ш. **28**
Хребтов Ф.Е. **74**
Хусаинов А.М. **69**

Цивилин В.В. **14**
Чабдаров Ш.М. **13**
Чанышев Я.Д. **26, 111-114**
Чеботарев К.К. **17**

Шайдуллин Ш. М. **48**
Шаймиев М.Ш. **12, 85-91**
Шакулова С.К. **47**
Шакуров С.Г. **65**
Шамильский Ш.Г. **56**
Шамиль К.Ш. **52**
Шарипов Х.М. **17**
Шарипова В.Г. **68**
Шарифуллина Э.М. **39**
Шафиков Я.Д. **7**

Юнус М.З. **36**
Юнусова А.Ш. **53**
Юнусова С.С. **47**
Юрченко Г.Ю. **55**
Юсупова М.Х. **24-25**

Якобий А.И. **55**
Якушенко Н.И. **65**
Янкелевич А.М. **35**
Ярмаки З. **13**
Яшин Г.Ф. **74**

Учреждениеләр, оешмалар, басмалар һәм әсәрләр атамалары күрсәткече

Указатель названий учреждений, организаций, изданий и произведений

«Антологии татарской поэзии» (издание) **15**
«Аромат» (ОАО) **38**
«Башмагым» («Башмачки») (музыкальная комедия) **24**
Бугульминский механический завод **23**
Васильевский лесокомбинат **27**
Воздушное сообщение в Казани **56**
Всетатарская национальная ассоциация «Магариф» **11**
Герб РТ **18**
Государственный ансамбль песни и танца РТ **71**
«Ильдар» (опера) **60**
Казанская духовная академия **42**
Казанский речной порт **37**
Казанский цирк **65**
Казанское авиационное ПО им. С.П.Горбунова **35**
«Кварт» (АО) **14**
Кожгалантерейная фирма **30**
Конституция РТ **60, 151-154**
Концертный зал консерватории **65**
«Красный Восток» (АО) **70**
«Кызыл Байрак» («Красное знамя») (газета) **41**
Лаишево (деревня) **49**
«Моабитская тетрадь» (цикл стихов) **32**
«Нижнекамскнефтехим» (ПО) **47-48**
«Осоавихим» **18**
I Всемирный конгресс татар **42**
Первый Казанский индустриально-педагогический техникум **56**
Радиовещательная станция **60**
«Республика Татарстан» (газета) **31, 118-121**
«Свияга» (ПО) **71**
«Татполиграф» (предприятие) **29**
Татарская государственная филармония им. Г.Тукая **50**
«Татхимфармпрепараты» (КПХФО) **29**
«Урал» (газета) **12**

«Хитон» (предприятие) **23**
Чистопольский часовой завод «Восток» **10**
Шугуровский нефтебитумный завод **71**

Кыскартылмалар исемлеге
Список сокращений

АҖ – Акционерлык җәмгыяте
ААҖ – Ачык Акционерлык җәмгыяте
АН – Академия наук
АО – Акционерное общество
им. – имени
КПСС – Коммунистическая партия Советского Союза
НПО – научно-производственное объединение
ОАО – Открытое акционерное общество
ПО – Производственное объединение
РТ – Республика Татарстан
РФ – Российская Федерация = Россия Федерациясе
РСФСР – Россия Социалистик Федератив Совет Республикасы = Российская Социалистическая Федеративная Советская Республика
см. – смотри
СССР – Союз Советских Социалистических Республик
ССР – Советская Социалистическая Республика
ТАССР – Татарстан Автономияле Совет Социалистик Республикасы = Татарская Автономная Советская Социалистическая Республика
ТССР – Татарстан Совет Социалистик Республикасы = Татарская Советская Социалистическая Республика
ТР – Татарстан Республикасы

Эчтәлек
Содержание

Төзүчедән..3
От составителя 5

Истәлекле даталар һәм вакыйгалар
Памятные даты и события...7

2017 елның көннәре һәм айлары төгәл
билгеләнмәгән юбилей даталары
Юбилейные даты 2017 года с неустановленным
числом и месяцем..69

Якташларыбыз – Советлар Союзы
Геройларының – 2017 елдагы юбилейлары
Юбилеи Героев Советского Союза –
наших земляков – в 2017 году 72

Зөлфәт
Зульфат...75

Разил Вәлиев
Разиль Валеев 79

Минтимер Шәймиев
Минтимер Шаймиев 85

Рафаил Хәкимов
Рафаиль Хакимов 92

Кадыйр Сибгатуллин
Кадыр Сибгатуллин 97

Бакый Урманче
Баки Урманче...101

Рөстәм Миңнеханов
Рустам Минниханов...106

Якуб Чанышев 111

Якуб Зәнкиев
Якуб Занкиев 115

«Республика Татарстан» газетасы
Газета «Республика Татарстан» 118

Фәрит Мөхәммәтшин
Фарид Мухаметшин...122

Софья Радзиевская 127

Михаил Девятаев..131

Мирсәет Солтангалиев
Мирсаид Султан-Галиев 135

Галиәсгар Гафуров-Чыгътай
Галиаскар Гафуров-Чыгтай..139

Рәшидә Җиһаншина
Рашида Зиганшина..143

Гали Рәхим
Гали Рахим...146

Татарстан Республикасы Конституциясе
Конституция Республики Татарстан 151

Илдар Халиков
Ильдар Халиков...155

Николай Иванович Лобачевский 157

Рәссамнар, язучылар, композиторлар
турында белешмәлекләр
Справочники о художниках,
писателях, композиторах 162

Исемнәр күрсәткече
Указатель имен 164

Учреждениеләр, оешмалар, басмалар һәм
әсәрләр атамалары күрсәткече
Указатель названий учреждений, организаций,
изданий и произведений...172

Кыскартылмалар исемлеге
Список сокращений 173

ТАТАРСТАН:
КАЛЕНДАРЬ ЗНАМЕНАТЕЛЬНЫХ
И ПАМЯТНЫХ ДАТ. 2017

На татарском и русском языках

Компьютерда җыю	Г.З.Закирова
Компьютерда битләргә салу	И.И.Габидуллин
Техник мөхәррире	Р.Ә.Хөсәенова
Тышлык рәссамы	А.А.Хафизова

Басарга кул куелды 17.11.2016. Форматы 60х90 1/16.
Тиражы 200 данә. Заказ № 363.
Татарстан Республикасы Милли китапханәсе.
«Милли китап» нәшрияты.
420011, Казан шәһәре, Кремль ур., 33.

Подписано в печать 17.11.2016. Формат 60х90 1/16.
Тираж 200 экз. Заказ № 363.
Национальная библиотека Республики Татарстан.
Издательство «Милли китап».
420011, г.Казань, ул. Кремлевская, 33.

Татарстан Республикасы Милли китапханәсенең
күбәйтү техникасы бүлекчәсендә басылды.
420111, Казан шәһәре, Кремль ур., 33.

Отпечатано в секторе множительной техники
Национальной библиотеки Республики Татарстан.
420111, г. Казань, ул. Кремлевская, 33.